

50881

50910

MAGYAR ÍRÁS

IRODALOM - MŰVÉSZET - KRITIKA

KAZINCZY KIADÁS

IV. ÉVFOLYAM 1936. NOVEMBER

9. SZÁM

MAGYAR IRÁS

Irodalmi, művészeti, kritikai társadalmi folyóirat és figyelő.
Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.
Kiadja a szlovenszkói Kazinczy könyv- és lapkiadó szövetkezet, Tornalja.
Előfizetési ára egy évre 80.— Kč, 18.— P., 400.— lei, 144.— dinár.
Egyes szám ára 8.— Kč, 2.— P. 40 lei, 15 dinár.
A Kazinczy Könyvbarát Társaság tagjai, tagdíj fejében kapják a lapot.

A kedvezményes előfizetésről felvilágosítás a boríték 3. oldalán

V. évfolyam

9. szám

1936. nov.

TARTALOM

	Oldal
SZITNYAI ZOLTÁN: Surányi Miklósról	1
PALOTAI BORIS: Ébredés	13
Anyám férjhez megy	25
MORVAY GYULA: Suhan a tutaj — Vess magadra fátolt	47
SEBESI ERNŐ: Ferdinkó lenéz a toronyból	49
URR IDA: Koszorú — A szű	56
FIEDLER JÓZSEF: Mária-Lujza	58
HEINE: Derűs volt napom — Azra — Anyámnak — 1849 októberében (Sebesi Ernő fordításai)	68
FÉJA GÉZA irodalmi szemléje	71
BARÁTH LÁSZLÓ dr.: A csehszlovákiai magyar mozgalmak meddősege	77
NAGY BARNA: A műalkotás pszichológiája	88
KELLER IMRE: Böhm Károly mint drámaíró	95
SZALATNAI REZSŐ: Mácha és a Máj	101
MÁRTONVÖLGYI LÁSZLÓ: Ányos Pál Nyitraelefánton	110
EGRI VIKTOR: Kihalóban a vers az ifjúság ajkán	124
Kritika	128
V. S.: A pozsonyi rádió magyar műsora	146

Budapest

SZITNYAI ZOLTÁN: **Atengedett fölőspéldány****EMLÉKEZÉS SURÁNYI MIKLÓSRÓL**

Egy ember ment el az életből, sokaknak barátja és mégis az egyedüllevőkből való. Ez a szeretetreméltó emberélet akkor szűnt meg, amikor írói pályájának az addiginál is magasabb értékű szakaszához érkezett el. A sikert már indulásának első könyvével megkapta, de a legnagyobbat, amikor az önmagával találkozó író a szentágostoni konfesszió őszinteségével szólal meg, már nem érthette meg.

Pedig Surányi Miklós efelé tartott, tudom róla. Életének utolsó két esztendejét a közelében töltöttem el, elhanyagolt kis budai kávéház márványsztalánál, ahol abban az időben már alig kereste fel valaki egykori népes baráti köréből, mely sikereinek és csillogásának fénykorában elválaszthatatlan uszályként húzódott mindenütt utána. Akkor már nem volt „divatos” író, élete főművének szánt és a könyvtengerben hatástalanul elmerült „Csodavárók” című regénye óta több mint két esztendő telt el, színpadi művére, az „Aranybástyára” sem a kritika, sem a közönség nem figyelt fel a megérdemelt módon s azok a baráti kapcsolatok, pompás boldogulási lehetőségek, melyek két évtizeden át csillogó keretet alkottak élete körül, eltűntek mögüle, mint a fény, mely láthatóvá teszi a vászonra vetített képet.

Életébe, melynek, ha voltak is addig küzdelmei, azokban is nagyvonalú élet volt, bekopogtatott a kicsinyes gond. Őszülő fejjel és a megszerzhető összes írói dekórumok birtokában, máról-holnapra ugy kellett harcolnia a mindennapi kenyérért, akár a pálya kezdetén levő fiatal írónak. Valamikor hatalmas miniszterek dédelgetett barátja, ünnepi számok messzehangzó szavú cikkíró, egyszerre társadalmi és publi-

cisztikai hátvéd nélkül maradt, a könyvolvasók nagy táborra tudta, hogy van, szerkesztőségek is elismerték írásainak értékét, de már egy új nemzedék nyomult mögéje egyre kevesebb kíváncsisággal művei iránt s az írók társadalma is, amikor egyetemesen hallatta szavát az élet valamely megoldására váró feladatáról, őróla nem egyszer megfélemedezett.

Mintha már nem is lett volna kortárs, hanem élőn bevégzett élet s amit még mondhatna, már a múlté lenne, elvesztve azt a hitelét is, ami szükséges ahhoz, hogy mondanivalói számára kíváncsiságot ébresszen.

Minderről sohasem beszélt, ezek miatt sohasem panaszkodott, de sokszor láttam, amint vastag szemüvegének hideg csillogása mögé rejtett szomorúsággal órákig bámult maga elé. Neki nem adatott meg a gyónó lelkek feljajduló, töredelmes őszintesége, személyes hangjait magasfokú szeméremérzéssel mindig elrejtette, amint regényeinek túlnyomó részében is a történelem hideg tényeiből szőtt palásttal fedte be személyes írást. Néha már olyannak látszott ez a szkeptikus, mélységes közönnyel hallgató Surányi Miklós, mint aki az írói hivatásról való hitét is elvesztette, mintha azt nem küldetésének tekintené, hanem a kenyérszerzés kényszerű módjának. Csak olyankor árulta el az írói hivatásért való mély rajongását, amikor vallami kortárs tehetséges munkája került a kezébe s felvillanó szemmel, azzal a más tehetségének szóló tisztelettel, amit csak igazi tehetség tud nyújtani, mondta el minden esetben találó ítéletét.

Életének ebben a nagy magánykorszakában csaknem nap-nap után vele voltam. Már nagyon fáradt ember volt, aki halálra ítelt szervezetét csodálatos önfegyelmeléssel kényszerítette örökké éber szellemének szolgálatába. Talán, mert sejtette a közeli véget és tudta, hogy nincs hátra sok ideje? Rengeteget dolgozott. A Horthy Miklós uti ház negyedik emeletének ablakai, ahol az utóbbi években lakott, késő éjsza-

ikáig világítottak minden nap. Ha arra mentem és felnéztem elsötétedett háznak ezekre a kivilágított, magányos fénykockákra, az volt az érzésem, mintha ropogant magasságban, valahol a felhőkön túlról világítottának, szinte már nem is idetartózóan a földhöz, hanem közelebb az éghez. Már rég nem önmagának élt, hanem egyedül a műnek, melyért megjelenése után anynyi galádsággal vezetett támadásban volt része. Ez nem törtéte le, felfokozta rugalmasságát. Csodálatos szellem volt, friss, kiapadhatatlan, örökké újat mondani tudó. Ő hozzá mindég az a kíváncsisággal teli, meleg érdeklődés vezetett, mint amikor életemben először kerültem szemtől-szembe vele.

Meg volt benne a vonzásnak az az ereje, a kivételes embereknek az a ritka tulajdonsága, hogy a gondolatai sohasem okoztak csalódást s a lényge szinte sajgó kíváncsiságot tudott támasztani önmaga iránt. Gazdagabbá, érdekesebbé vált a világ, ha az ő ítéllete mutatta meg. Sokszínű, kivételes művész volt, és bölcs ember is, aki a maga alkotta törvények birodalmában élt és onnan szemlélte az életet. Régóta ismertem és úgy hiszem ismertem. Ha például rajzolni tudnék, akár álmomból fölébresztve is, papírra tudnám rögzíteni oly sokszor látott és megfigyelt arcának minden vonását. És egyszer mégis meglepett ez az arc. Ujnak, szinte ismeretlennek láttam. Döbbenet néztem rá, tudtam, hogy ő az és mégis, mintha egy más ember nézett volna vissza ugyanakkor rám.

Ez a múlt év novemberének egyik estéjén történt. Váratlanul toppantam be a lakására. Óriás íróasztalának íráshegyei között egyetlen lámpa égett a szobában. Köröskörül, a mennyezetig érő könyvvállványon, félhomályba burkoltan, tompán csillogtak a könyvek aranyozott hátú ezredei. Egyszerre azt a szorongást és csendre-kényszerítő áhítatot éreztem, amint a templom néma falai között lepi meg az embert. A lámpa, mint valami örökmécses, világított a szellem

oltára fölött. Aztán a kék ernyő fényköréből felemelkedett és felém tekintett egy arc.

Sápadt, titokzatos, ámyakkal teleszórt, a magas homlok alatt, a szemüveg két világító lencséje mögül kissé mámoros, álomból, vagy talán egy másik világból visszaérkező tekintet tűnődött reám. Mintha írtózatos fáradságába kerülne befogadni azt a valóságos és számára talán kevésbé valóságos világot, amely körülveszi. Úgy tetszett nekem, mintha zilált ezüstös hajával valami mélységes és Istennek szóló vallomásából, maga a főpap tekintene reám, akit megleptem és megzavartam áhítatában, szentélyének legmélyén. Barátom előtt állottam és mégis elfogódottságot éreztem. Tudtam, hogy ő az, és mégis egy más ember. Az író találtam meg ihletettségeinek földöntúli állapotában.

— Foglald helyet, — mondotta fáradtan. — Úgy érzem magam, mintha részegi volnék. Most készültem el Széchenyiről szóló regénytrilógiámmal. — Vékony, elegáns ujjal megmozdították a sűrűn teleírt ívek toronymagas tömegét. — Látod, ez az.

— És mi lesz a regény címe? — kérdeztem kíváncsian, mert tudtam, hogy mennyit tépelődött azon, már mélyen bennjárt művének rengetegében, de a regényerdő címét még nem találta.

Körülnézett, mintha keresne valamit a szoba félhomályában és a csendben, mintha megmérte volna azt a magányt, amely körülvette s ami minden alkotó szellem társa.

— Egyedül vagyunk, — felelte aztán. — Ez lesz a regény címe.

Mélyzengésű, szép, férfias hangja úgy adta át ezt az adatot, mint vallomást az életéről.

— Egyedül vagyunk, — ismételtem halkán. — Szép cím, minden igaz és szép emberéletnek ez lehetne a címe.

Aztán a fotel mély öléből közelebb hajoltam az írás-

hegyhez, amelynek tetejére úgy nehezedett a keze, mint amikor az apa, az utrabocsájtás pillanatában, búcsút vesz a fiától.

— Szeretném elolvasni, — szólottam félve. — Megengedné?

Bólintott. Izgalomban eltöltött napok következtek s amikor elolvastam az ezerkétszáz oldalas mű utolsó sorát is, a nagy élmény hangulatától megszállottan néztem magam elé.

Igen, ebben a könyvben valósággá lett számunkra az igaz Széchenyi, a hús és vér ember, a magyar történelem hőse és a maga hibáival harcoló ember is. Ez a könyv egy új és modern Széchenyi-szemléletet ad át, igazabbat az eddigiénél. Az olvasó előtt megjelenik a zseni rettentő sokféleségében, lelkének ezerféle rétegével s azzal a bonyolult tartalommal, mely néha kételyeket támaszt, máskor meg a lelkesedés önkivületébe visz. A zseni s a legnagyobb magyar, ahogyan őt egy másik nagy magyar: Kossuth Lajos örökreszólóan elnevezte.

Amikor Surányi nagy műve a nyomdai előállítás utolsó feladatain ment keresztül és megjelenés előtt állt, ismét felmentem hozzá a Horthy Miklós-utí dolgozószobába, a szellem emberének ebbe a mágikusan csöndes laboratóriumába.

— Ahogy én ismerem Széchenyi alakját, — szóltam hozzá, azzal az izgalommal, amit művének elolvasása után magammal hoztam, — az nem regényalak. Épp ezért csodáltam, hogy mégis azzá tudta tenni. Mert mi a különbség filozófia, történetírás, moralizáló mű és szépirodalom között? Az a különbség, hogy a vallási iratok, ikháldaei-jóslatok, Swedenberg-féle misztikus könyvek, Sokrates tanításai, Carlyle felolvasásai, mind az emberiség dolgával, az egyetemes emberi, társadalmi igazságokkal, kollektív eszméikkel, érzésekkel és feladatokkal foglalkoznak, a szépirodalom azonban az egyénnel foglalkozik, az énnel, az indivi-

duális, egocentrikus, szubjektív emberi lélekkel, amely minden kollektivitásban, tömegben, örökké egyedül van. Széchenyi az az ember, akit eddig az egész magyar világ úgy ismert, mint ahogyan Arany írta róla, hogy nem is élt, nem is halt meg, hanem egy éltető eszmévé finomult. Én el tudom képzelni, hogy valaki — például Szekfű Gyula — tüneményesen szép életrajzot ír róla... el tudok képzelni tankönyvet, bölcséleti, állampolitikai, közgazdasági, vagy erkölcs-tani művet, amelynek ő a hőse — de regényt? Művészt, írórt, katonáról, magánemberről lehet regényt írni, de a Hitelről, Világról és Stádiumról, a Lánchídról és a Tisza szabályozásáról? Ebbe nem mertem volna belefogni.

Surányi lehajtotta a fejét és elgondolkozva egy csomó kéziratra mutatott:

— Hát éppen erről van szó! Nézd ezt a néhány száz oldalt. Ezek a Széchenyi-regényből kimaradtak. Rettenetes vergődés volt! Az egész feladat tulajdonképpen abból állott, abban kínlódtam át majdnem két esztendő, amiatt szedtem marokkal a különböző altatókat és narkotikumokat, hogy mit hagyjak ki a Széchenyi-életanyagból? Most jöttem rá arra, mennyire igaz, amit Rembrandt mond a rézkarc technikájáról, hogy tudniillik a rézkarc nem egyéb, mint a kihagyás művészete.

— Hogy oldottad meg a kihagyásnak ezt a művészi feladatát? Talán úgy, hogy nem a történelmi könyvek, nem az emlékiratok, hanem a Széchenyi-naplók alapján formáltad meg hőköd alakját?

— Jó, hogy a naplókat említet. Képzeld el negyvenhat kötetnyi, kusza, hevenyészett írást, minden második sora törölve, pongyola németességgel, rossz franciasággal és angolsággal. Aki Széchenyit akarja olvasni, annak nem elég magyarul tudnia, hanem meg kell tanulnia „Széchenyiül”. Ő a stílusát, a nyelvét is maga alkotta, akárcsak a Kaszinót, vagy a Henger-

malom meg az Alagut-résztvénytársaságot. Ezek a naplók csak megnehezítették az igazi Széchenyi megismerését. A napló temérdek apró hangulatából, megörökített testi és lelki diszpozíciójából, impressziójából és az életet jellemző, de a szemlélőt félrevezető, egymásnak ellentmondó, minden belső cenzura nélkül, össze-vissza hányt inponderabilitásából meg kellett konstruálni, össze kellett rakni, fel kellett építeni az igazi Széchenyit, akiről ama bizonyos Széchenyi István grófnak éppen úgy nem volt fogalma, mint például neked Szitnyai Zoltánról, vagy nekem Surányi Miklósról.

— Értem. De nem gondolod-e, hogy ezáltal egy nagyon is szubjektív, vagyis: saját magad által teremtett Széchenyi alakult ki a regényben? Én, például, ahogy végigolvastam a könyvedet, most tisztán látok egy elképesztően komplikált, sokrétű, lángeszű, remek és gyönyörű figurát, de bevallom, hogy iskolai tanulmányaim után nem ilyennek képzeltem el őt.

Ebben a pillanatban a szerepek cserélődtek és Surányi kérdezett tőlem:

— Hát milyennek képzelted?

— Hát kérlek, — kínlódtam, dadogtam, hogy egy mondatban foglaljam össze azt az általános vonalú képet, amit eddig Széchenyiről őriztem magamban, — hát tudod, úgy ahogyan Kemény Zsigmond báró, Grünwald Béla, Péterffy Jenő, Beöthy Ákos, Gyulai Pál, Beöthy Zsolt, Prohászka Ottokár, a fiatal Iványi-Grünwald, Visszonta Gyula rajzolta meg őt.

Surányi közbevágott:

— Vagyis, ahogyan Kemény Zsigmond óta mindenki a maga politikai és világszemléleti alapjáról látta, ki-vülről, a fórumról, vagy a katedráról. A történetíró, vagy az államférfi álláspontjáról. Hát éppen ez a baj. Mindenki csinált magának egy Széchenyi Istvánt, még pedig olyant, aminőt az idő és a korszellem szerint szükségesnek tartott. Könnyű dolguk volt, mert Széche-

nyi István könyvei és naplói olyanok, mint a Korán; minden bennük van és olyanok, mint aminek a talmudisták a Bibliát nézik, mindent bele lehet magyarázni. Mindennek az ellenkezőjét és az ellenkezőnek az ellenkezőjét is.

— És te? Te nem gondolod, hogy esetleg ugyan-
ebbe a hibába estél?

— Dehogynem! Csakhogy én azért dobtam el tannyi
száz oldalt, mert minduntalan rajtakaptam magam
azon, hogy én is kívülről nézem őt. És ezért tartottam
meg csak ezerkétszáz oldalt, mert műveimben csupán
azt hagytam benn, ami Széchenyi Istvánt belülről mu-
tatja meg. Bele kellett költöznöm Széchenyi lelkébe.
Két esztenideje lakom ebben a labirintusban, mert min-
den, amit Széchenyi mondott, írt, vagy cselekedett,
csak abból a szempontból érdekelt, amelyből a re-
gényíró, belletristát egyedül érdekelheti, vagyis: ma-
gából Széchenyiből, az ő lelki alkatából, öröklött és
szerzett tulajdonságaiból, idegrendszeréből, testi és
lelki állapotából, tehát abból a szempontból, amelyet
te az előbb a szépíró feladatául olyan helyesen jelöl-
tél meg.

Láttam Surányin, hogy ez az egyébként hallgatag,
klábrándult, sokszor rezignált és minden szóval fukarul
bánó ember szinte boldog, ha Széchenyiről beszélhet.
Ezt ő is észrevette és elmosolyodott:

— Azon csodálkozol, hogy ilyen bőbeszédű lettem?
Úgy vagyok, mint Carlyle és Emerson, akik szinte azo-
nos szavakkal lelkesedeznek a maguk hőseiről, mond-
ván: „Boldog vagyok, ha beszélhetek róla.” Miről is
érdemes beszélni egyáltalában, ha nem a nagy ember-
ről, Isten remekművéről, a legnagyobb csodáról, amely,
ha készen van, nyilván maga az Alkotó is elcsodálko-
zik rajta. Olyan ez, mint amikor a szerelmes ember be-
széli a szerelméről. Ennél csak egy nagyobb gyönyörű-
ség van: elgondolkodni, elábrándozni és hallgatni róla.
És csakugyan elhallgattunk. Én is elábrándoztam ab-

ban a puha csöndben, ahol ujnyi vastag a velurpadló-behuzat fogja fel a neszt. A süppedő karosszékben, a brokátfüggönyök tompa csillogásában és a mennyezeti-
gig érő könyvek szellemi erődítménye alatt. Ez az a környezet, amelyben Surányi Miklós számára megjelent Széchenyi, az ő roppant, örökkévaló méreteiben. Eszembe jutott Vörösmarty gyönyörű verse: a Gondolatok a könyvtárban... Ott ültem és éreztem Széchenyi István lehelletét és néztem az író, aki ezt a halhatatlan embert idehozta közénk, egészen közel, hogy szinte megérinthetjük furcsa, excentrikus ruhájának a szélességét. És elképzeltem azt a roppant erőfeszítést, amelyet ebbe a szellemidézésbe, vagy, mit is mondok, a szellemnek ebbe a materializációjába a szerző belefeleltett... Eszembe jutott Vörösmarty „Gondolatok a könyvtárban” című versének befejező sora és halkán csak annyit tudtam mondani:

— Ez jó mulatság, férfimunka volt.

*

Aztán egyre ritkábban láttam. Őt a Széchenyi-regény körül kavargó események az élet harcok területeire kényszerítették s én vártam az időre, amikor a harci zajból visszatérhet alkotó magányának világába s a pihenés rövidlélekzetű óráiban ismét átbeszélgethetünk egy-egy estét a néptelen kis budai kávéházban. Néha még találkoztam vele, többnyire véletlenül, autóbussen és villamoson. Ilyenkor mérhetetlen testi fáradtságról panaszkodott. De szelleme, mely már tépelődve merült el a Széchenyi mű folytatásának tervezésébe, mit sem árult el szervezetének haldoklásából. Én csak azt a lelki lázt olvastam ki szeméből, amely minden művészt elitölt az alkotáshoz készülődés korszakában.

Pedig akkor már meg voltak számolva a napjai. Halottam, hogy beteg, szanatóriumba vitték. Ez már más-
kor is megtörtént vele. Mondták, hogy állapota nagyon

válságos. Nem hittem. Vártam, hogy rövidesen visszatér felfrissült munkakedvvel, mint máskor is.

Egy nap, amikor íróasztalomnál ültem, a feleségem hirtelen felnézett a kézimunkából és mintha valami titkos üzenet érkezett volna hozzá, sápadtan mondta, hogy hívjam föl a szanatóriumot, ahol Surányi fekszik betegen hetek óta. Valami rossz sejtelem hidege futott át a gerincemen. Misztikus delejesség töltötte meg lakásom csöndjét, félelem, várakozás, mialatt tárcsáztam s míg végre jelentkezett a hívott szám s megtudtam, hogy állapota változatlan, hogy nincs javulás, de még van élet, remény... Aztán azt is, hogy ugyanabban az órában emlegetett engem, sürgetően. Látni akar.

Másnap fölkerestem. Elindultam abból a mérhetetlen távolságból, ahonnan minden egészséges ember érkezik örök távozásra készülődő embertársának betegágyához. Körülöttem a gyönyörű nyár, kábító zsongása a nagyvárosi zajnak, szép nők, fiatal emberek, akik jókedvűek és életörömiük korbacásával vernek szét maguk körül minden elmúlásra emlékeztető gondolatot, talán egymagam a rohanó autóbuszon, teli félelemmel és mégis hittel is, hogy nem lehet vallakinek csak úgy elröppennie ebből a gyönyörű életből. Egy embernek, aki óriásként nőtt ki társai közül, akinek gyermeki csodálkozással vért a szíve minden Istentől teremtett és embertől alkotott szépségre, aki két tenyerével szórta a szeretetet, aki önmagának még alig élt, aki csak nemrég fejezte be életének főművét Széchenyiről, az irodalmi maradandóság számára megidézten, ádáz támadások izgalmaiban, és a lelkes elismerés országraiszólag visszhangjával. Élnie kell, hiszen majd most kezdődik életének szebbik korszaka: elismerés, sok, sok szeretet, talán némi pihenés is, valahol dél tengerpartján, amire oly soványgya vágyakozott!

Megkönnyebültem, amikor a portás szemében nem

láttam a rémület kifejezését. Másként nem mondhatná ily egykedvűen az emelet és ajtószámot. A hallban egy öreg hölgy üldögélt, igen, igen öreg hölgy. Már hogyan is szabad gondolni elmúlásra, hiszen Surányi Miklós most ötvennégy éves? Bizonyára épp ma javult lényegesen az állapota és alighanem egy könyv lapjaiból felhozott tünődő, meleg mosolyú tekintettel fogom viszontlátni. Betegsége óta most először. Eddig azt mondták, hogy a gyógyulás érdekében nem bocsáthatnak hozzá látogatókat. De ma már lehet. Ez már a gyógyulás napja.

Az ajtókilincsen ugyan még ott lóg a látogatást tiltó tábla, de azt alighanem csak ottfelejtették az előző hetekről. Az ápolónéne jelentkezésemre töprengve húzta össze szemöldökét: — Surányi urhoz? — Igen, ő vár engem, — feleltem sietve és már kissé ijedten. Aztán pár pillanatig vártam, egyik ajtónyitástól a másikig. — Csak egy percre, — suttogta fülembe az ápolónő. — Csak egyetlen percre.

Beléptem. Előbb egy kitárt ablakot pillantottam meg, Buda zölden csillogó hegyoldalával. A természet örök életének e látványához folyamodtam sietve, hogy mosolyt tudjak kényszeríteni arcomra. Aztán őt láttam meg: elsoványodott arcát, fájdalomtól mélyült szemüreggel, kezét gyermekekhezékké elvékonyodva heverték mellette, sűrű haja hófehéren az égnek fejlődött; tekintetében végtelen szomorúság, szinte szegényérzet. Jobbkeze felemelkedett és forrón megkapaszkodott az enyémben. Szólni akart, de a hangja már suttogássá sem tudott válni.

— Ne fáraszd magad, majd én beszélek neked, — mondtam és mosolyogni próbáltam s hogy arcomon ne lásson semmi aggódást, sietve a zöld hegyoldalra néztem ismét. Én oda, az élet zöld hegyoldalra, ő ön-maga elé, mélybe és messzire. Hallgattunk. Közben elmúlt az egy perc. Az ápolónő sürgetve hajolt felém.

— Most hát megyek és mire ismét jövök, már beszélgetni is fogunk Miklóskám...

Kissé megrándult a feje, jobbkeze felemelkedett, az ég felé mutatott, aztán lázasan, még forróbban, mint az előbb, megtapadt az enyémen.

*

Odakünn szédülten álltam meg az eleven, gazdag élet nyári alkonyulatában. Úgy éreztem magam, mintha egy pályaudvar kapuján léptem volna ki, ahonnan az ímént rohant el egy vonat... Épp annyi időm volt még, hogy megszoríthassak egy meleg, baráti kezet.

A vonat, amely elvitte Surányi Miklóst, már nem látzik, de az élete igen és egyre jobban, mert ahova Surányi Miklós földöntúli és el nem múló életének vonata fut, az a magyar tehetségek örökkévalósága.

Ez a vonat, sajnos, akkor futott ki örökre az élet kék égboltozattal fedett csarnokából, amikor még korán sem járta be azt a pályát, amire itt a földön rendeltett. Az előtt a teljesség előtt tűnt el, mely telikében már egyetemes művé érett az utóbbi évek szenvedésében és várta a hozzá méltó művet. Azt a legnagyobb mélységét a szentágostoni őszinteségnek, ahová csak a legnagyobbak kerülnek el és csakis életük megpróbáltatásai által.

Ehhez már nem jutott ideje. Élete műve befejezetlen maradt és emléke úgy fog élni tovább a magyar irodalomtörténelemben, mint a csonka torony képe, mely magasabb sok más torohnál, de nem emelkedett fel addig a magasságig, amit alapzatának arányai jelöltek ki, egészen fönt a felhők fölött.

ÉBREDÉS

I.

Jól emlékszem még arra a napra. Esőreálló délután volt, a kertben játszottunk bujócskát a szomszéd gyerekekkel, olyan vad lévvel, mintha attól félénk, a következő percben történik valami, s mindent abba kell hagyni. A levegő már megtelt a vihar szagával, vaskos felhőpárnák hullámzottak az égen, az udvar kőkockáin por és szemét borzolódozott...

Összegubancolt hajjal, elfúlva kergettük egymást. A poroló mögött egy faláda állt tele szalmával, papírhulladékkal. Oda bújtam felhúzott térdekkel, leszegett nyakkal. Mintha fészekben ülnék, olyan biztonságos hely volt ez, a szalmaszálak barátságosan csiklandozták a bőrömet, tüszőgni kellett és nevetni, oly furcsa volt az egész. Kint a fák nyögtek és hideglelősen megrázták magukat, a gyerekek éles hangon visítottak, néha puffanás hallatszott, mintha valamelyikük elesett volna... Itt bent ezen a négyszögletes darabkán, ahová szinte beleástam magam, semmisem mozdult. A láda négy fala elkerített a többiektől, s mégis hozzájuk tartoztam. Jó volt tudni, hogy csak a fejemet kell felemelni, s máris velük lehetek, de ha akarom, így ülök estig magányosan, a poroló tövében, mint egy elvarázsolt királykisasszony... A lábam elzsibbadt a nagy mozdulatlanságban, furcsán bizsergett, mintha hangyák nyüzsögnének a csontomban. A fejemben is bizsergést éreztem, az egyedüllét — melynek különös varázsát most fedeztem fel, — szinte mámorossá tett. Így ültem boldog szédületben, meggörnyedve, kényelmetlenül. A szél prüsszkölve végigsepert, s hetykén továbbállt. Hallottam, hogy a nevemet kiáltozzák, de nem feleltem vissza. Mellettem szaladtak el, szoknyájuk szele megcsapta az arcomat. Csak nevettem, nevettem...

Egyszerre valaki megérintett. Ujjai keményen ütődtek hozzám. A szobalányunk volt.

— Mássz ki innen! — mondta határozottan.

Feltápáskodtam és sértődötten szedegettem le magamról a szalmaszálakat. Azt hittem, oda lesz a megfélemtetéstől, hogy ilyen nagyszerű buvóhelyet találtam magamnak, ehelyett azonban szigorúan szemem közé nézett és azt mondta: Szüleid elváltak. Éppen most mondták ki az ítéletet.

Grimaszt vágtam, mert e pillanatban megeredt az eső, s egy nagy, kövér csepp épp az orromra hullt.

II.

Évekig közönyösen és értetlenül mondtam, ha arra került a sor: — Szüleim elváltak... Igen néni... Apa vette nekem... Odajárok ebédelni... Azt nem tudom még, Bella néni...

Sok minden szokatlant kérdeztek tőlem az emberek, s én gondolkodás nélkül, gyanútlanul felelgettem nekik... A szobalány vasárnap délelőttönként elvitt apához, aki kézenfogva sétált fel-alá velem, komolyan, mintha vallamilyen szertartást végezne. Engedelmesen lépkedtünk egymás mellett, s szinte lestük, mikor üti el a toronyóra a tizenkettőt... Ha most visszagondolok apám arcára, érzem, hogy rengeteg közölnivalója volt, de sohasem tudta, hogyan kezdjen hozzá, mit mondjon, hogy meg ne riasszon vele s réveteg, zavart szemösszehúzása, melytől úgy féltem, határtalan gyöngédséget leplezett, annyi gyöngédséget, amely nem is fér el egy arcon, és befelé menekül.

Anyámról sohasem kérdezősködött, de ha én beszéltem róla, remegő orrcimpáival figyelt, mintha magába akarna szívni minden szót. Búcsúzáskor egy doboz datolyát nyomott a kezembe. A datolyát nem szerettem, a túlédes rostok fogamba ragadtak, s egész szájpaddásom hasító édességgel telt meg... Egyszer mondtam

és apámnak, hogy inkább tejcsokoládét hozzon, ő szó-
rakozottan bólintott s tovább hallgatott éber figyelem-
mel. Ezentúl még pontosabban kaptam meg datolyá-
mat, „amely táplál és feltétlenül tiszta”.
Elgondolkozva forgattam a hosszúkas doboz tetejét,
melyen iharagoszöld pálmafák virultak, tévék lépkedtek
titokzatos arabokkal... Arra gondoltam, vajjon miért
felejtette el apa, hogy tejcsokoládét kértem? A dato-
lyák ott száradtak, ott kövesedtek meg a fiókom mé-
lyén. Valahogy úgy éreztem, hogy a datolyák és szü-
lelm válása között rejtélyes összefüggés lappang. Ta-
lán anyám hiába mondta apának, hogy ezt, vagy azt
szereti, apa máskor figyelt és kitanítóan hozta a hasz-
nosat, táplálót és tisztát...

Egyszer színházba mentünk apával. Vadonatúj bár-
sonyruhában feszengtem és apa gondosan igazgatta
csipkegalléromat. Ahogy keze az arcomhoz ért, érez-
tem, milyen száraz a bőre, milyen öregszaaga van a
kezének. Izgatottan néztem rá. Mintha ceruzával fir-
kálták volna össze az arcát, annyi apró kis ránc volt
rajta, vékony, éles kis vonal, a nyakán az ádámcsutka
keményen ugrott ki, szinte kiszakítani látszott a vé-
kony sárga bőrét s kabátja gallérja szürke volt és
korpás... E korpás gallér felfedett valamit belőle,
valami rejtett rést, amit ő zavartan takargatott, s me-
lyen keresztül didergő kivertségébe lehetett látni...

Sírás csomósodott a torkomon, s csukladozva, resz-
ketve simultam hozzá.

— Apa, ne félj, én szeretem a datolyát, ha hazame-
gyek, mind a nyolc dobozzal megesszem.

Szemöldökét kérdőn felfelé rántotta.

— Most a darabra figyelj, kisfiam, sokat tanulhatsz
belőle.

A könnycsepp megakadt arcomon, éreztem, hogy
hűl ki...

III.

Mióta apa „elment a háztól” (így mondta a szobalány), Pista bácsi mindennapos vendég lett nálunk. Hat óra tájban anyámért jött, együtt mentek el sétálni, én az ablakból integettem utánuk. Velünk vacsorázott, már nem is kellett szólni Zsolinak, három személyre terített, s kíváncsian várta, mikor rakosgathatja kistányérra Pista bácsi csomagjait, aki mindennap hozott valami újfajta dolgot, izgalmas, friss ízeket: rákmayonnaisot, francia kaviárt, ananászbefőttet, soha nem látott sajtokat pakolt ki, sós süteményeket, amiket listen tudja honnan hozatott, díszes tortácskákat, melyekben rumos gyümölcsök voltak elrejtve... A vacsorák kellemes izgalommal töltöttek el mindnyájunkat. Anyám gyerekes örömmel nyalakodott, Pista bácsi arcán diadalmas mosoly ült, én türelmetlenül topogtam, s szájam megtelt meleg nyállal. Anyám vacsora után zongorázott Pista bácsinak, az ajtórésein keresztül beszüródött hozzám a zene hangja. Nem csitító, puha melódiák voltak ezek, amilyeneket ezelőtt hallottam, mikor még apa itt ült a lámpa sárga fénykörében, szívarral a szájában, lassan ingatva fejét. A hangok pörögtek, sürgettek, a bőre alá másztak az embernek, majd valami gumiszerű dallam zengett ki a billentyűkből, ruganyos, visszapattanó s én bent a gyermekszoba ködös sötétjében a párnát csavartam, hogy kirázzam felforrt nyugtalanságomat.

Egy este anyám nem nyúlt Pista bácsi csomagjához. A tányért eltolta magától, nem evett egy falatot sem, azt mondta, a feje fáj. Tényleg sápadt volt, szemét be-behúnyta és szűken, meggyötörve pislogott. Meg sem várta, míg befejezem a vacsorámat, türelmetlenül ágybatuszkolt és gyorsan betette maga mögött az ajtót. Vártam, hogy a zongora megszólaljon, de csak anyám suttogó, nyöszörgő hangját hallottam, mely egyre idegesebben csapott ki.

— De szívecském, — nyugtatgatta Pista bácsi. — Én már régen mondtam neked... nézd, felköltöd a gyereket... Ne sírj, az Istenért... hát nem látod be, hogy képtelenség... hogy az öregemmel szemben nem tehetem meg...

Nem tudtam miről beszélnek, de egész testem egy marék szívdobogás volt. Anya harsogó suttogása, akadózó lélegzetvételle a mellemre ült, szinte dörömbölt bennem.

Másnap nem jött Pista bácsi. — Várjunk még a doktor úrra? — kérdezte Zsófi és fürkészve nézte a háromterítékes asztalt. Anyám nemet intett. Behozták a borjúsültet, a fényesdrapp hússzeletek szegényesen dültek egymásra, a rizskörítés sápadtan gubbasztott mellettük. Fanyalogva piszkáltam a táányéromban, a csomagocskák nélkül fakó és ízetlen volt a vacsora. Azok díszítették, lendítették a megszokott ételeket. Anyám gépiesen rágott, látszott, nem tudja mit eszik. Iz nélkül csúsznak le a falatok a torkán. Egész megfélekezett rólam, a sarokba húzódott. Kezébe temette arcát, a válla keskenyen rezgett... Moccanni sem mertem, lélegzetemet visszanyelve ültem az asztalnál, s két pici bogarat figyeltem, amint zsongva, szédülten keringenek a villany fénye körül.

IV.

— Klárka... — mondta anyám és hangja vékonyra sodródott az izgalomtól. — Ha ma hazajössz az iskolából, menj fel Pista bácsihoz... Ott lakik a Fő-uccán, majd megtalálod... Kint van a táblája...

Kis szégyenszünet után hozzátette: — De ne szólj senkinek. Ha nagymamával találkozol, mondd, hogy... szóval nem szólj... te már tudod. És választ kérj.

A Magyar Olvasómba csúsztattam a levelet, az első oldalra, ahol az áll: Isten nevében kezdem el!

Tikkadtan vártam a tanítás végét, átnedvesedett uj-

jalimmal megtapogattam a borítékot. Ott volt, meg volt.

Zugó fejjelel gyömöszöltem a könyveket a táskába, s amint ott álltam az iskolaépület folyosóján, arra gondoltam, mennyi sok lépcsőn kell nekem lemenni, míg eljutok Pista bácsihoz...

Kint az utcán tavasz volt. Táskámat lóbázva futni kezdtem, hajbőrnömet megcsiklandozta a csipős szél mentolszága. A gyerekek összekapaszkodva mentek előttem, lökdösték egymást és nagyokat vihogtak. S mennyi pihés kis rügy pattant a fák kemény ágain! Olyanok voltak, mint éhes verébfiókák, akik napmorzsaért tátognak... Egy pillanatra megfeledkeztem küldetésemről, átjárt a levegő lázító és feloldó kékje. Dudolgatva ralkosgattam a lábaimat, belehunyorogtam az égbe, amely olyan volt, mint egy óriási harangvirág. Egy kapu előtt megtorpantam. Ott lógott hidegen és fehérén a zománc tábla, szinte ellátta az utat, a levegőt, a harangvirágos eget: M e d. U n i v. D r. S c h u l t e r I s t v á n.

Megnyomtam a csengőt, hangosan köhögtem, hogy ne halljam szívverésemet. Kezem tétovázva csúszkált a rézkillincsen. Egy öregasszony nyitott ajtót, nem engedett be egészen, úgy kérdezte: — Kik keres?

— A doktor urat.

— A doktor úr most el van foglalva.

— Akkor várok, — mondtam csendesen... — Csak egy levelet kell átadnom, — tettem hozzá.

— Adjai ide, majd én beviszem.

— Nem, nem! — Görcsösen markolásztam a borítékot. — Ezt nem szabad senkinek odaadni, csak nekem.

Az öregasszony gyanakodva nézett rám, s mintha hirtelen eszébe villanna valami, megkérdezte: — Hogy hívják magát?

— Pécsy Klára Evelin, — mondtam engedelmesen.

— Aha... — Még egyszer végigmustnált a leíról, fel-

felé. Dühnyögve megfordult, engem otthagytott a félig-nyitott ajtónál. Tanácstalanul álltam a küszöbön.

— Tessék szólni Pista bá... — Elharaptam a szót, — a doktor úrnak.

— Pista! — kiabált az öregasszony, s hangjában elfojtott düh rezgett.

Égy nagy fehér ajtó kinyílt és Pista bácsi kidugta a fejét. — Mi az, mamuskám?

Meglepődve kaptam fel a fejem. Ez a testes, lompos öregasszony az édesanyja lenne? Kézécscókolo-mot kellett volna köszönnöm...

Pista bácsi meglátott és könnyű pirosság öntötte el az arcát.

— Diese unverschämte Person! — hadarta az anyja, s nekem égni kezdett a fülem.

— So eine Gemeinheit... ein Skandal!!

Pista bácsi megfogta a vállam és gyöngéden betes-sékelt. Egy sötét ebédlőn mentünk keresztül, mely barátságatlan káposztaszagot lehelte magából. Az aszpí-kós pastétomocskákra gondoltam, amit Pista bácsi leg-utóbb hozott. Odahaza csak káposztát enne?

Beteszkozt az orvosi rendelőbe és leültetett. — Mit hoztál, Kluki?

Sohasem szólított a nevemen, bolondos beceneveket talált ki, amín jókat nevettem. Kluki... Ez nem volt mulatságos. Ilyen hangot ad a szennyes víz, ha kihúztam a mosdóból a dugót: Klu-kli.

Most hideget éreztem, aztán meleget. Talán mert még mindig a mosdóra gondoltam, a hideg és meleg csapra, mely szétveri a szappanos víz bugyborékolá-sát: Klu-kli.

Kezébe nyomtam a levelet, s a linoleumszőnyeg mintáját nézegettem. De valahogy a fejem búbja is érezte Pista bácsi arcát, ahogy röpködő szemmel ol-vaissa a sorokat s amikor a végére ér, újrakezdi.

Beszívja az alsó ajkát és hallgat.

— Tessék választ írni.

— Választ... persze... — Receptpapírt húz ki a zsebéből, sebesen ír rá valamit, fel-alá járkal a szobában, eltépi az elébb írt papíroskát s újra kezd.

Töprengve ül az íróasztalnál, a pirosság most a nyakára fut.

— Itt van, — mondja távollevően.

Csak akkor figyel fel, amikor lekattantom a kilincset.

— Kaláris! Egy pusztit sem adsz?

Visszafutok és megcsókolom kétfelől az arcát.

— Én nem mehetek többé hozzátok, — mondja halkán és tömött, barna haja a homlokába hull. — Vigyázz anyukára.

Bólintok. — Soha többé nem tetszik jönni? A születésnapomra se?

— Nem, Klárika, nem megyek.

Két térde között állok, arcom egyvonalban van arcával. Muszáj ránézni, pedig oly nehéz már a szemhéjam. Érzem a térde nyomását, a feszes, ruganyos izmokat és szegyenlős melegség surran a hátamba. Apa jut eszembe göbös lábaival, melyek puhán mozognak a kitérdelt nadrágban. Pista bácsi síma fiúarca egészen közel hajlik. — Te is felejts el engem, Kluki...

Kezem kinyújtom a láthatatlan csap felé és érzem, hogy fröcsköl a hideg vízsugár.

— El fogom felejtetni, Pista bácsi! — mondom hangosan.

Kiú-ki... A szennyves víz utolsó kánikája most szaladt le...

V.

Anyám napokig fekszik a besötétített hálóban, senkivel se beszél, csak rázza a fejét, mintha nem hinne el valamit. A gallérom napok óta piszkos, Zsófi nem fésűli ki sűrű fésűvel a hajam, csak lekeféli és szallagot köt belé. A kakaóm tele van pillével, senkisé nem törődik velem, lézengek a szobákban, rágom a körmöm és unatkozom... Zsófi egész nap a házmesternével pus-

mog, ha kimegyek a konyhába, elhallgatnak. Olyan csend támad ilyenkor, olyan lármás ostoba csend, hogy nem lehet elviselni! Anyám egy délután felkel, a lába mint egy ágacska, olyan vékony, imbolygó, s teste vergődő, fehér lapkéhez hasonlít, akinek szárnyát kegyetlen gyerekujjak megtépázták. — Jól ebédeltél, Klárka? — Ikerdi váratlanul.

— Igen — fellellem csodálkozva. Olyan régen nem szolt hozzám!

— Akarsz habos rolládót? Te azt nagyon szereted.

Pénzt kotonász ki a zsebéből, kezembe nyom egy tízkoronást. — Vegyél érte sok-sok habrolládót.

Mohón nyúlok utána. — Anyukának is hozzak?

— Nekem nem kell. Hanem... ha a cukrászdából kijössz, — elakad a hangja s amikor újra megszólal, reszefős és megbicsakló, — ha kijössz... menj fel Pista bácsihoz... ott van a cukrászda mellett...

Keserű nyál fut a számba. Hát ezért akart jóllakatni? Ezért törődik most velem?

— Mondd meg neki, hogy még egyszer akarok beszélni vele...

Sietve megfordul, a kályhához dől, dörzsöli, tapogatja a cserepeket, pedig már régen nem fűtünk.

Csendesen lebotorkálok a lépcsőn, tudom, hogy nem megyek be a cukrászdába.

Sapkámat a szememre húzom, szeretnék futni, hogy minél előbb túl legyek rajta, de a lábaim merevek, a szívem úgy kallimpál, mint egy megvadult óra. A templom előtt megállok, valami húz befelé. Bent hidegszag és éjszaka-szag van. De mégis valami szent szag ez... Ott ülök a fényesre kopott fapadban, fejem összekulcsolt kezemre esik... Óh Istenkém, segíts meg minket... Add, hogy minden megváltozzon, légy jó anyához... és apához... És engedd, hogy szeressenek engem egy picit...

Könnyem az ujjamra csurog, de csak mormogok tovább, magam csinálta együgyű imámat égi felé repí-

tem, egyre bővebben bugyog belőlem a szó, elfojtott panaszok pötyögnek ajkaimról, friss fájdalomk gyűrik, gyömöszölik a torkomat s amikor utolsó sóhajom morzsolom szét, megnyugodva emelem fel fejemet. Az oltárkép sötét háttéréből szelíden válik ki a Szűzanya halvány arca, mintha csendesen intene: ne félj kislány, ne félj. A színes ablakok piros és sárga fényeket szórnak a templom kőkövára, rezegnek a fények, mint az altatódalok, s Mária aranyszeme világít. . .

Még pislogok a vakító uccai fényben, de egyenesen, katonásan lépek, mint akik semmi baj nem érhet.

Most bóbítás szobalány nyit ajtót, kikeményített kötője zizeg, amint bizalmasan hozzámhajol: — Igazán nem lehet beszélni a doktor úrral, kisasszonyka. Nagy vendégség van nálunk.

— Muszáj! Csak egy pillanatra hívja ki.

— Eljegyzést ünneplünk! — henceg a szobalány, — engem a szomszédból kérték kölcsön. Ott szolgálók Fürst úréknál. A Fürst Magiduska a kisasszonykával jár egy osztályba.

— Igen — mondtam vontatottan. Már kezdtem emlékezni a lány arcára, aki gyakran kísért el Magdát. — Hívja ki kérem. . . — mondtam szinte könyörögve.

A lány vállvonogatva bement. A szomszéd szobából, fojtott lármá halálatszott: beszédfoszlányok, edénycsörömpölés, jövés-menés, és gungulázó kacaj olvadtak egymásba. Amikor kinyílt az ajtó, a zaj vidám hullámban csapódott hozzám. Pista bácsi gyorsan behúzta az ajtót, egyik kezével a kilincset fogta, mintha attól félne, hogy rányílt valaki.

— De édes fiam! — mondta türelmetlen hangon — mit szaladgálsz folyton ide?! Hisz megmondtam már...

— Anyuka azt üzeni. . . — szakítottam félbe tompán, — hogy még egyszer szeretne Pista bácsival beszélni.

— Dehát semmi értelme. . . Vége! Slussz! — Blengedte a kilincset, jobb karját a levegőbe lökte és furcsán

hadonászott. — Nem szabad idejőnnöd többé! Hagyjatok nekem békét!

Bosszús volt, kurtán ejtette ki a szavakat, úgy éreztem, hogy hozzám vágja őket.

A kapualj dőhos homályában felsírtam. Kint bántottam én, hogy vélem senki se törődik? Hogy engem senki se akar? Amikor tüdőgyulladással feküdtem, anyám akkor is minden este sétált és zongorázott Pista bácsival és hagyta, hogy Zsófi tegye rám a priznicet, pedig Zsófi nem ért hozzá, az embernek rögtön a hasára csúszik az ő priznice... Mi nagyobb baj, ha egy gyerek beteg, vagy ha Pista bácsi nem jön többé? Óh, anyának ez százszor nagyobb bánat, hisz azóta nem eszik, nem alszik, csak ül a díványon és rázza a fejét.

Most nem sajnáltam anyát, idegennek éreztem őt s nem is értettem, mért fogadtam szót neki.

Mint ha egy mély álomból ébrednék; egy egészséges, mély gyerekálomból, s a fogalmak, sejdítések egyszerre rohamoznáak meg, kíméletlenül kipenderítve a tollas ágymelegről, úgy álltam ott anyám előtt, tudón, éretten, keserűn.

Anyám az előszobában várt. — Nos? — kérdezte sürgetve.

— Hagyjuk őt békében, azt üzenete — mondtam képményen, és behunytam a szemem, hogy ne lássa anyám megvoni agló száját. — És...

— És?

— És eljegyzés volt éppen...

Egy ügyefogyott sikoly, rémült csipogás, olyasféle, mint ha egy csirkének elmetszenék a nyakát... Anyám a földön fekszik, szétterült tagokkal, ruhája illetlenül felcsúszva, s haja, világosszőke puha haja a szájába lóg... Zsófi rohan ki a konyhából, nyomában a házmesterné, nagyhangon sopánkodniak, felverik az egész házat. — Kiyni a ruháját! — vezényli Bárdosné az első emeletről, s már fel is tépi anyám blúzát, vízzel locsolja és ecetet dug az orra alá. — Orvost!

— csattog egy másik hang, izgatott zümmögés kíséri a felkiáltást, két fej összehajlik, szájak csücsörödnek titkos súgásokra, s anyám ott fekszik idegen szemek kandi tűzéiben, lucskosan, kiszolgáltatva...

Apukát hívják! — nyöszörgöm, és soha nem érzett vágyakozással szeretném itt tudni apát, hogy mellettünk legyen, hogy kinyúlhassak érte, belékapaszkodhassak, hogy ő legyen a biztonság, a szilárd nyugalom, ahová nem törhet be senki, és semmi, hogy ő legyen az én gyerekkori ládikóm, ahová valamilyor befészkeltem magam és boldog zsibbadással éreztem, hogy védett fészekben vagyok...

Órák múltak el, vagy percek?

Anya már bent fekszik a díványon, világoskék szeme ijedten röpköd az idegen arcokra, akik körülönnék és a felkébe lesnek.

Koravén arccal gubbasztok lábainál. A zaj egyre sűrűbb, vadulóbb, minden oldalról dúli felénk... A fülemlre tapasztom a kezem, aztán hirtelen elkapom onnan. Mintha zakatoló vonat robogna sziklák között... Befogom a füleml, elengedem. Befogom, elengedem... Alamuszi hangokkal telik meg a levegő, nem lehet kibírní! Tenyerem most már hosszan tapad a fülemlre s úgy érzem menthetetlenül bellenrobogok egy fekete alagútba, amely tátott szájjal elnyel...

PALOTAI BORIS:

ANYÁM FÉRJHEZ MEGY

I.

Ketten laktunk egy hatalmas bérkaszárnya negyedik emeleti lakásában, legisteghátúl, a cselédfeljárat mellett: az anyám és én. Az ablakunk az udvarra nyílt, nagyon mély és nagyon szűrke volt ez az udvar, a kanális körüli szennyes víz állt, amelyben néha szivárványszínű körök képződtek. A földszinti lakások nyitott ajtajából vedrekkel öntötték ki a szappanhabtól sűrű vizet az udvarra, amely vastagon rakódott le a köveken, a kanális vasrostélyain. Anyám azt mondta, olyan mint a márciusi hó, amelybe filkacsokat olvaszt a napfény. Anyám mindenről tudott valamit mondani, mindenhez fűzött egy megjegyzést, mindenről mondott egy történetet, amely rendszerint különbözött mindazoktól a meséktől, amit másoktól hallottam. A hátsó lépcsőfeljáratról azt mondta, hogy csak minékünk szabad ott járni, meg annak, akinek mi megengedjük, s persze mi csak a szenesembernek engedjük meg, és a mindig loholó kisínásoknak, mert azok megérdemlik, hogy külön lépcsőjük legyen, és ne kellessen nekik az öreg méltóságos úr Fifi-jének a vakkantását hallgatni, és a Herzné Andrai mákjának illatát beszívni, amiktől a szenesember menten elájulna, ezt anyám egész biztosan tudta. Így aztán büszkén birtokoltam a cselédlépcsőt s nem éreztem a dohszagot, a megállíztatás ecetízét.

Tulajdonképpen a konyhában laktunk, ott kattogott anyám egész nap a varrógépén, ott sütötte vasárnaponként az omlás kalácsokat, és ebben a vaníliás-cukorszagban játszottam reggeltől-estig üres spulnikkal, összebogozott koronaszelymekkel s egy próbababával, melynek beszakadt papírmasémellét bélyegek-

ket próbáltam összefoltozni. A konyha tete volt ronggyal, csipkedarabkákkal, fércszállal és színesfejú gombostűvel, kedélyes rendetlenség lélekezett benne, amelyben önfeledten pancsoltunk... Nem tudom a konyha vette át a mi kócos boldogságunkat, vagy mi símultunk az ő meghitt ízéhez, szagához, teleszemeelve életünk apró-cseprő eseményeivel, amelynek mindenütt nyoma volt. A szoba személytelen maradt, nem volt semmi jellege, olyan idegenül terpeszkedett mellettünk, mint azok a „hölgyek“, akik próbálni jöttek anyámhoz és fenyegető szívéllyességgel mondták: „aztán remélem sikerülni fog a ruha“.

Két világos ágy állt a szoba közepén, és fellette egy nagyított fénykép. Az édesapámat ábrázolta feszes fekete ruhában, vőlegénykorában, kissé féloldatra billent fejjel. Szerettem volna kihozni ezt a képet a konyhába, hogy mindég köztünk legyen, részt vegyen sürgölődésünkben és engedjen abból a merevségből, mely halottá tette az ancát. Anyám elbeszéléseiben most is élt az apám, pedig akkor már évek óta kint feküdt a temetőben, zsenge fűvek, érettszagú virágok, párzó bogarak alatt, s úgy nyüzsgött körülötte minden, annyi életcsíra, erő, vágy lélekezett a sírhantok között, mely felbokrétázott lakodalmi szelérhez hasonlított, hogy sohasem éreztem azt a kietlen, facsaró nincssérzést, a hallát döbbenetét, csak amikor vőlegényképére néztem, amely riadt eleganciával idegenül függött a falon. Talán az elhagyatottság tette ilyen halottá, talán az ünepélyes póz — az ünnepélyességben mindig van valami temetésszerű — én vissza akartam vezetni az életbe s azt hittem, ha a nézmozsár csattogása, a gözölő levelek párája, szamárfülös lírikák zizegése közé viszem, ez a sok nesz, zöreij, hang és szín megannyi jele a létezésnek, visszaadja neki otthoniasságát, köhintését, pulis mozdulatait, szájbiggyesztését, azokat az apró, pongyola mozdulatokat, amik egy embert mássá, különbbé, nélkülözhetetlenné tesznek.

De persze nem mertem leakasztani a képet, nem mertem hozzányúlni, éppen mert olyan megmásíthatatlanul halott volt... Szorongva figyeltem néha a „hölgyeket“, akik a tükör előtt forgolódtak, ide-oda húzógálva ruháikat, miközben közönyösen bámulták apámat. Vajjon ők tudják, hogy csak itt, ebben a szobában nem él?

Anyám a földön térdévelt, szájából gombostűfejek álltak ki, a fogsorával tartotta szorosan őket, s úgy mondta sziszegve: „szombatra leszállítom a ruhát“.

Már-már odasettenkedtem a falhoz, erőt gyűjtve, hogy kinyújtsam a kezem a kép után, de anyám tárgyilagossággal, amellyel az életünket igazgatta, kijelentette és lelohasztotta elképzelésemet, hogy ott benn, a konyha izgó-mozgó rendetlenségében miénk lesz újra apa.

Ésténként lementünk anyával sétálni, nem is volt ez sétálás tulajdonképpen, mert anyám nyugtalan lépésekkel sietett előre, én pedig nagyokat ugrálva futottam utána. Néha hátranézett, megfogta a kezemet, maga mögött húzott, majd beszéd közben hirtelen a levegőbe kapta mindkét karját s még inkább szaporázta lépéseit. Akkor nem értettem miért ez a sístergő nyugtalanság, ez a loholás, melytől kipirul az arcunk s szívünk hevesen kalimpál. Ilyen séták alkalmával anyám furcsa meséket mondott: rettentő erős emberekről mesélt, akik a fogukkal képesek felemelni mázsás súlyokat, egy olyan asszonyt pedig mint ő, két új közé csíppentve visznek egyik uccától a másikig.

—Persze csak ha sár van... mondtam félíg kérdve, félíg kijelentve.

Anyám nevetni kezdett, hosszan, gurgulázva.

Csodálkozva néztem rá. Mi van ezen nevetnivaló?

— Ha süt a nap és ha langyos eső csepergél, akkor is, — mondta végül nevetéstől fulladt hangon: Hirtelen apára terelte a szót, akinek dús, barna haját még most is érzi a tenyerén, s aki csak nagyon csendesen:

tud beszélni, mert vallami elromlott a gégejében: a szomszédok nem tudják, hogy beteg, és úgy hívják: „az a suttogó úr”, az a „finom lakó a negyedik emeletről”.

Sóhajtott, megállt egy pillanatra, szóalkozottan balra állt valakit a nyakam körül, mintha igazítanivalót találtna a galléromon. Aztán tovább rakosgatta az emlékeit, kislánykorát húzogatta elő, amelyből nagyanyám lépett ki zörgő kulcsosomójával, s minden kulcsniak külön titka volt! Oh mennyi láda, doboz, fiók tartozott a kulcsokhoz! S a kulcsok milyen kényes jómódot, letűnt gazdagságot nyitogattak! Faragott ládák heverték itt rézverettel, mezedazöld plüssdobozok, bordó kínai dobozok, melyekre rejtelmes pagodák és holdfényes tájak voltak festve, és rengeteg fiók sárga csipkéekkel, törött legyezőkkel, kotilionnal, selyempapírba bugyolált tejfogakkal, elszakadt aranyláncsal, hímzett hálóköntőssel, miniatűr porcellánújjacskákkal, amelyek valahonnan letörtek egyszer, de ki tudja már, hogy honnan!

Színes kalaptoklakkal, csattokkal, gombokkal, amiket még dédnagyanyám viselt, egy párisi anizskártya, amin rajta volt az Eiffeltorony, és fényképekkel amikre senkisémm emlékezett már, hogy kit ábrázolnak... Anyám egyre futott és csacsogott mintha az egész napi gémberedett térdepelést, engedelmes felelgetést akarná kirázni magából. Hangja egész más volt mint napközben, kicsit éneklő, repdeső hang, én a színét is láttam: melegsárga volt, olyan mint az érett kajszinbarack, melynek pirosba fut a héja...

Néha minden ok nélkül hátrafordult, óvatosan körül nézett mintha válna valakit, összedcsücsörítette a száját és mosolygott. Ez a mosoly akkor is ott hancúrozott az arcán, ha nem mondott semmi vidámat, próbáltam megfogni ezt a mosolygást, lecsapni rá mint egy színes lepke, de nem lehetett. Ahogy fürkészőn az arcába néztem, nevetésbe bújt vagy komolyságba zökkent s

hiába kértem „mosolyogj úgy” — duzzogva, tettetett haraggal kérdezte, „hogy úgy?, te csacsi!” — Megfogta a karomat, szorosán magához préselte...

— Kár, hogy még ilyen kicsi vagy... milyen jó lenne, ha egyenlő magasak lennénk és így összesimulva sétálgatnánk, éreznénk egymás karját fel egész a válíig, tudod...

Nyakába csimpaszkodtam és megcsókoltam az orrát, de ő gyengéden eltolt és úgy mondta, — apád se olyan magas mint én, csak az állámig ér...

Töprengően összeráncolta a homlokát s nagyon halkán, mintegy önmagának mormolta: „olyan forróság jött belőle... ha csak mellé álltam, úgy sütött, mint a vasaló... s a szeméből is olyan szikrák pattantak, mint a vasalóból... tudod, amikor rázom a gangon, körbeforgatom, hogy a szén izzásba jöjjön...

— És olyan vörös karikák lesznek tőle a levegőben tűzből?

— Tűzből, — ismételte halkán.

Mintha hirtelen rájta kapta volna magát valamin, beszívta az alsó ajkát és elhallgatott. — Te csak hallgasd a mesét máskor, — mondta hosszú szünet után — és ne kérdezzess. Ha mindig közbeszólász és kíváncsiskodol, összezavarsz. Gyerünk haza.

Viisszafelé menet meglassúdott a járása, kirepkedte magát, a nyugtalanság kihullt belőle s a legrövidebb utat választva, kerülve minden felesleges fordulatot, igyekezett haza. Ahogy megfordult s szemével felmérte a távolságot, melyet meg kell tennie — ebben már lemondás volt; hiába, mégis csak vissza kell térni a felelősségbe, magányosságba, a pamutszagú munkába — ezt fejezte ki fejtartása, szép, szomorú homloka, s léptei, melyek egyformák lettek, a kötelességteljesítés monoton ütemét kopogták az aszfaltra. Akkor még mit sem éreztem ebből, csak azt tudtam, hogy visszafelé nem kell futnom utána, egyikünk sem pirul ki a nagy isétségben, és visszafelé nem mesél

azon a pihés kis esti hangján furcsa meséket, melyekről nem tudom igazak-e... Oh nem... Házaménét már arról beszélt, hogy holnap aranygaluskát sütné ebédre, ha Szikoráné kifizetné az alakítást, mióta ígéri már! És holnapután törleszteni kell a fűszeresné, és e hónapban lakbér is van, te jó Isten! meg egy új tükröt is kéne venni... ebben csak térdig látja magát a „hölggy”, azért fedez fel otthon annyi igazítanivalót a szoknyán, azért küldözgeti vissza, húzva-halasztva a fizetést...

Ilyenkor anyám a gombostűs hangján beszélt, ha becsuktam a szemem, a földön térdelve láttam őt, amint a gomobstűket tartja fogai közt és sziszegve bibelődik azzal az engedetlen, nyers anyaggal, amit életnek hívnak.

Egyszerre beköszöntött a tél, a sötét udvar megszépült tőle, rücskös, varas testére fehér vattaköpenyt borított, a szeméttáda horpadt fedelére hólapkák keverültek s anyám hajadonfőtt rohant le, hogy üdvözzölje a mi külön kis telünket, amely csillogott és ragyogott mint a naftalin... Körbeszaladt az udvaron, cipőtálpap friss nyomot vert a hóba, ujjongva bontotta meg a puha fehérség folytonosságát, ide-oda szökdécselt, mint egy órlási szöcske. Összeszunkált ujjaiával beletűrt a hóba, keményen paskolta vele kezefejét, amíg csak friss vörös nem lett tőle a bőre. Villágosan csillogtak a szemek, almaízű csókot adott nekem, és zümmögve dudolt soha nem hallott melódiákat, melyek repkedtek, lebegtek, pörögtek a levegőben, akár az érett falevelek.

Fent a negyedik emeletén a tél nem jelentkezett ilyen üde szellemformában. A szobában szűros hideg volt, egy igyekvő kis petróleumkályha állt a sarokban, de ez inkább bűzt árasztott, mint meleget. A varázsláscukorszag eltűnt a konyhából, a sparherid kegyetlenül füstölt, hiába kotorta anyám a kályhacsöveket, fojtó füst csapott ki a kályhaajtóból, amely haragosan gön-

gyölte be a régi ízeket, illatokat. Az étel megkeseredett, bőrünket átjárta ez a maró füstszag, falkók lettünk és sárgák. Munka is kevés akadt — „kabát alá mindenki elhordja a régi rongyait”, — mondta anyám és vastag kendőbe bugyolált, mert a torkom fájni kezdett, tüszögés csavarta az orromat... Abban az esztendőben ismertem meg az igazi telet, a nagyon mélyen és nagyon magasanklakók fekete telét a maga kegyetlen testlenségében, szőrösen, kormosan, ahogy mellettünk szuszogott hónapokon keresztül — rettentő sokáig... Az udvar fehérségét fekete hó kormozta be, szénpor és szemét, az omlatag hó sáros kupacokba seperve várta a megváltó olvadást, amely egyre késlett... A latyakba, szennybe csavart udvar hívalkodva mutogatta sebeit, mint a sarki koldus, aki csonk tagjait a járőkelők elé tartja. Anyám ijedten állt az ablak mellett s talán nem is emlékezett már arra az ünneplő első hóra, mely virgionc kislánylelkét visszahozta... Szemhéja gyulladt volt, karja vékony és száraz. Egy pillanatig úgy néztem rá, mint egy idegenre, kutatva, bizalmatlanul. Tekintetem összeakadt az övével s mintha hirtelen titok nyitjára bukkantam volna, egy heyes és lellező megismerésre, elfordítottam a fejemet torz grimasszal. Az ő szája is megrándult s e percben csörömpölni kezdett az ablaküveg, mintha a tél otrombán csúfot űzne velünk. Dideregve bujtunk össze, szerettem volna bepréselni magam anyám testébe, ahol, úgy éreztem, kásás meleg van. Valami ősi vágy nyomott, kergetett vissza a vér áldott homályába, védelmébe. Fejem erőszakosan ifúrtam mellébe, karommal átfogtam derekát olyan szorosan, hogy a lélekzetem elállt belé.

Halkan síkított. A karja remegett, mint a csupasz verébfióka.

— Anyám, anyám! — Kétszer, háromszor, százszor egymásután dadogtam el sűrűn, türelmetlenül, esdve, mígnem az értelme elveszett s csak eszelős ki-

áltás lett belőle, mániákus vinnnyogás, amit nem lehetett albahagyni.

— Mi történt? — kérdezte anyám tájékozatlanul s próbálta lefejtetni magáról karomat. — Fáj valamid?

O igen, mindenem fáj, a felismerés, hogy a cselédlépcsőt nem mi választottuk magunknak, hogy ide hulltunk mint a zsákból kigurult krumplic, a gémberegett téli esték fájtak, a vaskos valóság... Menekülni akartam, elveszni, semmivé lenni s ügyetlen ujjakkal tapogatóztam vissza hozzá — a kezdethez, ami voltam, a sötétben gubbasztó léthez, akit táplálnak és melegítenek.

Anyám riadtan nézett körül. Tenyerét állam alá szorította, hátamba csusztatta, hogy nincs-e lázam. Gyorsan levetkőztetett, ágyba dugott, aztán mellém ült. Szája mozgott, mintha sírást nyelne vissza. Kis idő múlva ő is levetkezett és ágyamba bújt. Picire összehúzta magát, egész összegombolyodott, kezét hidegen gyűrögették a párnát, a fogai vacogott.

— Gyere, melegíts... bújj ide egészen, így, így...

Éreztem, hogy rettenetesen fázik, egész a csontjáig át van hűlve, a bőre lúdbőrös, s hiába szorít magához, tovább vacog, mintha mindaz a fagy, nélkülözés, ami hónapok óta bennerekedt, most ömlene ki — dudergett, vacogott feltartóztathatatlanul, fogai egymáshoz verődtek, a magányosság felgyülemlett hidege zuhogott ki belőle, a könnye is hideg volt mint a fáról lehullt esőcsepp, melyet szél perget a nyakunkba.

Nem értettem mi van vele, szorongva vizsgálgattam remegő állkapcsait, szemét, mely tétován repkedett ide-oda.

— Te is fázol? — suttogtam. — Te is rémesen fázol anya? Itt maradunk mindig ebben a hidegben?

Nem felelt. Tovább vacogott, most már gépiesen csattogtak a fogai, mintha megadta volna magát sorának: akarata, ereje belehullt ebbe a mindent keresz-

tűlvacogó, mély hidegbe. Lerántottam róla a takarót, csupasz térdéhez nyomtam arcom.

Moccani sem mert, egy pillanatra megszűnt lélegzeni. Most arcommal dörzsölgettem térdét, síkáló mozdulattal le-felcsúszkáltam bőrén, éreztem, hogy lassan átmelegszik, langyos testszaga fészkelte magát az orromba és egyre bódultabban fontam rá magam.

Rémült zavarral felnyögött, megkapaszkodott a hajamba, és ellökött magától.

— Te számár gyerek — súgta valami soha nem hallott fojtott hangon. — Mit csinálsz? Te számár gyerek?! — Befúrta fejét a párnába és nem nézett rám.

— Haragszol? — kérdeztem.

Magához ölelte a párnát, és igent intett.

— De hisz nem csináltam semmit. Csak melegíteni akartalak... S már olyan jól melegedtél...

— Persze — mondta nyújtottan. — Csak melegíteni akartál —

Talán mert háttal feküdt nekem, a szája a párnán volt, talán azért jött olyan mélyről a hangja, olyan rettenetesen távolról. Percekig némán térdepeltem az ágyban. Ő se szólt. Borzongás futott végig a bőrömön, a lábujjaim zsibbadtak lettek a hidegtől.

— Meg fogok fagyni — mondtam durcásan. — Engedj be!

Megmozdult, lassan felém fordította fejét.

Mintha sírt volna, a szeme piros volt, orra, felsőajka dúzzadt.

— Nézd milyen kék már a lábam... — Azt akartam, hogy megsajnáljon és magához hívjon. Mért nem beszél? Mért olyan furcsa? Mi történt?

— Hozzad akarok menni! — kiáltottam türelmetlenül — Már köhögök is...

— Felöltöztetek — mondta csendesen — és én is felöltözködöm... Ha mozgunk, melegünk lesz, majd meglátod! Hogy is jutott eszembe ágyba bújni? Összehúzta magán az ingét, s míg a ruhájáért nyúlt, szo-

rosan tartotta, nehogy lecsússzon. Térdét is dugdosta előlem, szégyenlős új mozdulatokkal. — Szája kinyílt egy picit, sebesen szedte a levegőt.

— Ugye most apára gondolsz? — kérdeztem hirtelen, mert olyan arca volt, mint mikor a tűzkarikákról beszélt, a kipattanó piros szikrákról.

— Nem. — Riadtan nézett rám, mintha rajtakaptam volna valamin.

— Hát akkor kire?

Csend.

— Kamillateát főzök neked, hogy ne fázzál, — mondta csüggedten és kiment a szobából.

II.

Mégis csak tavasz lett. A nedves falhasábok nyöszörgése helyett friss hangokat sodort be hozzánk a szél, márciusi hangokat, olyan ébredező, pattanó, furcsa kis neszeket, amit nem is a fülével hall az ember... Anyám levetette magáról a sok vastag szivettért, kilépett az ormóttan hódipőből és ideges szökdecselő járással futott végig az uccákon, mintha szűk lenne neki a világ s a levegőbe akarna röppenni... A fák tele voltak apró ragados rügyekkel, melyek egyik napról a másikra kinyíltak s mintha fehér hártyából szárnyat kaptak volna, meg-meglebbentek, s akár az esetlen madárfiókák, remegve összegubbaszkodtak újra... Nagyon sok új volt ebben a tavaszban, de Anyámban is, aki most minduntalan félbehagyta a megkezdett mesét és ha nógattam, hogy folytassa, nem emlékezett rá... Egyszer egy mozi elé vitt, megállt egy óriási plakát előtt és elmerülve nézegette. — Látod? — kérdezte és hangosan lélegzett. — Ez itt a tenger... nézd milyen vörös... Óriási hajók járnak a tengeren, s idegen földekre viszik az embereket... S ez a szoba... nézd ezt a szobát. Köröskörül divány van benne, tele selyempárnákkal. Mennyi párna!

Nem láttam semmit, sötét volt, samerre mutatott Anyám, fekete foltok terpeszkedtek...

De ő nem hagyta abba. Újja végigmotozott a plakáton, mintha ki akarná venni, amit lát.

— Fürdőhely... biztos zene is szól — és este táncolnak az óriási teremben, ahol ezer láng ég — s mennyi nő! Milyen remek a ruhájuk, nézd ezt a bársonyt — igen, ez bársony, látom az esésén...

— Haza akarok már menni — mondtam álmosan.

— Ne még — könyörögve fordult hozzám. — Még ne dicuskám... Ez a nő itt... nem is szép... öreg lehet és mégis...

— Mit mégis?

— Mégis egy márványkádban ül, amely telisteli van meleg vízzel. Annyi vizet engedhet magának, amennyit akar, s ő fürdik legelsőnek. Irigység rezgett a hangjában, sohase hallottam még így beszélni. Igaz, mi a város végére jártunk fürödni Nagyanyámékhöz, de előbb ők fürödtek meg s nem volt szabad leengedni a zavarosszínű vizet, csak hozzáengedni egy kis meleget. Ha Anyám lopva kihúzta a dugót a kádból, Nagyanyám bosszúsan csattant fel: — „Mit pazarolsz? Mit uraszkodsz? Hisz még egész tiszta! Csak mai fürödtünk benne! Már a szüleid után is utálsz fürödni?!

Sokáig állt Anyám a plakát előtt, hiába topogtam türelmetlenül mellette, nem bírt eljőnni. Otthon azt mondta: holnap elmegyek a moziba... ne félj, hozok onnan neked valami szépet. És elmesélem mit láttam.

Nem hittem, hogy valóban elmegy, hisz nélkülem egy lépést se tett, mindenüvé magával cipelt, az életét úgy nyújtotta át nekem, mint egy babarongyot, amivel azt tehettem, amit akartam. Csak amikor kiborította pénztárcáját az asztalra, s számolni kezdte a nikkelpénzeket, csak akkor szorult el a szívem.

— Nem méssz el — nyügösködtem.

A tenyerében tartotta a pénzt, megcsörgögte s úgy mondta: — Muszáj... Csak egyszer...

Merőn a tenyerére néztem. — De nincs pénzünk.

— Éppen annyi van. Egy jegyre való —

— De az kell tükrökre, te magad mondtad.

— Tükröt úgyse kapunk érte.

— De centimétert is kell venni... ez két helyen elszakadt, s számok már nem is látszanak rajta —

Gonoszul hadiartam, öregesen kotortam elő szegénységünket, csak hogy visszatartsam. — Milka néninek is tartozunk, mikor az ablakos itt volt megcsinálni a konyhaablakot, tőle kéntünk kölcsön, emlékszel?

— Milka néninek már megadtam, — mondta bizonytalanul.

Odajött hozzám, megcsókolta a hajamat és összebörzolt. — Kit szeretek én legislegjobban?

— Engem, — mondtam sértődötten.

— Nahát! És kit szeretsz Te legisleg...

— Téged! — vágtam közbe s könnyű kaparta a szájpadd-lásomat... — Ne menj el.

De másnap este mégis elment. Sokáig mosta a kezét, sokkal tovább mint máskor. Átszalladt a szomszédba és Kupec nénivel jött vissza, aki egy gangon lakott velünk és kosztosokat tartott.

— Persze, hogy el kell járogatni ilyen fess fiatal asszonynak — mondta fontoskodva. — Nem is értem, hogy bírta ki eddig.

Anyám olyan sápadt volt, mintha temetésre készülődne. Kétszer is visszafordult az ajtóból, hozzám szaladt és megcsókolta.

— Ne félj, — súgta, de ez úgy hangzott, mintha önmagát biztatná. — Kupec nénivel megyek s ő vigyáz rám.

— Minek csinál olyan nagy dolgot belőle, nézzék csak! — lamentált Kupecné s tőlt a kifelé Anyámat, aki sírásba bújó, árccal intezett felém.

Egyedül maradtam a szobában. Vastag sötétség ült mindenütt, kinyújtottam a kezemet, hogy legyen velem.

valaki akit látok, ismerek, megérinthelek, de a sötétség rögtön elnyelte a tenyeremet, úgyhogy ijedten húztam vissza a paplan alá. Mért ment el Anyám?

Képek bukkantak fel emlékemben — egy nyári délelőtt együtt gyomláltuk apa sírját és két piros bogár összekapaszkodva ült egy fű tövében, olyanok voltak, mint két kis lokomotív, ahogy így össze voltak hátról kapcsolva... Piszkálgatni kezdtem egy fűszállal, de Anyám megfogta a kezemet... — Hagyd őket, — mondta nagyon gyöngéden, — szeretik egymást.

Most ez jutott eszembe és nem tudom mért sajnáltam Anyámat... Aztán arra a téli estére gondoltam, amikor arcommal melegítettem a lábszárát s ő olyan furcsán megrándult, a szája tiltakozó volt és mégis hívó, ellökött magától és sírt...

Ebben a percben megéreztem a dolgok titokzatos összefüggését, a tettek mögötti lappangó szándékot, a lélek együgyű tapogatózásait, amely szavakba és fintorokba pólyálja magát s mozik savanyúcukros homályába menekül, hogy közelébe férközhessen annak a buborék valóságnak, testi álomnak, melynek szédülletéből örökre kirekedt...

Mintha a szívem kicsúszott volna a helyéből, a fülembé dobogott, de olyan össze-vissza, akárcsak egy túlhúzott óra... Vártam haza Anyámat, hogy megmondjam neki... Mit akartam megmondani? Homályosan kavargtak bennem érzések, sejdítések, de nem tudtam nekik nevet adni, hiába erőltettem az agyamat, tanácstalanul és egyre zsibbadtabban sompolyogtam a kábulat puha pelyhébe s már úgy hallottam az ajtó nyikorgását, Anyám óvatos lépteit, mintha a túlsó partról érkeznie meg vallaki, egy olyan rettenetesen túlsó parttól, hogy úgysem érti meg a kézmozdulatot amellyel intünk neki és belé akarunk kapaszkodni.

Nyugtalan felnőtt éjszakám volt, s reggelre karfákás szemmel ébredtem.

III.

Mióta Anyám a moziban volt, egyre gyakrabban jött be hozzánk Kupec néni, egyre többet suttogott, kárálta, kidolgozott nyersvörös kezét szája elé tartva heherészett, s Anyám ölébe eresztve a megkezdett munkát, kíváncsian hallgatta őt. Ha közbeszóltam, pisszegett, s mohón lesté Kupec néni szavát, aki hangos sugdolózással, rábeszélően járatta a száját. Napról-napra kevesebb jutott Anyámból, a mesék elfogytak s helyette ezüstpapírt kaptam és méregzöld röpcédulákat, melyen egy cilindres férfi mosolygott. Tudtam, hogy a körüli mozi reklám cédulája, orromhoz emelve szagolgattam, mint egy gyanús tárgyat, aztán vettem a nagy szabóollót és kидőftem a cilindres férfi szemét.

Anyám szóltanul nézett.

Láttam rajta, hogy mondani akar valamit, de nem tudja, hogyan fogjon hozzá. Vállát vonogatta, magasra tartotta a ruhát, amin éppen dolgozott, arcát eltakarta vele, s kónokul öltögetett. Aznap este újra moziba ment, de nem Kupec nénival, hanem egy hosszú, szemüveges férfi jött érte, a Kupec néni kosztosa... Nem volt csunya ember, de első pillanatban láttam, hogy nem tudná Anyát két újja közé fogva átvinni egyik uccától a másikig, mint azok a férfiak, akikről Anya tavaszi sétáinkon beszélgetett. Drapp ruha volt rajta, az álla friss borotválástól kékes, s haja fejéhez lapítva tömötten fénylett.

A szoba megtelt dohány és pomádészaggal, új szag volt ez, mintha a bútorok is megéreztek volna, bizalmatlanul szimatolgattak feléje... A sparherd, varrógép, a linoleummal letakart asztal csupa sértődöttség volt.

Ugyet sem vetett rájuk. Mutatóujját, melyen arany pecsétgyűrű díszlett, kinyújtotta felém. — Ez alkislánya?

— Igen — rebegte Anyám gyámoltalanul.

— No hát ne vess a bácsi! — mondta hányaveti kedvességgel és megnyomkodta bordó nyakkendőjét.

Kínosan elhúzódott a szám. Haragudni akartam rá,

hogy így betollakodott hozzánk, hogy elviszi Anyámat, hogy hadakoznom kell vele is a régi mesélő estékért, — de nem tudtam haragudni, mert a hangja mély volt és zengő, mintha abból a rejtelmes moziból jött volna. — Egész a közelébe merészkedtem, s vártam, hogy mondjon még valamit.

— Kicsit sápadt a gyerek. — Megcsípte az államát, és Anyámra nézett. — Sokat kell levegőn lennie.

Anyám csak bólintott, most láttam, hogy másképp van fésülve, a haja kisütve, hullámosan fedli be homlokát —

— Különben Tóth bácsinak hívnak — mondta felém fordulva és erősen megrázta a kezemet. — Nem felejtet el? Tóth Jenő a Kárpát uccából.

Anyám a szemével intett, hogy feleljek neki. — Nem felejttem el, — mondtam engedelmesen.

Anyám a fejemre tette a kezét, Tóth bácsi is. Éreztem, hogy a fejbőrömön találkozik a két tenyér és egymásba kulcsolódik... Kényelmetlenül izgtem mozgottam, a torkom bizseregni kezdett, mintha csiklandoznák.

Aztán elmentek. Anyám elfelejtett megcsókolni. Utána szaladtam, szoknyájába kapaszkodtam s úgy nyújtottam felé a számat.

— Ne gyűrj össze fülcskám! — gondosan megigazgatta a ruháját. — Majd mindent elmesélek neked — mondta távollevően.

Tudtam, hogy nem mesél el mindent, lógó karokkal ott maradtam a folyosón, és áthajolva a korláton, nagyokat köptem a szürke udvarra, mert a szám keserű volt, mintha narancsmagot haraptam volna ketté.

IV.

Tóth bácsi mindennapos vendég lett nálunk...

A konyhában most már csak én ültem önkéntes száműzetésben, a markom tele volt kerek málnacukorral, amit Tóth bácsi hozott és gépiesen szopogatva az élmelygős gömbölyűséget, pislogtam a szoba felé.

A szoba lassan éledni kezdett, mintha hosszú álomból ébredne fel, kinyújtózott, megtelt mozgással, a kínosan tiszta padló dípótálp nyomokkal lett tele, szatolpapírral, a kártyasímaságú albrössz összegyűrődött és virág került a közepére, szagos székfü, amely egy befőttes üvegben állt... Tagadhatatlanul megszépült a szoba, s én mégis ellenségesen visszahúzódtam tőle, fájt nekem ez a változás, mely nélkülem történt, fájt nekem, hogy mindketten jók hozzám s így nem robbanthatom ki szorongásomat, nem oldhatom fel nyugösködésbe, dühös kiabálásba s beñnem rekedve nyom-nyom, mint az egészben lenyelt málnacukor...

Láttam, hogy szemben ültek apám fényképével, ügyet sem vetettek rá: Tóth bácsi magasra húzta vasalt nadrágját és beszélt, beszélt, élvezve a hangját, fölényes modorát és anyám mohó hallgatását. Valóban anyám alig szólt, megejtve ült a szék legszélén, szeme Tóth bácsi száján csüngött s néha önkéntelenül utánnoztá annak szájmozdulatait, ugyanúgy előrenyújtotta alsóajkát, megrántotta jobb szemöldökét, mint ő.

Mintha apám szomorú-merev arca megrezdült volna, homályos szemekkel nézte őket. — De az is lehet, hogy a képet most nem törölte le minden reggel anyám és a flinom porréteg elmosta a vonások keménységét. Én úgy láttam, hogy élni kezd apám, s ha nem is esik szó mostanában róla, itt van köztünk és éberen figyel Tóth bácsi szőrös kezefejét, mely ide-oda kalimpál a levegőben, bizalmaskodva húzza ki a fiókokat és vállverégető otthoniassággal kapirgál, terpeszkedik, simogat és balról. Egyszer nem bírtam tovább, besetteñkedtem a szobába, anyám mögé álltam és rekedten sugtam a fülébe: — Apa haragszik.

A vér az arcába szökött, szárazon mondta: — Apa meghalt.

— Nem halt meg! — zihálva jött belőlem a szó, bánatani akartam őt, amiért ilyen nyugodt, azt akartam, hogy szenvedjen ő is, érezzen meg valamit abból a

kósza bizonytalanságból, amit én érzek, a régi anyámat akartam vissza és csempé kis körmömmel a szívébe martam. — Nem halt meg... hisz te magad mondtad egyszerű... Folyton csak néz rád és haragszik.

Ijedten a képre meredt, a fogait összepréselte; az állkapcsa veszedelmesen mozgott. — Milyen rossz kis-lány vagy te, — mondta nagysokára és ingatta a fejét; mintha nem értene az égészet.

V.

— Anya féljhez megy, — mondta egy nap Kupec néni és petrezselyemszagú tenyerével megvaregette az arcomat. — Aztán légy jó és becsüld meg Tóth bácsit, mert nagy szerencse nektek, igen nagy szerencse, hogy elveszi anyádat ilyen nagy gyerekekkel! Kaphatna lányt is, de még milyet! — Megfordult, bement a szobába és elégedetten mondta anyámnak: — Ezt is elintéztam! A gyerek nagyon örült neki!

— Nem igaz, nem igaz! — akartam kiáltani, de torokomra rekedt a szó, égő fülekkel álltam a szoba közepén... Tálán, ha anyám mondja meg nekem várrás közben, amikor éppen ott szöszmötölök a gép mellett, — vagy ölébé ültet és úgy sugja a hajamba, — tálán akkor nem töltött volna el ilyen ájult rémülettel, mint így, hogy Kupec nénit kérte meg, ráhárította a feladatot, melynek szörnyűnek kell lenni, ha anyám fél tőle és nem meri vállalni.

Anyám fellélegzett. Lassú léptekkel jött felém — mostanában mindig lassan járt, az esti sétáknál sem futkosott úgy, mint azelőtt, mintha az, ami után repkedett, eljött volna hozzá.

— Tóth bácsi szeret engem, — mondta és mereven a földre nézett.

— Igen.

— Téged is nagyon szeret és jó dolgunk lesz nála.

— Igen.

— Nem lesz gondunk és nem fogunk úgy fájni, mint múlt télen.

— Igen, — ismételtem vacogva és újra éreztem a fangyos testszagot.

— Mért nem beszélsz? — kérdezte fájdalmasan. — Mért mondod folyton igen, igen?

Hallgattam. Kupec néni hasára kulcsolt kézzel bámult minket.

— Ő menjen ki, — nyögtem alig hallhatóan.

Anyám tétozva nézett hol rám, hol Kupecnéra. Hogy küldje ki ezt az áldott asszonyt, mikor ő hozta neki Tóth bácsit?

Kupecné hátát fordított. — Már itt se vagyok! — dörögte bosszúsan.

— Nna? — unszolt anyám.

— Hogy méssz férjhez? — kérdeztem küzködve.

— Hát... hát... semmi különös nem történik, — dadogta. — Tóth bácsi velünk fog lakni és... nemsokára mindnyáján elköltözködünk egy szebb lakásba. Érted?

— És... hol fogok én aludni?

Várt a felelettel. — Ott ahol eddig, — mondta elgondolkozva, — mellettem, velem. Magához húzott, arcát az arcához szorította. — Meglátod, milyen jó lesz nekünk. Nem fogok többé varrni idegeneknek, veled leszek egész nap.

Lassan felengedett az a fájdalmas görcs, mely összelapította a mellemet. Anyám ölébe kúsztam, megkönynyebbült halk szipogással sírni kezdtem. Felemelte a fejemet. — Nézz a szemembe. Nincs okod sírni. Nem akarod, hogy jó legyen nekünk? Hogy fürdőszobánk legyen tussal. S a konyhában semmi mást ne csináljunk csak főzünk?

Oly vágyakozva mondta ezt, hogy tágra nyitottam könnytől ragadós szememet, és a szemébe néztem... S ott a szembogár fekete bársonyában magamat láttam icipiciben, akkora voltam, mint egy gombostű feje, de mégis én voltam, én egyedül, Tóth bácsi nélkül!

Furcsa rikoltó hang szakadt ki belőlem, mely úgy hangzott, mint az ujjongás!

VI.

Már nem is gondoltam rá, hogy Anya férjhez megy, megnyugodva sürgöttöm-forogtam a felfordult szobában, melyet Tóth bácsi virágos mintára festetett addig is, míg megfelelő lakást kapunk. A papírsapkás mázoló, aki létrával lépegetett és telefröcskölt kezével boszorkányos pacnikat, érthetetlen ábrákat hintett a falra, a festékes vödörök, mintalapok boldog izgalommal töltöttek el, és lelkesedő barátsággal fogadtam Tóth bácsit, aki málnacukor helyett fűrészpörizű tápszert hozott, hogy ne legyen olyan „hóka színem”. Anyám arca megtelt az utolsó napokban, az a két mély sórtató, mely behorpasztotta a vállát-mellét, eltűnt, a hangja is más lett, ezen gyakran csodálkoztam, mi változtatta meg a hangját? Kézenfogva mentünk sétálni, én mentem a középben, Anyám meg Tóth bácsi szorosan fogták a kezemet, s ha valami kedveset mondtak egymásnak, összenyomták az ujjaimat, lizzadtan dörzsölték a tenyeremet s úgy néztek össze. Már nem éreztem semmi veszedelmet, néha még szerettem is Tóth bácsit csillogó szemüvegéért, finom ruhájáért s azért a biztonságért, melyet jelenléte adott nekünk. Mióta hozzánk tartozott, nem jártunk a cselédlépcsőn, a főlépcsőt használtuk rátartó billegéssel, nem hunyászkodtunk meg a gondnok előtt — férfi volt velünk, sétatálcás, pecsétköves úr, aki karonfogta Anyámat, mint Herznét a férje...

Egy este a gangon játszottam éppen, a Kupec néni ajtaja előtt zörögtem üres szivarskatulyákkal, amikor Kupec néni haragosan kijött, kék kartonkötényébe törölte nedves ujjait és rámripakodott:

— Takarodj innen, taknyos kölyök! Ahelyett, hogy a drágaiátos Anyádon lógnál, engem süketitsz meg!

Egy ablak kinyílt, borzas nő dugta ki a fejét, rémszarat dörzsölgetett valami fehér folyadékkal.

Kupecné dohogva hozzáfordult. — Én hoztam össze azt a futri anyját Tóth úrral, én dugdostam pénzzel, hogy egy tisztességes bugyit vegyen magának és most tessék itt a hála! Elveszi a legjobb vendégemet! Ahelyett, hogy ő is itt köszöthetne velem, hát egyedül habargát össze neki valami moslékot, tud is az főzni! Hisz látnhatta, kedves naccsád, hogy néz ki azóta az az ember, csont és bőr! De úgy kell neked, Kupecné, mert olyan buta jó szíved van, most lejárhatsz a lábad, amíg ilyen rendes kosztot kapsz, aki előre fizet! De mindig is mondta a férjem, mit törödsz ilyen nyavalyásokkal? Kellett volna hagyni, hadd veszkődjön, hadd eméssze magát férfi után, hisz bolond volt már, az egész ház röhögött rajta...

Megsemmisülve álltam a szózatag alatt, mintha nyakon zúdíttak volna mosogatóvízzel, utálkozva, egész testemben reszketve bámultam rá. Az ablakban álló nő kárörvendve vigyorgott.

— Kupec néni hazudik! — ordítottam kikelve. — Anya tud főzni, igenis tud főzni, és sok bugyija van és két hálóinge, tudja meg!

Rikácsolva nevetett, a térdét csapkodta, a gang tele lett bábmészködőkkel, azoknak mondta csámcsogó hangján: — Hallják? Nagyban megy a rongyszedés! Két hálóinge van a naccságának — mert annak tartja magát — nekem meg még most is tartozik. Na majd bevasalom én Tóth úron, be én, hadd tudja meg, milyen népséget vesz a nyakába!

Hozzám lépett és villámgyorsan pofonvágott. — Ez meg a tiéd! — lihegte — mert azt merted mondani, hogy hazudok! Majd elmegy a kedved a pimaszkodástól!

Arcomon égett az öt újja. Mintha a bőrömbbe sütötte volna, viszketett, tüzelt a helye, sikeknémán botladoztam egy kör közepén, éreztem nincs kiút, egyre job-

ban bekerítenek, moccanni sem tudok már, bármerre lépek, ellenségbe ütközöm. — Vihogást hallottam és sígdolozást, óh igen, rólunk van szó, össze fognak ellenünk, mert végre sikerült kikecmeregnünk a fojtó szegénységből, magányból! Anyához menekülni, karjába vetni magamat, hogy megvédjen, hogy megmutassa ezeknek, kik vagyunk, hogy ezerszeresen visszaadja nekik a pofon sebhelyét. — Tóth bácsit kihívni, hogy elnémítsa őket, visszakergesse konyhájukba — Tóth bácsi! Anyához futni, igen Anyához, csak Anyához! —A—nya!

Az ajtóhoz szaladtam, vadúl rángattam a kilincset, de nem nyílt ki. Mért van becsukva, mi történt? Mért nem engednek be, ki zárta be az ajtót?!

Ráakaszzkodtam a kilincsre, úgy rángattam erőszakkal, konokul, elcsigázva —

A röhögés nőttön nőtt, már a hátamig ért, szúrosan futkározott végig a gerincemen. — Kinyitni! — üvöltöttem és belerúgtam az ajtóba. Most csoszogást hallottam belülről, a kulcs megfordult a zárban s én beestem —

Tóth bácsi lomposan állt az ajtóban, bosszús zavar húzta szét szájaszélét, s a haja nem fénylett vállastékba lapítva, borzasan felfelé meredezett, s amint a cipőjére esett tekintetem, eszelősen felsikítottam!

A cipője nem volt befűzve, a cipőnyelv összezsugorodva lógott s a pertliket húzta maga után, mint döglött hernyókat.

— Mi az? Mi lett? Mért visitsz?

A cipőjére böktem, ő is lenézett, s hümmögve bedugdosta a zsinórokat. S ahogy ott álltam fehérreváltan a nyitott cipő előtt, mely egyszerre felfedte a világ homályos zegzúgait, a szeretmet a maga ősi, tapintható nyersségében, lényegretörően, a titkokat, melyről lehullt a burok, éreztem, hogy valami jóvátehetetlen történt velem és gyűlöltem, gyűlöltem Tóth bácsit, akit

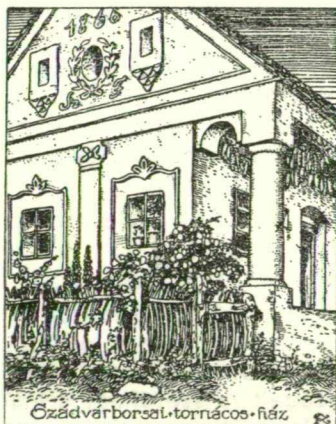
nem lökött el Anyám mint engem azon a didergő estén —

— Anyám — bugyogott belőlem, — Anyám. . .

Irtózva toltam el a pecsétköves újjat, mely felém nyúlt s vakon tapogatóztam Anyám felé, aki egy pillanat alatt megsejdfítette eszmélésemet, a nőstény állat szimatjával megérezte kölyöklelkem viharát és alázatosan magához szorított. . . Mereven álltam két karja közt, éreztem, a forrósága nem nekem szól, másvalaki hagyta a vérében, s egy félbemaradt ölelés paraszát szórja ki magából. . .

Szeme homályosan vibrált, rózsaszín ködök úsztak a fehérjén, s ahogy a szemébe néztem kutatón, egy el-süllyedt gyermekkor remegő fájdalmával — nem talál-tam ott többé magamat.

Tóth bácsi szemüvege csillogott a pupilláján, mint friss harmat a fűvön.

MORVAY GYULA:

SUHAN A TUTAJ.

lelkek szállniak rajta, freccsen az ár.
Parton a gögös görcs,
lábnál a lélekkantár.

Suhanj tutaj,
halászok valahol a nádasban várnak,
kapások cserépbarna földön
— Hová, hová, földi-t? kiáitnak.

Szláv fenyőtől
a nagy járás magyar fűzesig tart.
Kétoldalt öregült fiatal arcok,
mindegyikük csak akart, csak akart,

de suhan a tutaj,
Európa posztádjai fölött száll a lélek,
Cserépbarna föld szent generációja
hirdeti: dolgozóké a közös, új élet

VESS MAGADRA FÁTYOLT,

igazítsd meg magadon fiatalságodat
úgy várj engem, vágyakozásodat.

Menj ki a jegenyés útra,
csillagok alól jövök suhanósan
és várj rám fátyolosan.

Poros bakancsodat
láthatod majd világítani az éjben,
két szememet nézheted sötétben.

Lehet, hogy kapásokkal megyek,
de csak várj minden pillanatban,
addig ne halj meg fiatalságoddal.

Szabatos szóm szétárad,
de nem ilyen a többi emberszív?
Sűg a jegyenye, menj, indulásom hív.

És csak csókolj,
áradj belém. Legyen mire emlékezned:
egyszer nekem adtad huszonkét évéd.

FERDINKÓ LENÉZ A TORONYBÓL.

I.

A végletek között hanykolódó ember volt Ferdinkó András. Viharos fiatalságában, nyomora fullasztó mélységeiben, előbb buvár volt, később zavaros csucskok felé törve hirtelen elhatározással toronyőrnek ment. S ebben a minőségben ő úgy látta, hogy nem is a polgármester uralkodik a kisváros felett, hanem inkább ő. Fülkéjéből fölényesen nézett el az emberek és házak felett, a legmagasabb palota is csak alacsony viskónak tűnt fel előtte, a legnagyobb ember is csak törpe figurának. Csendes éccakák mély és meg-hitt nyugalmaiban beszélni kezdett a közeli hegyek büszke ormaival és ez a furcsa és bensőséges diskurzus, roppant mértékben felfokozta önérzetét. A házakra egyre nagyobb sajnálkozással nézett és ha pipára gyújtott, szánalommal állapította meg a kéményekről, hogy füstjük milyen szerényen kavarg, ezzel szemben az ő pipája füstkarikái már csaknem a felhőkig merészkednek.

Világsemlélete is ehhez igazodott, ehhez az álfölényhez, és látszatkéntélyhez. Mindenki fölött állónak érezte és tudta magát.

Sokszor diákok jöttek fel a toronyba. Ilyenkor a tanárokkal is csak félvállról beszélt Ferdinkó. Fülkéjének párkányán a látogatók csak óvatosan mertek kihajolni, ezzel szemben ő félelmet nem ismerő mozdulatokkal, féltetéssel előrehajolva magyarázgatott és rutinjának előnyeit fesztelenül kiélvezte.

Ferdinkó ilyenkor azt érezte, hogy ő sokkal többet jelent a diákok szemében, mint az igazgató, vagy a tanár. Ha szivarral kínálták, meg se köszönte és tovább magyarázott, miközben fontoskodva pödörgette impozáns, szőke bajuszát.

— Már az árnyékukról is megismerem az embereket — hencegett a diákoknak, akik nagy szemekkel bámultak erre a különös emberre.

— De ha lejön a toronyból, akkor szédül, úgy-e? — érdeklődött az egyik diák.

— De mennyire! Lássa öcsém ez a különbség köztünk. Maguk itt szédülnek, fenn a toronyban, én meg lenn a földön. És tudja miért? Mert ha a földről felnézek a toronyba, magamat keresem ott mindég... Annyira össze vagyok vele nőve...

Most elgondolkodva nézett bele a világba s a diákoknak ebben a pillanatban az volt az érzésük, hogy egy bölcs ember előtt állanak most, aki a lét titkairól talán többet tud, mint nagyképű s a világ kérdései előtt állandó zavarban lévő tanáraik...

Ferdinkó éccakái meglehetősen nyugodtan teltek el mostanában. Túzeset ritkán adódott. Ősztönös tekintettel egyre a házacskája felé fordult s ha holdvilág volt, tisztán mutatta meg magát, még a külváros messzeségén át is a kert, az udvar, még a kerítés melletti két őrtálló fának a rezgő leveleit is vélte felismerni. A házikóból sápadt lámpafény szűrődött ki.

— Biztosan olvasgat a Zsuzska — mondta magában ilyenkor Ferdinkó, akit a nagy magány arra kényszerített, hogy párbeszédet folytasson önmagával...

Zsuzska nappal nem igen ért rá az olvasásra, mert munkába járt. Mosóintézetben vállalt állást, de ezt inkább örökségbe kapta az anyja után, akit másfél évvel ezelőtt vesztett el.

Ferdinkó nagyon kedvelte Zsuzskát és mindenkinek eldicsékedett vele, hogy milyen, rendes, szótfogadó leánya van. Ritkán találkoztak, csak amikor szabadnapos volt Ferdinkó és ez az égő kis lámpa volt az egyetlen kapocs, amely összefűzte kettőjük pislogó életét.

Egy éccaká rájött arra, hogy Zsuzska vonásai teljesen elmosódnak az emlékezetében, azért egyre gyakrabban vette elő a leány arcképét.

Ebben a pillanatban kacagó női hang kuszott fel a toronyba. Egy hang, mely ismerősnek tetszett előtte. Lenézett az uccára, de ugyanakkor egy nehéz kapu döngése mintha fejbekollintotta volna az éji csendet.

— Ki lehet az? — morfondírozott magában. Nagyon restelte, hogy nem ismerte fel a kacagó hang tulajdonosát.

— Már öregszem, úgy látszik — ment benne végig az őszinteségi hullám. Még jobban figyelt le a kapura, de már csak a bezárt kapu mögötti sietős léptek nesztét továbbította a visszhang.

Ferdinkó kíváncsi természetű ember volt és most tehetetlenségében ökölbe szorult a keze.

— Hát sohasem fogom megtudni, hogy kié ez a meztelen kacagás? — dühöngött benne a ki nem oltott kíváncsiság láza. Idegesen fujta ki a pipája füstjét. Elborult az arca és a homályban maradt női kacaj nyomában eljutott annak az állati éhségnek a beismeréséhez, hogy felesége halála óta, alig volt dolga nőszeméllyel. Pedig az ő szomorú és hideg

élete is megérdemelné, hogy egy ilyen meleg kacaj rálehelje a mámor forró lélegzetét.

Nem tehetett róla, de hirtelen arra eszmélt, hogy hátha éppen ez a kacagó ismeretlen nőszemély lehetne az ő esete?!

— Biztosan valami finom szobalány féle lehetett, — talál-gatta vaktában. Nem volt most nyugta egy pillanatra sem.

— Holnapután megint szolgálatban leszek és kinyomozom a dolgot, — adta ki önmagának a parancsot. Egy közeli pincelakás mély odvából gyereksírás cérnahangja ért hozzá. Erről ismét a leánya jutott az eszébe. Láta maga előtt, mint síró kisbabát, igaz, hogy régen volt és gyors fordulatokban végigszaladt a gyermek fejlődésén. Elébe villant Zsuzska arca, mikor arra a kis palatáblára gondolt, melyről hosszú spárgán logott le ugrándozva a kis szivacs, mint egy frissen megfürdött pincsikutya. Fürge kezeinek kedves játékára gondolt, az első sikerült kézimunka kibuggyanó öröme, majd ott állt előtte, felgyúlt képzeletében a kisleánya talpig fehérben, virág és szallagdiszbe öltözött hosszú gyertyával, amint táguló szemmel az első áldozásra siet. Most egy majálisra gondolt, mikor először vette észre feszülő bluzán, hogy a gyerekből kíváncsú és egészséges nagy leányt növesztettek az évek. Most odakacsintott a külvárosi háza felé. Ferdinkó szíve hevesen vert, mert az első pillanatban úgy látta, hogy a lámpa már nem égett. Hisz ez annyi, mintha a tanú nem volna jelen... Annak a tanúja, hogy a leánya otthon van. Megrémült, de rögtön utána boldogan lélegzett fel, mert a lámpa fénye imbolyogva lobbant fel a kísértő messzeség dacára.

Megnyugodott. Zsuzska otthon van és olvas. És rendes tisztességes leány...

Behúnyta a szemét és bocsánatot kért önmagától, hogy egy szörnyű pillanatban meg merte gyanúsítani a leányát. Szégyelte magát, amiért ennek a tiszta, fehérlelkű gyerekének sápadt és csóktalan ajkára reá akarta sütni annak a vérpiros meztelen kacajnak az izzó bélyegét, melynek tulajdonosa még most is homályban maradva, egyre jobban kínozza őt.

Ha most véletlenül tüzet vett volna észre, bizonyára elkésve jelezte volna, annyira megigézte őt a titokzatos női kacaj.

II.

Harmadnap éjszaka fokozottabb mértékben volt résen Ferdinkó és kizárólag a tegnapelőtti későn meglesett kaput

szemlélte egyre mohóbb kíváncsisággal. Ragyogó, sűrűvérű éccaka volt, telve a tékozló tavasz illatos ígéreteivel. A csillagok derűt ragyogtak és a hold udvarát is tisztára seperték a langyos esti fuvalok. Az emberek árnyékai az aszfalt-ról jólismert figurákban jelentkeztek Ferdinkó szemében és boldogan állapította meg, hogy már régen volt ilyen formában, mint ma éccaka.

Megnyugtató tekintetét megint csak a házikójára továbbította és az őrködő lámpa fénye meglegedett mosolyba olvasztotta égő kíváncsisága ráncait a szája körül.

— Zsuzska otthon van, mint mindig — mosolyogtak a szemei és megint célba vette a tegnapelőtti titokzatos kaput.

Ferdinkó nem tudhatta, hogy Zsuzska ebben a pillanatban osont el hazulról. A lámpát látszatból nem oltotta el, hogy ezzel megtéve a szomszédokat. A kerítésnél ott leselkedett már a fiatalember.

A szomszédos házak ablakaiból női fejek hajoltak ki. A kisvárosi pletyka magvát most szórták szét a kárörvendő női szájak, hogy másnapra szétfujják a rágallmak mérges pelyheit.

Zsuzska már hetek óta osont ki így éjjel tájban ezzel a fiatalemberrel. Rossz híre volt a fiúnak. Kártyás, léhűtő és nőcsábász volt. Egyetemre járt, de orvosi ismeretei helyett, csak a félévei szaporodtak egyenlőre. A fiút az apja megfenyegette, hogy leveszi róla a kezét, ha nem szedi magát össze. Erre a fiú megesküdt, hogy szakít eddigi könnyelmű életmódjával; nekilátott a tanulásnak, kibérelt magának egy legénylakást és itt készült állítólag a szigorlatra. A medikus minden második éjjel, amikor Ferdinkó a toronyban őrködött, ilyenkor ment el a leányért. Eddig szerencséje volt. Egyetlen ösmerőssel sem találkoztak.

Ezen az éccakán is az úttesten jöttek, a rendőrnek is kitértek. A hold szokatlanul pazar világításba mártotta a kisváros éccakáját. Éjjel után volt már és mikor a villanyok is kialudtak, az éccaka eleven kuliszáiról letöredeztek az árnyak arabeszkjei, minden egy árnyalattal világosabb lett, mintha a hold a hajnali köd tejében fűröszötte volna meg a tárgyat.

Ferdinkónak is feltűnt ez a különös fényeket pazarló telihold: hirtelen úgy rémlett neki, hogy közben talán elnyomta az álom és hogy már hajnal felé jár az idő. Pedig csak fél egy mult tíz perccel. Megint pipára gyújtott, mert belső fázás kínozza. Lenézett a tegnapelőtti titokzatos kapu irányában. A járda szélén a fa alatt egy facér pad unatkozott. A fa lombjának jóvoltából, olyan terebélyes esernyőformájú

árnyék vetődött az aszfaltra, hogy Ferdinkó még jobban ki-meresztette a szemét, mert az volt az érzése, hogy valaki ül a padon.

Egyre feszültebben figyelt és igazat adott a feltevésnek, mert mozgást vett észre. De az elébb facérnak hitt padon nem egy embert látott, hanem kettőt.

— Most megvagytok! — szorította össze a fogait és minden idegszálával idetapadt a figyelme.

A két árnyék tulajdonosa már felállt a padról és a kapu felé tartott. Az egyik a kulccsal bajlódott, a másik a falhoz támaszkodott, de ebben a támaszkodásban egy kis óvatos lapulás is volt elbújva. A kapu megnyílt és a két ember egyszerre fordult át a nyíláson. Csak a kacaj uszálya maradt kinn az uccán.

Ferdinkó füleiben most felrezdült a tegnapelőtti kacagó hangnak minden örvénye, észbontó titokzatosságával. Ha ideje lett volna hozzá, rádöbbsen volna arra a megösmerésre, hogy az ember a legközelebbi dolgoktól van a legmeszebb...

De most hirtelen megnyílt a kapu és a fiú kinézett rajta, mintha valamit kintfelejtett volna.

Ferdinkó olyan erősen figyelt, hogy ebben a figyelésben végtelenre nőtt meg a csend és figyelme horgán fennakadt a legkisebb nesz is. Tisztán hallotta, amint a fiú suttogva és megnyugtatóan beszólt a kapun:

— Ne félj kicsikém, senki sem látott — és ezzel újra eltűnt a kapun és végleg bezárta. A suttogás és a csikorgás a megnőtt visszhang létráján ért fel a toronyba Ferdinkóhoz.

— Hisz ez a Herkely fiú! — kiáltott fel a torkából rekedten a toronyőr. Eldobta pipáját. Lüktető halántékkal lenézett a kapu felé. Fülében most mintha egy berregő csengő szólt volna s mintha vészjeleket továbbbítana hozzá... Egyedül volt most ezzel a félelmetes éccakával...

— Mi van velem? — kérdezte önmagától. Megdörzsölte a szemét, a bezárt kapu fölénnyel vigyorog reá letről. A Herkely fiúról ő is mindent tud. Zsuzska neki is panaszkodott egyszer, hogy ez a léhűtő bitang ő utána is mászkált...

Oda akar nézni a házikója felé, de a nyakizmai nem akarnak engedelmeskedni neki. Nem is meri megkockáztatni a kontrollt. Ha a lámpa most nem ég a házikójában, ő rögtön megvakulna... Kiáltani akar, de nem tud. Most megoldódott a görcs és a megismerés szelepén át kigőzölög a való. Ferdinkó nem lát és nem hall semmit. Csak azt tudja, hogy ő, aki kicsinynek látott mindent a hódító magasságból, ő most mint a legszánalmasabb törpe, összetörve itt reszket hideg-

lelősen. Ezelős tekintettel és eltorzult szájjal a kötél után kapkod. A harang megszólal. Az éccaka csöndjét brutálisan öklözi a különös zúgás. A harang bomlottan kondult. Lámpák gyúlnak ki az ablakon. Léptek kopognak az aszfalton. Vésztojású szemek felriadnak a toronyba. A harang csak dolgozik tovább és egy istenítélet komor rémületével zendül bele az éccaka felvert nyugalmába.

— Tűz van, tűz van! — kavarognak a megsebzett hangok. — Hol ég? — sisteregnek a gyáva kérdések. De senki sem válaszol és zavaros kiáltások növesztik még a felelőtlen káoszt, melynek tetején a tűzoltók hiába lesik az irányjelzést.

III.

Az álmatlanságban szenvedő rendőrorvost a láрма kiszólította az ágyból és a tűzjelző harangozás közben az ablakra esik tekintete. A tűzvész lángvörös reflexét keresi az ablaktáblákon, de csak a megszokott hajnali fények nyugodt színében tükröződik az ucca.

— Tán megőrült a harangozó? — villan át az agyán, miközben két rendőr mögött siet fel a toronyba.

— Mi van magával Ferdinkó? — támad a toronyőrre a rendőr. — Hol ég? — biztatja szelíd megértéssel a rendőrorvos. Ferdinkó a földön fekszik és meg sem moccan. Ajka fehér, szemei lélektelenül pislognak. Most feltápáskodik, alig áll a lábán, a szavak bénán és hidegen ömölnek ki a száján.

— Ha egy vacak csűr, vagy egy rongyos viskó kigyullad, meg kell húzni a harangot!... Hát most is...

Megáll. Konokul hallgat.

— Mindent mondjon el — és az orvos megsímogatja az arcát.

— Hát most is muszáj volt félrevern a harangot! —

Megint hallgat.

— Miért? — Tudakolja a rendőr.

— Miért kellett félrevern a harangot? — jön közelebb az orvos Ferdinkó felé és zseblámpájával a pupilláit nézi.

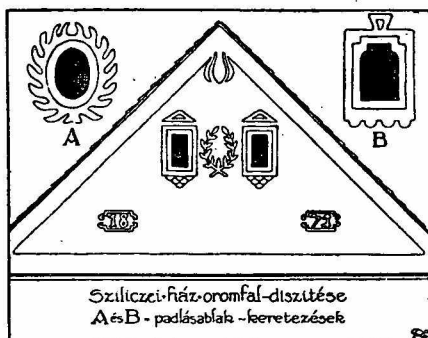
— Mert most... mert most is... odaégett a becsület... A Zsuzska becsülete!...

Fejét a pádlóba veri vadul és üvöltve borzadnak a hangok a száján: — Rögtön megláttam... itt a kapuban... A Herkely fiúval!... A gazember!... Jajaj oltsák el kérem, mig nem késő... Egészen odaég a becsülete!

A rendőrorvos mindent megértve felvonja a szemöldökét.

suttog valamit a rendőr fülébe, aki gyorsan lefut a torony lépcsőjén.

A másik rendőr részvétellel és borzalommal nézi Ferdinkót, akit a rendőrorvos átkarolva tart s aki álltában összekuporodva úgy vinnyog, ahogy a kutyák szűkülnek tűzvész retentő éccakáján ...

URR IDA:

KOSZORÚ

Akárkié lehet
akinek gyásza van:
ma este fontam én,
mint anyám a hajam.

Ma este fontam én,
nincs benne zöld babér:
sápadt szívemből hullt le
mindegyik levél.

Sápadt szívemből hullt,
akárkié lehet:
kinél befedheti
a nyíló sebhelyet.

A SZÚ

Gyerekkoromból ismerem:
akkor a padlóban lakott,
nyakam fogta a félelem
és hosszú árnyék-alakok

hajoltak földig s újra fel.
Azt hittem szellem lépked át
a verejtékező szobán
és lenyeltem egy korty teát.

A szú szüntelen dolgozott,
nyugalmas ágyat faragott,
árkokat furt, mely eltemet
minden halálos haragot.

Reggel lett mikor elpihent,
vagy elment ahol éjsötét
borúl szívére csendesen ...
nem bírta a fény köntösét.

De már nem félek tőle sem,
pedig most belém költözött,
talán fából van a szívem,
vagy tán egyszer kettétörött.

Serceg, porrá szed lassan szét,
bekuszik versbe, rimbe is,
megéneklek, mint harci hőst,
de nemcsak én, hanem te is.

Mindnyájunk házán ott ropog,
cserép lett ő a háztetőn,
velünk nevet és sír ha kell,
vagy karját nyújtja szenvedőn.

Lényében egy rész nyugtalan,
a másik rész meg szomorú ...
velünk jön táncba, lakziba
s a halálba a szű.

FIEDLER JÓZSEF:

MÁRIA LUJZA

Trarai... Trarai... Trarara...

Kürt kurjantott és a kocsis a lovak közé csapott.

A nagy, sárga cséza huppanva rázkódott össze. Ahogy tovagördült, kiloccsant a víz az országúti pocsoltyából. A kocsi mellett poroszkáló ló ijedten ugrott félre és a rajta ülő fiatal császári tiszt ügyetlenül kapaszkodott meo a nyeregkápában.

Bent a kocsiban kuncogva nevetett ezen a kis főhercegnő, a tizennégyéves Mária Lujza, Ferenc osztrák császár leánya. Mióta tegnapelőtt elindultak Budáról, már harmadszor történt meg, hogy renitenskedett a ló a fiatal Bombelles gróf alatt. Most is, lám, majd hogy le nem vetette és úgy elszaladt vele, hogy semerre sem lehet látni fehér egyenruháját. A kis főhercegnő odaszorította arcát az ablak üvegéhez és kikémlelt rajta. Odakint azonban nem látott mást, mint reménytelen novemberi esőt, elázott, barna szántóföldeket és lombjavesztett, barnatestű fákat. Visszadőlt megint a párnázott selyem ülésre. Egy pillanatra lehunyta szemét és összeszorította duzzadt, vörös ajkát. Ettől, mint ha a homloka mögé tólták volna, egyszerre maga előtt látta a schönbrunni kastélyt. A szobáját és azokat a furcsa kékekszürke színekben játszó alakokat is, azokon a gobellineken, melyek az anyja termeit díszítették. Emlékezett, hogy gyermekkorában mennyire félt tőlük. Különösen attól a zordarcú halásztól, aki, mintha kátyúba került volna, örökké egyhelyben tölta egyikerekü talyigáját. És most mégis visszavágyott kö-zéjük.

— Mikor megyünk vissza Schönbrunnba?

Halkan kérdezte ezt és közben odafordult a mellette ülő udvarhölgyhöz.

Könnyű, alig hallható hortyogás volt csak a válasz.

Colloredo grófné feje odadúlt a kocsi falához és néha megbillent, mintha bólogatna.

Mária Lujza rázni kezdte.

— Ébredjen, Charlotte!

A grófné fölegyenesedett ültében és ijedten nézett körül.

— Valami baj van, ma chére?

A főhercegnő apró mosolyt harapott el.

— Nem. Semmi... Mondja, Charlotte, mikor megyünk vissza Schönbrunnba?

Az asszony hegyes, szögletes arca hosszúra nyúlt.

— Ki tudhatja azt, ma chére? ... A legutolsó kurir, aki az uramhoz jött, már azt a hírt hozta, hogy Bernadotte tábornok ármádlója egyre jobban közeledik Bécs felé. Napoleon meg Ulm alatt áll.

Mária Lujza keskeny, fehér keze ökölbe szorult. Szájára meglint kiült az előbbi dacos vonás. Napoleon... Napoleon... Hangtalanul ismételte magában a francia császár nevét. Mióta menekünniök kellett előle Schönbrunnból, úgy lebegett neve az élete felett, mint egy szörnyű, fogvacogtató rém. Mikor csomagoltak, az anyja könnyek között egyre ismételte. Aztán Budán, József nádornál is csak ezt hallotta. A nagy palotában, ahol megszállottak, az udvari emberektől a szolgákig mindenki csak ezt emlegette: „Végie van az ausztriai birodalomnak, ha Napoleon beteszi Bécsbe a lábát!” És, mikor apja magához ölelte a búcsú pillanatában, akkor is, mintha ez a név lett volna láthatatlan írással a homlokára írva.

A kocsiablak felé fordult és újra lehunyta szemét. Maga elé akarta képzelni a francia császárt, de nem sikerült. Csak a nevét látta, mintha egy papírszalagon egymásmellé írva, a szeme előtt futna.

Napoleon... Napoleon... Napoleon...

Elkeseredett düh támadt benne és kezével dobogni kezdett a térdén.

Aztán megzörrent a kocsi ablaka. Odanézett, Collo-

redo grófnő is odahajolt. Az üvegen túl a fiatal Bombelles gróf arca együtt mozgott a kocsival. Keze is belekerült az ablak keretébe és integetett valamit. Magas csákóján ide-oda lengett a toll.

— Nyissa ki az ablakot, ma chère, — hallotta a grófné hangját maga mellett.

Ettől, vagy Bombelles gróf arcától, maga sem tudta, de mosoly került megint a szájára.

Az ablak üvege megíngott és eltűnt a kocsi falában. Nyirkos, hideg szél csapott az arcába és néhány esőcsepp is.

Bombelles gróf közelebb került.

— Egy negyed óra még, fenség, — mondotta, — és Kassán leszünk. Már látszik is a város.

Kinyújtotta kezét.

Mária Lujza követte tekintetével a mutatott irányt. Messze, a mezők végén, falak ágaskodtak a dombok alatt és felettük magasra nyúlt egy templom cifra barokkteteje.

Trara... Trara... Trarara...

A kürt ismét harsant és a cséza újra maga mögött hagyta a fiatal Bombelles grófot.

Aztán kanyarodott egyet az út és egyenesbe tért. A messzeségben fák hajoltak meg. Néhol leguggoltak egy domb mögé. Apró kalyibából fény hunyorgatott. Batyus parasztasszony állott az út árkában és csodálkozva nézett utánuk.

Később belevesztek a dombok, a fák a homályba. A lovak patája dörgött a fahidon és a déli kapu bolthajtása alatt erős, nyikorgó vjsszhangot vertek a kerékek.

Mire kiérték a bolthajtás alól, eléjük tárult a város. A házak ablakai sokhelyütt már sárgán világítottak. Az Erzsébet templom déli kapujában egy távoli mécses zöldes fénye botorkált a kőfaragások között.

Colloredo grófnő szedelődzködni kezdett.

— Itt vagyunk végre! — mondotta és összegombolta nyakán a prémes gallért.

Hirtelen zökkenővel állott meg a cséza báró Vécsey Miklós háza előtt, szemben a régi tanácsházzal.

A kapu aljában szürkeshínű, sárgagombos kabátban, háromszögletű kalpagban, sorfialat állottak a polgárőrök.

Mária Lujza zsibbadó lábbal vonúlt el közöttük. Fáradt volt, de azért egyenesre húzta hátát és fejét is hátra vetette, hogy magasabbnak látszon. Közben kíváncsián nézett körül. A tágas, fehérre meszelt lépcsőházban gyertyafény táncolt a menyezeten. Fent, a lépcsők végénél, kövér öregasszony tartott magasra egy kandalábért. A fal mellett, mint furcsa, különböző alakú szobrok állottak a tanácsurak és Polinszky János uram, a főbíró, belekezdett üdvözlő beszédjébe.

— Az Isten közénk vezérelte fenségedet a mostani szomorú időkben...

Elhangzott a beszéd és ő csodálkozva nézett szét az idegen szobában. A bútorok tömörek voltak és keserűs, régi szagot árasztottak magukból. Az alacsony, kicsiny ablakon keresztül bekandikált a fekete este. Fázott. Odament a kályha mellé és belekuporodott az egyik karosszékekbe. Még lábát is maga alá húzta és betakaródzott szoknyájába.

Sokáig nem történt semmi.

Később Colloredo grófné ment végig a szobán és nyitva hagyta az ajtót maga mögött. Odabent egy férfihang magyarázott valamit gyorsan, parancsolva és Bombelles gróf hangja felelt rá. Majd csattanva csapódott egy ajtó. A főhercegnő fölrezzent. Szemben vele fekete árnyékok kerültek az ajtó négyszögétől megvilágított falra. Az udvarhölgy abroncsszoknyája egy hosszúranyujtott férfi magasgalléros árnyékalakjához került közel. Charlotte hangja örömtelen volt, mire átkerült Mária Lujzához a szomszéd szobába.

— Franz, kedves, hogy máris átjött hozzánk. Jól utazott?

— Óh igen. Gyors tempóban jöttünk, úgy, hogy jóval maguk előtt értünk ide a trónörökösrel. És maga, hogy utazott Charlotte?

— Nem valami jól. Azt hittem a lelkemet rázza ki a kocsí ezeken a rossz magyarországi utakon. Még most is úgy érzem, mintha mozsárban törték volna össze minden porcikámat.

Elhallgatott és árnyéka nyújtódzott egyet a falon.

A kis főhercegnő egyszerre előrehajolt a karosszékben. Hirtelen fölismerte az udvarhölgy mellett álló árnyékban Colloredo Wallsee Franz de Paula grófot, a titkos kabinet miniszterét. Egy pillanatra arra gondolt, hogy átmegy a másik szobába és üdvözlí atyja hajdani nevelőjét, amikor újra beszélni kezdett a gróf.

— A kis fenség hol van, Charlotte?

— A hálószobában volt, mikor felhozták az utazóládákat. Biztosan ott van még most is. Nagyon kifárasztotta az út.

— Jól van, jobb is így, mert igazán nem az ő fülének való, amit most mondani akarok magának kedvesem.

Mária Lujza szíve erősebb dobant. Kezét a mellére szorította.

Az udvarhölgy árnyéka eltűnt, aztán megint megjelent az ajtóban.

— Rossz híreket kapott Franz? — kérdezte.

— A lehető legrosszabbakat. Napoleon kilenc nappal ezelőtt bevonult Bécsbe.

— Napoleon? — halikán rebbant az udvarhölgy hangja, mintha kacagna.

— Igen. Pozsonyból hozta a hírt a kurír. Egyvágatában jött onnan. Azt mondja, még ott is hallották az ágyúlövéseket. A császár otthagya a Pozsonyban ülésező magyar diétát és Hollicson keresztül Olmützbe menekült. Vele ment a felséges asszony is.

— És valóban igaz az, hogy Napoleon Bécsben van?

— kérdezte még egyszer a grófné most már leplezetlen örömmel.

— Sajnos igaz.

Tompán hullott ez a két szó. Aztán csend lett és csak jóval később szólalt meg megint a titkos kabinet minisztere:

— Látom, maga örül ennek Charlotte. Megértem. Francia ő is, a maga vére, kell hogy örüljön a honfitársa diadalának. De figyelmeztetem Charlotte, hogy csak titokban szabad örülnie. Ne felejtse el, hogy bármilyen nagy befolyása van is az udvarnál, maga az én feleségem és a császár szolgálja!

— Ne féljen, nem fogom elfelejteni!

Hidegen mondotta ezt az asszony.

Mária Lujza felállott. Duzzadt, piros szája keserűen rándult össze. „Hogy tud annak örülni Charlotte, hogy Napoleon Bécsben van?” gondolta. Hirtelen maga előtt látta a Burg szobáit. Ismeretlen alakok ültek a régi termekben és idegen katonákat látott ácsorogni az ajtók előtt; összeborzongott. Megint unrá lett rajta a régi félelem. Mintha a beszélők elől menekülne, tapogatózva ment az ajtó felé. Közben még hallotta, hogy kattan a zár a szomszéd szobában és Bombelles gróf harsány hangon jelenti:

— Itt van a kurir kegyelmes uram!

Aztán Colloredo gróf szólott megint:

— Jól van. Még ma este induljon Olmützbe a felséges úrhoz és jelentse, hogy a fenséges gyermekek a mai napon épén és egészségesen megérkeztek Kassa városába. Egy másik kurir pedig menjen Lembergbe és gondoskodjon ott szállásról, arra az esetre, ha tovább kellene menekülni...

Másnap délelőtt átment Charlotte grófnéval a szomszédos Barkóczy házba és meglátogatta öccsét, Ferdinándot.

A fiatal főherceg kitörő örömmel borúlt nénje nyakába és nagyhangon ujságolta:

— Marie, ha láttá volna, hogy milyen ünnepléssel fogadtak bennünket forrón a magisztrátus kiküldöttel! Húsz lovas jött a kocsink mellett Kassáig... És idebent is minden kérdésemre megfelelt a városbíró... Úgy beszélt velem, mintha felnőtt ember lennék én is.

Fiatal arca ragyogott a büszkeségtől és karcsú alakját olyan feszesre húzta, hogy az aranyhímzésű se-lyemfrakk szinte feszült rajta.

A kis főhercegnő fáradtan mosolyodott el. „Hogy örül! Még nem tudja, hogy Napoleon Bécsben van!” gondolta. Söhajtott és végigsimította homlokát.

Délután megérkeztek a többi testvérei. József, Ferenc és kedvenc huga, a kis Mária Klementina.

Aztán eseménytelenül múltak a napok. Délelőttönként együtt játszott Klementinával a nagy szobában, az idegen bútorok között, és sokszor komoly, messzenéző arccal hallgatta a gyerek meséit. Délutánonként meg átmentek a testvérekhez a kamara épületébe.

A kilencedik napon egy császári tiszt jelent meg náluk és sokáig maradt bent Colloredo grófné szobájában. Mikor elment, nyugtalan, sápadt arccal lépett be hozzá Charlotte asszony.

— Ötözzön fel ma chére, — mondotta — sétálni me-
gyünk.

De a sétából csak annyi lett, hogy átvágtak a Fő utcán folyó Csermelypatak hídjain és betértek a jezsuiták temploma melletti Lőcsei házba.

Az egyik emeleti szobában a titkos kabinet minisztere állott előttük.

— Hivatott bennünket Franz.

Az udvarhölgy még lihegett, amikor szólott.

Colloredo gróf csak bólintott. Aztán odafordult Mária Lujzához.

— A császár írta, hogy haladéktalanul látni kívánja

önt fenség, — mondotta. — Már intézkedtem is. Holnap reggel útra kelnek Charlottal Olmützbe.

Megsimogatta a kis főhercegnő fejét. Aztán odalépett az íróasztalhoz, papirokat vett elő, az egyiket összehajtogatta és pecsétet nyomott rája. Majd magához intette a feleségét és suttogva magyarázni kezdett neki valamit.

Mária Lujza csak akkor emlékezett vissza az utolsó órák eseményeire, mikor másnap kigördült vele a csésza Kassa város kapuján.

Szemében még ott égtek a búcsú könnyei. Még érezte arcán a kis Klementina puha, nedves csókját és látta Polinszky János főbíró uram kemény arcát is, amint meleg szavakkal vett búcsút tőle a tanács nevében.

Aztán, ahogy távolodott tőle a város, lassan megnyugodott.

Kínézett az ablakon és az elfutó fákat számolgatta.

Később feltűnt Bombelles gróf a kocsi mellett. Benézett hozzá, mosolygott és eltűnt megint.

Hátradült a párnázott ülésen és végigsimította homlokát. Mellette halkán kezdett el hortyogni Coloredo grófné. Odanézett. Az asszony mellett egyenletes mozdulatokkal emelkedett és süllyedt egy türkizköves medallion. „Vajjon mi lehet benne?” gondolta. Hányszor kérte már a grófnét, hogy mutassa meg neki, de az soha sem teljesítette kívánságát. „Most megnézhetném!” Lassan, remegő kézzel nyúlt az ékszer után. Mikor megérintette a grófné mellét, megállott a mozdulata közepén és figyelt. Nem történt semmi. Az udvarhölgy erősebben hortyogott. Hirtelen mozdulattal nyitotta ki a lánc csattját és vigyázva kezdte húzni lefelé az ékszert az asszony nyakáról. Mikor már kezében volt a medallion, felsóhajtott. Aztán az ablak felé fordult és megpróbálta kinyitni. Nem sikerült. Sokáig bibelődött vele, míg végre véletlenül megnyomta az

egyik túrkizt és ettől felpattant a zár. Szíve erőset dobant, hogy meglátta a benne rejlő miniatúrát. A kis, elefántcsontra festett kép egy keményarcú, barnaszemű férfit ábrázolt. Haja a homlokába lógott, kék egyenruhában volt és egyik kezét elrejtette fehér mellényében. A kép alatt apróbetűs írással egy szó állott: Napoleon. Összerezzenet. És, mintha világosságot gyújtottak volna az emlékei alatt, egyszerre világosodni kezdett benne a Kassán töltött első éjszakán álmódott álma. Látta magát álmában, amint ennek a férfinak az oldalán haladt egy hatalmas templomba... Aztán végig a hosszú úton... És a kezük eloldozhatatlanul egymáshoz van kötözve.

Hideg futott végig a hátán és kiejtette kezéből a medaillont.

A kocs ablakában megint megjelent Bombelles gróf alakja. Gyors mozdulattal eresztette le az üvegtáblát és magához intette a tisztet. Hangja még remegett az előbbi izgalomtól, amikor megkérdezte:

— Mondja Bombelles gróf, valóra szokott válni az, amit álmodik az ember?

A fiatal tiszt kurtábbra fogta lova kantárszárát és közelebb került az ablakhoz. Szemében valami furcsa, ragyogó fényesség gyulladt és meleg, szerelmes vatlomással felelt:

— Én erősen hiszek abban fenség, hogy minden álom valóra válik.

Elhallgatott, aztán bátoratlan mozdulattal fogta meg az üvegtábla peremén pihenő kis, fehér kezét.

„Végig egy hosszú úton... Eloldozhatatlanul egymáshoz kötözött kézzel... Mint Napoleon felesége...” Ez villant meg a kis főhercegnő fejében. Testében hideg zsibbadás támadt a gondolat nyomán. Kihúzta kezét a tiszt kezéből. Arca fenséges-merevre keményedett. Lehunyta szemét. Hirtelen úgy érezte, mintha egy láthatatlan aranykorona hideg karikája simúlna a homloka köré. Ettől megrázkódott és egyenesre húzta karcsú

derekát. Aztán bólintott és összeszorított szájjal dűlt vissza az ülésre.

Bombelles gróf csodálkozva nézte egy percre, majd teljes erejéből belevágta sarkantyúját a lóva vékonyába.

Odafent a bakon megfűjta kürtjét a kocsis.

Trara... Trara... Trarara...

HEINE:

DERÜS VOLT NAPOM

Derüs volt napom s boldog volt az éj.
S ha lantom pendült, ujjongott én népem.
Halk hárfám zsongott-bongott csodaszépen,
Kéj izzott benne s lávás szenvedély.

Felém a nyár még tündökölve int,
Ám gabonámra éhes már a csűröm
S hogy mindezt itt hagyjam: Én el nem tűröm, —
Nekem e föld fényt adjon s drága színt.

Egy beteg húr most megpattant a lanton
S szilánkká züllik víg poharam mostan,
Amellyel ínyenc ajkam elhalmoztam.

Halálom jó, hogy később megpillantom.
Engedd jó ég, még kissé körülnézzek
S hadd élvezzem, mily lágy e földi fészek.

AZRA

A szultánnak csodalánya
Sétált minden áldott este,
Meg-megállt a szökőkútnál
S ezüst vizét egyre leste.

Bús rabszolga ott a kútról
Szemét percre le nem kapta
Ezüst vizét egyre leste
És csak sápadt napról-napra.

És egyszer a szultán lánya
A rabszolga elé lépett:
„Vágyam a Te neved tudni,
Hol a hazád, hol a néped?”

S így felelt a bús rabszolga:
„Ügy szólítanak Mohamednek,
S Yemenből jön mind az Ázra
S mind meghalnak, ha szeretnek.”

ANYÁMNAK

Hogy fejem büszkén hordom: rég szokásom,
Makacs is vagyok bizony s gőgös, vészbe
S ha szemembe maga a király nézne,
Én nem sütném le. Ő is büszkén lásson.

De jó anyám fogadd el vallomásom:
Bármilyen gőgös legyek, mégis észbe
kell kapnom, ha szemed szemembe néz be
És bűnbánat fog el, hogy megalázzon.

Tán lelked az, melynek varázsa rendül,
Tán szellemed hat mindenén keresztül,
Hogy villogva a tiszta égig zengjen?

Tán feltámadt a kínzó-fájó emlék,
Hogy jószived én megsebeztem nemrég
Jószived, mely oly nagyon szeret engem?

Elhagytalak vad tébolyoktól űzve
S bolyongtam messze, egy nagy vágytól telten:
A szeretetre bukkan-e a lelkem
Hogy összeforrjak vele régi tűzbe?

Szeretet! Hozzád lelkem sorsát fűzte
Ezt leltem minden uccán, ajtón, telken
Ezt koldultam és ehelyett mit leltem?
Gúnyt, gyűlöletet, szégyenbe és bűzbe.

S csak egyre mentem Szeretet, utánad
De sose várt rám Szeretet, csak: Bánat
Így hoztam haza: bűt és betegséget.

De akkor anyám: Te jöttél epedve
S amitől könnyed csillogott szemedbe:
A Szeretet volt, melyért lelkem égett.

1849 OKTÓBERÉBEN

Ha neved hallom: Magyarország,
Német zekém oly szűk nekem.
Moraj zúg végig keblémen
S úgy érzem: híres kürtök rikoltozzák.

Fülemben újra feldalol
A zsongva feltámadó ének
És sorsa zeng a Mult alól
A Nibelungok hősi seregének.

A Végzet ősi kürtbe fúj,
A legenda csak ismétlődik
Csupán a név lesz mindig új
S a dicsőség nő időtlen-időkgig.

A Balsors mindent letipor,
S bár zászlód több, mint színes holmi,
A hősnek, mint már annyiszor
A barbár elől meg is kell hajolni!

SEBESI ERNŐ fordítása.

BUDAI NAGY ANTAL. KÓS KÁROLY SZÍNJÁTÉKA

Kós darabja előjátékkal kezdődik. S az előjáték a darab egyik legsikerültebb, legtökéletesebb része. Alig hangzik el néhány mondat s máris egész lényünk belemerült a történelmi levegőbe. Nincsen ma magyar író, kinek szavaiban ilyen s ennyi ó-íz élne, mint Kós nyelvében. A kurtanemes porta, az öreg nagyasszony, a földhöz tapadt Budai János, az éppen nagy leánnyá érett Besé Anna hetyke rátartisága, a görnyedő jobbágyság, s Budai Nagy Antal, a kőbor katona, az éppen hazatérő „tékozló fiú”: az ómagyar élet éppen olyan biztosan, színesen, s az élet éppen olyan meleg képeivel hömpölyög, akár Arany János Toldijában. S ha egy pillanatra csönd keletkezik, felhangzik a kolduló bárátnak, Bálint huszita pap küldöttének a prédikálása, mintha dobok peregrnének, vagy mintha a történelem kórusa kiáltana bele az élet idilljébe. A barát átadja Budai Antalnak a forradalom könyvét, Bálint pap ajándekkát, a huszita bibliát. S az éppen hazatért, az idillbe vissza vágyó „tékozló fiú” egy pillanatra fölmagasodik, már ismét elhagyta az idillt, holott egyelőre még visszahullt belé. Ezzel végződik az előjáték. Tökéletes.

Az első felvonás családi kép, melybe időnként betör a társadalom fortyogó élete. Beséék családi szobája, férj és feleség kedves kötődése, Kisanna üde nyelvélése, Budai János darabos ügyetlensége, készülődő szerelmi konfliktus a két fivér, Antal és János között: még falusi idill, de a szobába lassan beárad a társadalom: jobbágypanaszok, katonák kiáltása, bejön az apát, a szolgabíró, hírek és események moraja. S végül Budai Nagy Antal, ki éppen Kolozsvárról érkezik, látta Marsiait Jakab inkvizitor máglyát és karóba húzott áldozatait s már csupa erőszakosan visszafoj-

tott izzás. Az apát két világ között ingadozik s nem tud ítélni, félrevonult.

A második felvonásban megjelenik Budai Nagy Antal portáján a „kísértő”, Bálint pap. „Ki az? Ki ez a fekete, idegen ember?” — kérdi ijedten az éppen ott tartózkodó Besen Anna. Budai Nagy Antal alakja itt bontakozik ki igazán. Félig katoná: csak, s inkább a föld fia. Paraszt, aki legnagyobb fellángolásából is vissza tudna szédülni az idilli, a termő élet vigaszába, ha óriási és tragikus bért is kell fizetnie ezért a vigaszért. Az idill víaskodik a végzettel, Bese Anna Bálint pappal. S Budai Nagy Antal meg akarja menteni magának az idillt: „Transzilvánia ez atyám, Erdély ez, meddő hegyek és nyomorodott lelkek tartománya ez. Imádkozni és átkozódni tud itten mindenki, de ihinni gyáva. Szeretjük Jézust, de Husz János a cseheknek halt meg, nem Transzilvániának. Csuda kellene, hogy valaki Erdélyben arassa le az Úr megérlett gabonaföldjét. De Transzilvániában csudák nem történnek...” De a felvonás végén lángba borul az öreg malom, melyben a husziták gyűléseznek s ahonnét Budai Nagy Antalt visszafartotta Kisanna, az idill. Katonák törnek rájuk, tűz gyullad ki a láthatáron, a végzet erősebb az idillnél s magával ragadja a habozó férfit. Mit is mondott Bálint pap Budai Nagy Antalnak, Kisanna felé fordulva: „Te fogod az egyik kezét és tudom, szereted az embert. S én fogom a másik kezét... Itt dől el a dráma sorsa, s egyúttal Kós drámaírói jelentőségének a próbája. Az egyéneken egyszerre átzúg a történelem, színváltozás történik, túlnőnek egyéni életükön „csuda”, miként Budai Nagy Antal kívánta. S ez a színváltozás, ez a csuda éppen olyan természetes, szükségszerű s megfellebezhetetlen, éppenszóval törvényszerű erővel s biztonsággal jön, női az élet titkos mélységéből, mint az előjáték idillje. Kós Károly első, darabjában már teljesen érett drámaíró jelentkezik. (Egyetlen kifogásom van: a felvonásnak ott kellene

végződnie, mikor Budai Nagy Antal felfohászkodik: „Legyen meg a te akaratod, Uram, itt ezen a földön is...”)

A harmadik felvonás a fenekedő terveket kovácsoló urak világa. Megjelenik Budai Nagy Antal a kolozsmonostori apátságban a vajda menlevelével, hogy a békéről tárgyaljanak. De a vajda azért el akarja fogatni Budai Nagy Antalt. A parasztok vezére azonban elővigyázatos, katonái a kolozsmonostori apátságba törnek. Tamási Henrik, a székelyek ispánja így szól ekkor Mikos Kelemenhez, s Tamási Áronhoz illő akasztófahumorról: „Gondolom, e szegény püspök décimájáért ma meghalunk”. Budai Nagy Antalnak most nagyon kegyetlennek kellene lennie, ha forradalmár volna s nem lenne ugyanannyira paraszt is, ha nem símogatná meg bévülről forró emlékével s folytonosan az elveszített idill is. S mintegy az idill testté válásaként jelenik meg a színen Kísanna. Itt bukik el igazán Budai Nagy Antal, békül az urakkal, kik a békét egy percig sem veszik komolyan.

A negyedik felvonás Kolozsvár. A várba zárták a pórserget s körülötte a lánc: az úri bandériumok s a bakszások segélyhadai. A pórserg éhezik, tázongi s a halálfélelemben zárt sereg soraiban kitörnek a végletek. Kísanna már Antal felesége, ott él oldalán az örök mementő. S Antal békülni akar, menteni akarja a menthetőt. Az emberibb, a szabadabb, az igazabb életet akarja, de ugyanekkor tűzbe kap Bálint pap, a nagy meg szállott, a testet öltött eszme, a „mártír”, kinek csak megvető mozdulata van az idill számára. Mikor Budai Nagy Antal saját katonájától kap halálos szúrást, így búcsúzik Bálinttól: „Harcot akartál és bosszúállást. Ennekem pedig győzelem kellett és békesség: S most megöltél engemet, megölted Mártont, s gondoltam, megöltél mindent...” Majd Kísannának mondja Bálintról: „S ne bántsál, mert e szegény jót akart s nagyot... De ez a föld éretlen és vad. Ez a mi föld-

dünek... Ő ezt nem tudhatta, mert nem ismeri ezt a mi földünket". Mintha Cserei Mihályt hallanám, az erdélyi embernek örök panaszát a pazarló, idegen villámok ellen, kik magukkal ragadják. Holott harcain túl csak az idült, a tisztább idült akarta. Budai Nagy Antal halála az egész tragédia fölé növekedik. Ő „az ember”. „Az erdélyi ember”, kinek sorsa a történelmi halállal végzetesre fordult. Az apát, az egykor titéli képtelen apát, ki nagy ember, találja meg a halál színe előtt a legméltóbb szavakat, midőn így szól a belépő vajdához: „Állj s ne moccanj, Uram. Ne bántsdi az Urstent, aki most itt van közöttünk”.

Erdély történelmi arcát nem látta meg s nem fejezte ki egy magyar író sem ilyen mélységgel és igazsággal, mint Kós Károly. S a magyar történelmi lázadásokat sem. A jelenet, midőn a halbozó Budai Nagy Antal rákényszerül a végzetes útra, nemcsak az ő útja, ilyen volt Bocskaié, ilyen lett volna Zrínyi Miklóisé, s így történt II. Rákóczi Ferencel is. E dráma, mely csupa egyszerűség, csupa természetes növekedés, s az írónak eszébe sem jut, hogy sűrítsen benne, csupa sűrűség. Nemcsak egy kor egész társadalmát él benne, hanem korszakok, egyéniségek és események törvényeit és vérzetét láthatjuk benne, olvashatjuk belőle.

A magyar próza megújulása Erdélyből jött. Ugy látszik, hogy a magyar dráma megújulása is onnan érkezik...

KARÁCSONY BENŐ: NAPOS OLDAL.

Regény. Szépmíves cég kiadása.

Tamási Áron Ábel-trilógiája iskolát teremtett, Karácsony Benő új regénye is ezt példázza. A legutóbbi hasonmás Nyírő József „Uz Bencéje” volt, mely nagyon hirtelen, szándékolatlan és nyersen akarta Ábel figuráját értékesíteni. Karácsony szemérmesebb és eredetibb tanítvány. Rokonszenvos közepszerűség, akinek szüksége van egy magasabbrendű szózatra, hogy a saját

ígél bátorságra kapjanak. De vannak saját ígéi is és van sajtószerű elbeszélő hangja, eredeti íze, ami mai prózáikban egészen ritkaságszámba megy.

Tamási Ábelje a havason keresztül a világba, a társadalomba, a másik világ részbe vándorolt, hogy végül is és mindörökké visszatérjen az erdőbe, a természetbe, ahonnan elindult. Az utak nemcsak egy figura kalandjait ábrázolták, hanem a népi magatartást és a népsorsot. A világ a háttér a trilógiának, még pedig egy frissen teremtet világ, mert a nagy mesélő elég bátor volt ahhoz, hogy mindenkinek „égi mását” adja. S az „égi más”: csupa lényegítés egyrész, másrész pedig csupa könnyedség, szökellés, vidám játékos mozdulat. A prózaíró Tamási magában viseli a költő kozmikus életérzését, anélkül, hogy a prózát egy kisé is lírává oldaná. Alkotóerőinek kémijája a legszerencsésebb és egészen egyedülálló a mai irodalomban.

Karácsony Tamási trilógiájának csak az alapvonalait tartja meg. Egy falusi molnár fia városi kistisztviselő lesz s tengődik, míg állásából egy leánnyal szemben tanúsított fölényeskedéséért ki nem dobják. Mire visszatér a faluba, apját halva találja s egykettőre visszazökken az elhagyott életbe. Az új színen megjelenik a régi lány is, ki-be most már végzetesen beleszeret s utána megy a városba, ámbar a lány közben szelíden elejti. Párisba kerül, komolyabban folytatja szobrászkodását, majd hazatér. Szerencsétlen házasságának likvidálása után kisleánnyal a kezében ismét visszamegy a falujába.

Ha nem volna Karácsonynak egészen gazdag költői kedélye, a regény felette gyalogló dolog lenne. Tele van bántó naivitásokkal, másrészt azonban e naivitások fölbuggyanása hirtelen tele állig felejtethető szépségekkel. A regény főalakját olykor bábu-ként rángatja s hiába keressük benne Ábel végtelen természetességét és életességét. De van egy alakja a „Vakarcs”, a malom kis szolgája, véle tiszta remeket csinált Kará-

csony. Játszadozása nőiségének nyíladozása, féltékenykedése, bűnbeesése és megtisztulása: remekmű.

S a könyv elejétől végig olvastatja magát. Karácsony nagyot fejlődött, s az újabb magyar próza sok-sok lemerő megnyilatkozása között, jól esik ezt megállapítanunk.

BARABÁS GYULA: SZOMORÚ ORÁNUSZ FESTŐJE.

Regény. Révai kiadása.

Barabás legutóbbi regényét (Domáldi Jegenyék) reménytelen hangulatban tettük le. Azt kellene mondanunk, hogy bizonyosan diletáns. Ámde becsületes szándékok vezetik, erőfeszítései bár eredménytelenek, de komolyak. Így a gyógyíthatatlan féltettségek közé kell elkönyvelnünk őt. A Domáldi Jegenyékben a két legnagyobb magyar matematikai elme sorsát alkarta megírni, anélkül, hogy intellektuális fénykörükbe férköztetné volna. A Szomorú Oránuszban egy festő kibontakozásával kísérletezik. Belekóstolt a Munkácsy-életrajzokba, meg azután valamilyenkor ő is festőnek készült. A regény élményanyagának tápláló forrásai tehát egyrészt: festők életrajzai, másrészt pedig a saját eltévelyedése. A munka elejétől végig teljesen vigasztalan.

Igen érdekes, hogy Barabást legutóbbi irodalmi díjjal tüntették ki. A bíráló bizottságban ismert idős és fiatal kritikusok voltak. A magyar próza egyik legreménytelenebb féltettségét érte a kitüntetés. Akkor a Szomorú Oránuszt emlegették, mint kéziratban várakozó remekművet. Ma azt mondjuk, hogy mégis csak a Domáldi Jegenyék...

S ha valaki „miértet” tesz e furcsa kritikai magatartás végére, egy szóval felelünk. S e szó a: korszellem. A korszellem, mely a tiszta szelekció tagadásán épül. Mi érthetetlen ezután?

BARÁTH LÁSZLÓ dr.:

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR MOZGALMAK MEDDŐSÉGE

(A magyar ifjúság jelentkezése nemzeti kisebbségi közéletünkbe oly, probléma, melynek tárgyalását szívesen látjuk hasábjainkon.)

Kisebbségi életünk sajátos jelenségei között talán a legfigyelemre méltóbb, de mindenestre a legveszélyesebb is, hogy minden a társadalomban megindult reformakció eredménytelen, meddő maradt. A kezdeti megmozduláson alig egy-kettő jutott túl, de olyant, mely a kitűzött halladási vonal mellett megmaradt volna, egyet sem jegyez fel kisebbségi történetünk.

Ez a szomorú tétel áll úgy az ifjúsági, mint kimondottan közéleti mozgalmakra. A jelenség tudatosítása sem új, hiszen már több oldalról világítottak rá a kérdésre és igyekeztek annak magyarázatát adni. A jelenség azonban nehezen magyarázható.

Nehezen magyarázható akkor, ha nem vesszük figyelembe a csehszlovákiai magyar élet sajátos strukturáját. A kisebbségi életben különleges szerepet nyertek a politikai pártok. A nagy szervezetlenségben az egyetlen jól-rosszul kiépített keret. Az ellenzéki pártok egyszerre jelentettek közéleti teret, társadalmi szervezést, kulturális forumot, részben gazdasági orientációt is. A többségi népek sokszínű közéleti emanációja helyett a magyarság életében minden megnyilatkozás szükségszerűen kellett, hogy vonatkozásba kerüljön az ellenzéki pártokkal. A magyar életben nem volt olyan mozzanat, melyről a politikai közvélemény boncasztalán rögtön kínos gonddal meg ne állapították volna, hogy pártakció-e, vagy pedig a párt keretein kívüli áll, ami egyet jelentett azzal, hogy ellene irányul. Sokan teljes közéleti működésüket en-

nek a kérdésnek szinte l'art pour l'art feszegetésére szentelték.

Ez a jelenség nem volt, s ma sem természetes, de velejárója annak a helyzetnek, amit a nagy szervezetlenség egyetlen átfogó szervezete uralt. Így ha a csehszlovákiai magyar mozgalmak meddőségének okait kutatjuk, rögtön feltűnik, hogy minden mozgalom előbb-utóbb vonatkozásba került a hivatalos pártokkal. Ezeknek a vonatkozásoknak grafikonszerű felvázolása érdekes megállapításokhoz vezet. De lássunk egyes iskolapéldákat.

Az első életerős és reményekre jogosító megmozdulás az ifjúság köréből indult ki, s általában a „Sarló” néven ismeretes. A Sarló vezetői gondoskodtak arról, hogy mozgolódnásukat a közvélemény figyelemmel kísérje, s a mozgalom közéleti pályafutása sokak tetszésétől, még többek támadásától kísérve, a politikai közvélemény előtt haladt mindaddig, míg a nemzeti küzdőteret elhagyva, belebukott a marxizmus tanáliba. A Sarló nemzeti mozgalomnak indult. Bölcsőjénél, a Gombaszögi táborban, ott láttuk ellenzéki politikai életünk kiválóságait. Merészen haladónak tetsző elveiket sokan az ostromozott „idősebb társadalom” tagjai közül is magukévá tették, mégis, a szakadék egyre mélyült. Nehéz lenne megállapítani, mi következett be hamarabb. A Sarló hagyta-e el elveit és haladt menthetetlenül a marxizmus felé, vagy pedig a kisebbségi élet strukturájában irányító szerepeket játszó személyiségek tagadták meg a látszólag elfogadott és eleinte úgy ahogyan támogatott Sarló felvetette elveiket. Tény az, hogy a szakadék elmélyülése folytán a magyar társadalom és annak hivatalos szervei elvesztettek egy kisszámú, de nagyrészt rendkívül tehetséges emberekkel álló ifjúsági csoportot, a Sarló viszont a szakadék másik partjáról nem tudott többé mozgatni és ható összetevője lenni a kisebbségi magyar életnek. Kihullott a történelemből. Volt tagjai és vezérei

most már csak ritkán és egészen más vonatkozásokban kerülnek összefüggésbe a kisebbségi társadalom szer-
ves életével.

Itt tehát a grafikon azt mutatja, hogy a Sarló vonala
kiindulási pontjánál érintkezett az ellenzéki pártok vo-
nalával. A pártok vonala mereven haladt tovább pár-
huzamosan az abscissa tengellyel, míg a Sarló vonala
erősen felfelé kanyarodott, a távolság egyre nagyob-
bodott, az összekötő kapcsok egyre lazultak, végül tel-
jesen megszakadtak. Megszűnt az egymásra
gyakorolt vonzó erő, és a Sarló a nemzeti
munkásokot ihatároló egyenesre merőlegesen ráfutván,
azt átütötte és eltűnt a marxizmusban. Tehát:

1. A magyar közéleti vezetés vonala alig észrevehe-
tően hajlott csak meg a haladási és fejlődési pont fe-
lé.

2. A Sarló a magyar életből eltűnt (a mozgalom, de
nem a kezdetben felvetett elvek) magával ragadva
sok értékes fiatalembert is.

3. Reakcióként megszülettek a Prohászka Körök, me-
lyekről nagyon helyesen állapította meg Borsody Ist-
ván dr., hogy „Katolikus jellegük mindenestre meg-
fosztja ezeket a köröket általános kisebbségi magyar
jellegüktől. Csak részletmunkát jelenthetnek.”

Az eredmény tehát több mint kétes. A Sarló mozgal-
ma a kisebbségi életben meddő maradt, annak ellené-
re, hogy a mai mozgalmak gyökereit is a Gombaszögi
táborban kell keresnünk.

Egy másik mozgalom, mely a kisebbségi mozgalmak
meddőségének oktatásánál szintén iskolapélda le-
het, a Prágai Magyar Hírlap szerkesztőségében szüle-
tett. Elégedetlenkedni kezdtek a politikai vezetés egy-
helybentopogásával, és nagyon finoman, az idősebb
társadalom minden érzékenységet szem előtt tartva,
új irányt igyekeztek inaugurálni. A mozgalom látható
feje a közéleti pályafutásra valóban elhivatott Csáky
Mihály lett volna. — Ezt a megmozdulást, melynek ak-

korú időszerűsége tagadhatatlan, a hivatalos politika merevsége és személyi kérdések felszínre vetődése miatt ugyanaz a sors érte, mint elődeit, nem jutott el az alkotáshoz. Itta hiba kulcsa abban rejlett, hogy a mozgalom ellentétben a Sarróval, a hivatalos pártkereketen belül akarta végezni reformmunkáját, de a pártvezetés, teljes beolvadást és főleg elvátszúrést követelve, elgáncsolta a kibontakozást.

Igy egy felrajzolandó grafikon azt mutatná, hogy a pártvonal mágneses vonzóereje nem engedte elhajolni az új mozgalom vonalát. Választani kellett: eltávolodni, vagy a megkezdett merev irányban haladni. A mozgalom vezetői önkéntelenül is felismerték a keserű igazságot, hogy a vonzókörön túlhaladva, az eddigi vonzóhatás taszító erőként fog hatni és a mozgalom előbb-utóbb merőlegesen szembekerül a hivatalos vonallal.

Tehát:

1. Az ellenzéki pártok megtartották merevségüket,
2. A harmincévesek generációja nem akart az eddigi vonalon haladni, és nagyrészüket kiesett a további közéleti tevékenységből.

A „Magyar Munkaközösség” néven indult és egy évig tüneményesen működő megmozdulás kínosan kérülte a lehetőséget, hogy az ellenzéki pártokhoz való viszonyát tisztázza. Ez pillanatnyilag sikerrel is járt és azt eredményezte, hogy a politikai élet számos kimagasló egyéniségének szimpátiáját nyerte meg, a mozgalomhoz olyanok is csatlakoztak, akik eddig távol tartották magukat a kisebbségi történésektől. Viszont a tisztázatlan viszony sok oldalú perspektívát nyitott meg, aminek az lett törvényszerű következménye, hogy a mozgalom vonalához olyan összetevők is futottak, akiknek becsületesen segíteni akaró meggyőződésüket tagadnunk kell. És ez az utóbbi körülmény ásta meg a mozgalom sírját.

A Magyar Munkaközösség sorsa arra példa, hogy a

viszony tisztázása nélkül a mozgalom nem tudott a kisebbségi élet szerves részévé válni. A politikai közvélemény követelte a „pro” vagy „contra” színvallását. A „cum” mindkét oldalon gyanús volt, és a mozgalom iránti érdeklődés megszűnését eredményezte. — S talán ez a tisztázatlan viszony tette lehetővé, hogy a Magyar Munkaközösség eszméi úgy a Szécsényi-, mint az „Egyenes Úton” mozgalomban újból feltámadnak, s a mai, lételegesen megváltozott viszonyok között új értelmet nyernek.

Ha ezeket a kiragadott, és hangsúlyozom, — csak nagyon vázlatosan ismertetett — példákat figyelmesen megvizsgáljuk, azonnal belátjuk, hogy a mozgalmak meddőségének eddig hitt okai nem állnak helyt. Legáltalább is az eddig adott indokolások kétségtelenül egyoldalúak. Mert vitán felül áll, hogy a mozgalmak irányítói úgy tudásukat mint meggyőződésüket tekintve a számbajöhető anyag legjavából kerültek ki. A tömegek sokat hangoztatott nemtörődömsége és érdektelensége is inkább a kimagyarázkodások szótárában lelhető fel, mint a valóságban. Naiv az a hit is, hogy a mozgalmak azért nem jártak eredménnyel, mert szembefordultak az ellenzéki pártokkal. (s ez csaknem kivétel nélkül mindegyikkel megtörtént) Rendszerint politikai manőverek céljait szolgálja, — de nem is fogadható el az a tétel, hogy az ellenzéki pártok minden megmozdulást csírájában elfojtottak, s ezért nem lehettek eredményesek. (Itt tehát az ellenzéki politika ellenségei súlyos elvi ellentmondásba keverednek, mert míg egyrészt a pártok jelentéktelenségét hirdetik, addig ennél a kérdésnél döntő hatalmukat ismerik el, noha a valóságban nem bizonyítható).

Miért maradtak akkor ezek a mozgalmak mégis meddők?

*

Mint tapasztalati tényeket vehetjük alapul:
Az ellenzéki politikai pártok megtartották kezdeti

merevségüket és elzárkóztak a mozgalmak hirdette új irányok átvételétől.

A mozgalmak eleve lemondtak arról, hogy az ellenzéki pártok keretein belül kíséreljék meg reformmunkájukat. Ha erre sor is került, az első felmerült nehézség azt eredményezte, hogy a mozgalom szakított a pártokkal, vagy pedig egyszerűen felhagyott a további munkával.

Kimondott tárgyalásokra az ellenzéki pártok és valamely mozgalom között sohasem került sor.

Olyan mozgalom, mely csak megközelítette volna a pártok szervezetének átfogó jellegét, még nem keletkezett.

Az eddigi mozgalmak a kisebbségi politikában annyira időszerű utánpótlás kérdését nemhogy nem oldották meg, hanem egy lépéssel sem vitték előre.

Ezek a jelenségek már egyenesen mutatják az utat, hol kell a mozgalmak meddőségének okát keresnünk.

Ismétlem, a nagy szervezetihiányban egyetlen átfogó szervünk volt: az ellenzéki pártok, ami kisebbségi életünkben különleges értelmet nyert. (Az megint más kérdés, hogy ez a helyzet egészségtelen volt, s a jövőben gyökeres változtatásra szorult.) A mozgalmak közül egy sem tudta megtalálni azt az utat, melyen haladva az egymásirányított hatás folyamánként az összetevők találkoznak és a közös vonalnak új irányt adnak.

Tévedés, ha valaki ebben az elméletben a kompromisszumok dicséretét látja. Ez a természetes fejlődéstétele, mert egyetlen mozgalommal sem lehet a történések és irányoknak ügyét lezárt folyamatként elkönyvelni. Az ifjúságból és újabb meglátásokból kiinduló és időszakonként természetesen adódó megmozdulások feladata, hogy az irányt fokozatosan változtassák, fejlődési vonalat tartsanak. És így

mindkét componens intenzitása változatlanul megmarad.

Másszóval megfogalmazva a tételt, a csehszlovákiai magyar mozgalmak meddőségének okát abban látom, hogy azok a meglevő erőkomponenseik hatásával nem számoltak mozgalmuk kivételének és megvalósításának tervezetében, illetve az egymásközötti viszonyt nem tisztázták.

Hátramarad annak a kérdésnek a megvitatása, mi akadályozta meg fátumszerűen azt, hogy ez a kétségkívül sajátságos viszony valaha is tisztázódjék. Mivel két mozgó erő egymásközötti viszonyáról van szó, nyilvánvaló, hogy az ok mindkét oldalon keresendő. Ebben a viszonylatban már annyiszor rámutattak az okokra, hogy elég azok felsorolására szorítkoznunk.

Az ellenzéki pártok oldalán ezek szerint a megállapítások szerint ott a mulasztás és a felelősség, hogy csökönyösen ragaszkodva kitűzött vonalukhoz, eleve elvágták a lehetőségét annak, hogy a viszony új irányok felvétele kapcsán tisztázódjék. Fontos szerepet játszottak a személyi kérdések is. A hivatalos felfogás szerint a közéleti vezetésre csak azok alkalmasak, akik számára még élmény volt az államfordulat előtti magyar élet. Az u. n. idősebb társadalom tagjait pedig, akik élénkebben érdeklődtek az új irányok után, a pártvezetőség rendszerint sanda szemmel nézte.

A mozgalmak részéről pedig lehetetlenné tette a kívánt viszony kialakulását az a körülmény, hogy eleve elvetették azt a megoldást, mely a párttal való együttműködést, vagy pedig a pártok kebelében való működést jelentette volna. Minden mozgalom tanában fellelhető továbbá az a tétel, hogy a közéleti vezetésre azok jogosultak, akik a teendőket kizárólag a kisebbségi helyzet adottságai alapján mérlegelik, s emellett minden más adottság eltörlül. Ez a tétel is természet-szerűleg személyi kérdésekhez vezetett.

A mozgalmak így indokolták állásfoglalásukat. Az ellenzéki pártokkal nem lehet együttműködni, mert

1. A két u. nevezett testvérpárt egymásközötti versengése a pártmunka csaknem egyedüli tartalma.

2. Az ellenzéki pártok az államhatalommal szemben nem jelentenek possibilities szervet, s minden akció, mely belőlük vagy az ő jóváhagyásukkal indul ki, a hatóságok ellenszenvé miatt eleve halálra van ítélve.

3. A jelenlegi közéleti vezetők a már említett tétel alapján alkalmatlanok a közéleti vezetésre és a személyi kérdések kedvező megoldására kilátás sincsen.

Ezzel a három felhozott okkal érdemes részletesen foglalkozni, mert éppen az 1936 év eseményei ezen a téren is lényeges változásokat hoztak.

*

A pártok ellen felhozott panaszok, — sajnos, — nagyrészet helytállanak. Valóság az, hogy a pártok nem vettek tudomást a 18 kisebbségi sorsban töltött év történéseiről. Az ifjúság nem fogadhatta el a mereven tartott irányt, s több ízben adott kifejezést úgy elégedetlenségének mint követelésének. A követelések ismertetése nem tartozik jelen tanulmányom keretébe, s elég ha Ragályi Antal dr. részletes tanulmányára utalok, mely az „Egyenes Úton” első számában jelent meg. Az a vád, hogy az ellenzéki politika vezetői nem számolnak a kisebbségi sors adta mélyreható változásokkal, nagyjából ugyancsak jogos. A személyi kérdések kiéleződéséhez, — mondjuk generációs problémához, — az idősebb társadalom egy indokolatlan s néhol beteges félelme vezetett. Nemzeti szempontból hajlandók voltak megbízhatatlannak tekinteni mindenkit, aki a kisebbségi sorsot önmagában tudatosította. A nemzeti érzés kritériuma a régi nagyság élményszerű átélése és a jelen küzdelmes valóság benső tagadása lett. Ez a követelmény egyébként a mai kisebbségi ifjúsággal szemben már csak az idő vas-
törvényének értelmében is egyre kevésbé érvényesít-

hető. Az ebből származó elvi ellentét azonban a mai napig kimutatható.

Szomorú jelenség az is, hogy a 30—40 évesek generációja a kisebbségből, — mint alkotó erő, — kihullott. Így természetes kapocs és átmenet a két felfogás a felfogás között nincs. Felfogási alapról beszélek, mert ha a világnézeti alapokról kezdenénk egyszer komolyan tárgyalni, igen sok kérdésben döbbenetes egyezésre találnánk. Mert ebben, — nagyon meghajlott a merev irány. Ennek ellenére, azok a vezető emberek sem tudtak eddig eredményes közvetítők lenni, akik már belátták, hogy a kezdeti időkben inaugurált vonalon már változtatni kell, helyesebben belátták azt, hogy az utánpótlás kérdése nem tisztán személyi kérdés.

A mozgalmak pedig a már vázolt három indok alapján hirdették a non cooperation elvét. Az első két indok azonban az 1936 évi politikai események sodrában tarthatatlanná vált.

Mert a két ellenzéki párt egyesült. Korántsem akarom azt állítani, hogy ez az egyesülés akár elvi gyökereinél, akár gyakorlati megoldásánál fogva megfelel annak a követelésnek, amit az ifjúság ebben a viszonylatban támasztott. De a mozgalmak indokolt jelszava eddig az volt, megvan a munkakészség, de alkalmas keret híján nincs meg a lehetőség. A lehetőség elérik sodródott. Itt az ideje, hogy a munkakészséget bizonyítsuk.

A második indok megoldásként is egyelőre csak lehetőség kínálkozik. Ezt a lehetőséget Benes Eduárd dr., a Csehszlovák köztársaság elnökre teremtette meg. Az az udvariassági aktusnak látszó államfői üzenet, melyben az ellenzéki pártokat a csehszlovákiai magyarság reprezentánsainak ismerte el, lényegesen megváltoztatta a helyzetet. A demokrácia elve a többség elhivatottságát hirdeti. Nos hát, mikor az államfő

a magyar kisebbséggel szemben a jogos képviselői kérdésében a demokrácia álláspontjára helyezkedett, két elvi jelentőségű irányt szabott meg. Egyrészt az ellenzéki pártkeret lehetővé vált, másrészt pedig megnyílt a lehetősége annak, hogy a magyarság ebben a keretben elhelyezkedve tisztázhassa viszonyát az államalkotó népekkel. Megteremtődött a reális kisebbségi politika lehetősége.

A harmadik indok még változatlanul fennáll. Itt azonban a nehézség nem áthidalhatatlan. Az idősebb társadalomnak meg kell haladnia az előtt az elv előtt, hogy a teendőket a kisebbségi sors reális mérlegelése alapján kell végezni. Az ebből szükségszerűen folyó személyi változásoknak útát kell engedni. Az utánpótlás kérdése a mi viszonylatainkban azért öltött forradalmi jellegűt, mert a 18 év mulasztását kell ugyyszólván egyszerűen behoznunk. A megoldás már csak emiatt sem lesz tökéletes. Ha a mozgalmak nem maradtak volna meddőek, az utánpótlás kérdése időszakonként természetes megoldást nyert volna, és belesimult volna a fejlődési folyamatba.

Ez azonban nem történt meg. Az utánpótlás kérdését tehát minél hamarabb meg kell oldani, s a lehetőség szerint pótolni a mulasztásokat. Ha a megoldásnál az egyetemleges magyar érdek lesz az egyetlen irányelv, a siker eleve biztosítva van. Nem állhat meg az idősebb társadalomnak a személyi kérdésekben támasztott, és az előbbiekben már ismertett követelménye. De módosításra illetve kiegészítésre szorul az ifjúság követelménye is, mert nem elég az, ha valaki a kisebbségi sors adottságaiból merítte világnézetiét. Ez könnyen a „kisebbségi géniusz” egyoldalú imádásához és légüres térbe való sodródáshoz vezet. Nem lehet jó kisebbségi magyar az, aki mindentetténél és minden gondolatánál

nem érzi azt, hogy a nagy magyar nép-
közösség tagja.

*

A csehszlovákiai magyar mozgalmak eddig meddőek maradtak. A meddőség ténye úgy önmagában mint hatásában veszélyes. A meddőség folyamánya, hogy a kisebbségi politika vonala eddig nem tudott irányt változtatni. A magyarság összérdeke pedig erősen kívánja a kisebbségi politika reformját.

Úgy látom, a kibontakozás lehetősége adva van.

Martonfázai-gazda-otthona

NAGY BARNA:

A MŰALKOTÁS PSZICHOLÓGIÁJA

Az egyén művészi alkotókészsége különféle feltételekhez van szabva. Feltételekhez, melyek az egyes produktumokat művészzé teszik. Mielőtt rátérnék ezekre a művészi produktumokra, világítsuk meg először a művész sajátos egyéniségét. Kit nevezünk művésznek? A művész az az ember, aki kifinomult és abszolút kultúrált érzelmiségével ösztönszerűleg, másodsorban logikus következtetéseinek végső konklúzióival: bizonyos elgondolásokból, cselekményekből, látott formákból, színekből, hangokból, különféle formában, vászon síkján, szobor dimenzióin, zene hangskáláján kiragadja és lerögzíti azokat a látási és hallási élményeket, melyek pillanatnyilag legerősebben szuggerálják a valóság érzetét. Eszerint tehát a műalkotás egyénenként különböző. Már a gondolat megérlelésénél találkozik az ember alkotó egyénisége az ő érzésvilágával, világnézeti perspektívájával, melynek az összességét az agy munkája csiszolja ki. A művész „ideális” formában látja meg a valóságot, de mégsem lehetséges az, hogy mentes legyen minden emberi vonatkozástól — s csupán „magának éljen”. Ha ez így volna, a művészi produktum az emberiség számára érthetetlen volna. A művész is meg van kötve, a művész is így, vagy amúgy fejez ki. Egy témát tehát más és más művész más és más változatokban jelenít meg, illetve a témából különböző alaptendenciájú momentumot ragad ki. Pl. az ember ábrázolásából egyik a szociális gondolatot domborítja ki, másik a szenvedés felmagasztosult formáját stb. Van, aki az egyént emeli ki, másik a tömeget helyezi előtérbe. Vagy pl. a falu festőinek egyik csoportja a munkát, másik a vidámságot, vagy az egyszerűséget karolja fel. A tájképfestők közül sokan a tavaszt, mások a nyár forróságának vibráló levegőjét kedvelik, viszont vannak olyanok, akik az őszi hangulata és tompa színessége felé hajolnak. Látjuk tehát a változatokat, a különféle hajlamokat s leszögezhetjük, hogy a művészek csupán a lelkiség lerögzítésének érzésében és megkívánásában egyek. A művész tehát a nemes formát keresi, kiemeli mindennek a lényegét, vagyis azt az állapotot, melyben a tiszta ősiesség a lélek magasabbrendűségével találkozik. A téma kibontakozásában először is az ösztönös hajlam, az intuíción játszik nagy szerepet, mely a vérmérséklet hullámzásán keresztül jut kifejezésre, melyet a logika szabályoz és tudatosít. A művész lelki élményeit jeleníti meg s formába önti azokat. De vajjon mi célból, mi végett? Miért alkot a mű-

vész, melyek azok a vágyak, melyek akár nem is művészi: s csupán oly cselekedetekre serkentik az egyént, amelyek intuitive fakadnak. Érzés vagy észbeli komplexumok, tudatos vagy ösztönszerű kívánások hajtják e az egyént? Tudjuk már, hogy elsősorban intuíciónak köszönhető a produktum, de vajjon mi ennek a hajtóeleme, miből alakul ki a hajlam. A filozófia egyik csoportja az alkotókészséget a játékhajlamra vezeti vissza. A játékra, mely ösztönszerű dolog s mely szilárd alapját képezi az emberi életnek. A harci vágy pl. (említi meg a filozófia is) már fiatal korban nyilvánul meg az embernél. A gyermek katonásdit játszik. Ha megnő, tovább folytatja ezt a játékot s háborút visel. Leküzdhetetlen ősi vágyak ezek, melyeknek meg van úgy a nemes, mint az alacsonyabbrendű fajtájuk. A kislány kis porcellán vagy rongybabákkal játszik. Vajjon ez nem az anyaság vágya-e? És vajjon nem látjuk-e tisztán az anya legcsodálatosabb játékszerűt — a gyermeket? Minden cselekedet fokozatosan fejlődő lépcsőzeten halad azon csúcspont felé, melynél a vágy és a tudat már kiegészítik egymást. Az érzés és az ész találkozása ez, melyből kiforr az alkotás pillanata. Az alkotási vágy az emberrel veleszületik, melynek minden egyes produktumfokozata mindig nagyobb és nagyobb örömet okoz. A művész hogy úgy mondjam, bizonyos magaslatokból tekinti az okozati lehetőségeket. Az alapok ad a produktumnak éltető erőt, az az alapok, mely a kielégítő és a szórakozási vágyra vezethető vissza. Az ősember is csupán szórakozásból festett bölényeket. De miért éppen azokat? Mert azoktól függött élete. Velük viaskodott s belőlük élt. Tehát a vágy is merő valóságból fakad. Az ősember szépre, színesre festette a bölényt, kövérré, haldokolva s agyonverve. Úgy ahogy ő azt „a legideálisabbnak” elképzelte. A művészi produktum intuitive robban ki, de azt később tudatosítja az ész. A fantázia határvonala ellenben hatástalanabb mint az észé. Az első ösztönszerűleg ki-kitör, a másik irányítja azt. Egy bizonyos vonalnál mind a kettő megáll, ill. állva marad az ész s nem tudja követni az ösztönt. Ekkor válik a produktum zavarossá. Ez mindenfajta tetre vonatkoztatható. A művészi alkotásnál az érzéskomplexum erősebb a logikánál. Alapjában véve két erő küzdelme ez. Egy centrifugális és egy centripetális erőé. A centrifugális erő az ösztön, mely kifelé hat, a centripetális az ész, mely a fantázia produktumát célszerűvé és tudatossá teszi. Nincs tehát sem tudatos vagy tudatalatti pozitív cselekedet külön-külön, de mindegyik csak együtt ad egészet. A művész a kifelé és befelé ható erőktől hajtva először is csak magának él. Ő alig akar tanítani vagy gyönyörködtetni, csak gyönyörködni

kíván. Csak magának él, saját megnyugvására „csillapítja” le az idegeit izgató megérzéseket.

A művész így alkot. Vajjon mi az amit alkotásra alkalmasnak tart? Mi az ami őt alkotásra ingerli? Látszólag egyszerű a felelet: az életből fakadó azon dolgok, melyek az erkölcs s a jó alapelvén állanak, illetve abból indulnak ki. Minden lehet téma ami „tisztán” fakad az életből, ami először izgató, majd megnyugtató hatással van az alkotó idegrendszerére. A témák a variációk végtelen sorozatát adják. Az életnek nem szerves részét képező dolgok szintén képezhetik az alkotás vágyát. Ezek azoknak az ingereknek a levezetései, melyek csak érzéseikben élnek. Ide tartozik a szabadság, szerelem, jószág stb. Mivel különálló kifejezési módjuk nincs, a művész ezeket az élettel hozza kapcsolatba. Az életen, a valóságon keresztül akarja érzékelteni a megsejtéseket. Látjuk, hogy ezek mind a jó kategóriájába tartoznak. A látszólagos rossz szintén képezheti a műalkotás tárgyát, de lehetőleg oly formában, hogy véle a tiszta erkölcsiség érzetét keltse. Minden művészi téma a szépség és a jószág fokához van mérve. Az emberi érzés két pólus között mozog: a jó és a rossz pólusai között. A művész a rosszból is kiemeli azokat a momentumokat, amelyek, hogy úgy mondjam, visszakanyarodóban vannak a jó felé s bennük rejlik a szép érzete is. Pl. a szenvedés nem jó, de lehet szép. Krisztus keresztfeszítésében benne rejlik a megváltás kritériuma. Jó-e egy szál deszkán hanyódní a tengeren? Nem jó, de szenvedést jelent, s reményt ad a menekülésre. Jó-e a rabnak börtönben kínlódnia? Nem jó, de fölkelti bennünk a társadalmi rend érzetét, s a bűn (a rossz) bűnhődését (a szép) gondolatát. Az ellentétekre szüksége van úgy az alkotónak, mint a szemlélőnek. A hullámvonal izgatónak hat az idegrendszerre. Jó és rossz cselekedetre van szükség. Szín és színfoltra, árnyék és fényhatásra, függőleges és merőleges vonalra, a mozgás különféle fázisaira, magas és mély hangra. Az idegrendszer hol teljes aktivitásban van, hol megpihen. Egyformaságukkal kifáraszt. Kifárasztja az egyhangúság, a túlzott, hosszas elevenség is. Egy piramist nem tudunk sokáig nézni, mert az a maga monumentalitásával megnyugtatólag hat ugyan, de egyben fárasztólag is. Szükségünk van egy komplikáltabb megjelenítésre, hogy utána ismét az egyszerűt kívánjuk. Feleljünk meg arra a kérdésre, vajjon mi az, ami a művészen esztétikai emóciót vált ki? Érzékiség-e, avagy pozitív tiszta erkölcsi vágy s egyáltalán lehet-e művészi téma az érzékiség? A művészet az érzékiségtől nem választható el. A kellemes érzése már érzékies s a kellemes közel áll a

széphez. Amennyiben szükséges a kellemes érzete, oly szükséges a szép érzete is. Az átlagember alig tudja elválasztani a jót, a kellemest és a szépet. Egy homályos érzéskomplexumba keveri azokat össze. De az átlagembernek ez az álláspontja mégis helyesebb, mint azé a művészé, aki ezeket külön választja, illetve külön akarja választani. A művésznak valamivel emberibb eszközökkel kell dolgoznia, mert hiszen már a fent elmondottakból is látjuk, hogy ő sem félisten, — de ember, az igaz, hogy filozófus ember.

Eddigi fejtegetéseim végső konkluziója ez: a „jó” és a „rossz” a „szép” és az „erkölcs” fogalmai a műalkotás alapelemeit képezik, melyek eddig közösen vagy külön-külön a szép fogalmának voltak a megtestesítői. Látjuk tehát, hogy a műalkotás tárgyát az életlényeg adja, sohasem ugyan a legkézzelfoghatóbban, de mindég mindent csak metafizikai távlatból figyelve, a jót, az erkölcsöt, a szépet mindég csak megsejtve. És ezt csak azért így, mert az alkotó is csak a meséken át tudja elfogadni az életet szépek és jónak. Az erkölcsös és a jó a szép érzetét keltik, illetve az emberben kiváltják azt a megnyugtató érzést, mely harmóniában van azokkal a vágyakkal, melyek ösztönszerűleg mintegy helyeslőleg jóváhagyják a természet produktumait. Jóváhagyják mert az ember száz százalékosan össze van forrva a természettel. Persze csak homályosan induló és kereső vágyak ezek, melyek az érzéshomályból az érzéshomályba torkolnak.

Théma, mely az alkotóra ingerlőleg hat, lehet különféle esemény, de jobb minél mozgalmasabb az, esetleg monumentálisabb. Az ember elsősorban is a mozgásra reagál, hiszen ebben nyilvánul meg legjobban életereje. De mivel a mozgás és a szín együttvéve is igen uralja a művészetet, tárgyaljuk e két kérdést párhuzamosan. Figyeljük meg elsősorban az embert. Ez a téma persze szorosan vonatkozásba van hozva az aktuális társadalomfilozófiai kérdésekkel, a kor lelki kíváncsival, de a kivétel mindég a lelkiség hangsúlyához van szabva. Abszurdum lett volna a középkorban „profán” témákat megfesteni, de nem csak azért, mert ez ellene lett volna az „arisztokratikus” felfogásnak, de mert sem színben sem mozgásban nem volt rájuk szükség. Ha mondjuk a szentek már természetes adottságuknál fogva merev és szintelen bábuik lettek volna, a művészet valószínűleg másfajta szimbolikus szenteket talált volna ki. Ehhez a kifejezési módhoz egyenesen simult a pompában való életmegnyilvánulás. A külsőségek teljesen fedték az arisztokrácia igényvilágát. Ez a külsőségekre erősen bázírozó alapotivum a következő századokban is jelentékenyen ki-

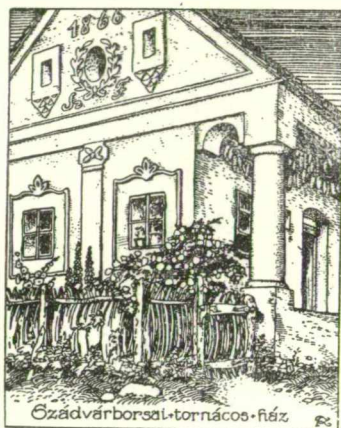
fejezésre jut, míg a polgárember életmegnyilvánulása sokkal egyszerűbb. Külső megjelenése unalmas, egyhangú s életében kevés a mozgás. A munkás és a paraszt ennek ellenében több eleveenséget nyújt, problémái inkább kifejezhetőbbek. Életében sok a mozgás, vagy életmegnyilvánulása „monumentálisabb”. A paraszt életében kevesebb ugyan a lendület, de helyettesíti azt az őt körülvevő tarka színeség s ruházatának érdekessége. Tehát sohasem tagadható le az a fontos tény, hogy habár a művészet indító okai a lelki mélységekben keresendők, a külső u. n. festőiség szintén erősen befolyásolja annak irányát. Hiszen utaljunk csak a természetábrázolásra. Az emberábrázolásnak legfőbb követelménye tehát a mozgás, az élet nagyszerű lüktetése, mint a lét elindítója, továbbá a szín, mint a létnek a meg-szépítője. Ezek nélkül nincs művészet. E két elem megvan a természet egyéb megjelenítésében is. Tájak: hegyek, síkságok, rétek, patakok és tengerek, színdusan, elevenen és lüktetve. Talán sokan megakadnak e két fontos tényezőnek oly erős kiemelésén, de talán éppen a mozgás oly nagy értékelésén, mert hiszen csakugyan igen gyakran mondjuk képekre, szobrokra, hogy mily végtelen nyugalmat sugároz ki. Ez a szempont is tisztára filozófiai felfogáson alapszik: eszerint az élet lényeg nem a mozgás, de a nyugalom.

Hogy valóban melyik a lényeg, azt most mi ne tárgyaljuk, csak annyit szögezzünk le, hogy a nyugalom a művészetben lehet őszállapot, de lehet éppúgy a mozgás végeredménye is. A mozgás mellőzésével a téma nyugalmas s ez a nyugalom a „monumentalitással” s az „egyszerűséggel” van kifejezve. A stilizálással éppen ezt a monumentalitást akarja kifejezni a művész, mely persze nem kelti soha az élettelen, holt tárgy benyomását, de a vagy elmuló, vagy szunnyadó életerőt rejtí magában s fölkelíti bennünk a magasztosság érzetét. Valóban: a monumentalitást s véle a nyugalmat csakis stilizált formákkal érhetjük el. Az ember a magasztosat ősidők óta a nagyvonalúságban keresi. Tehát az arányok, az erő, az életlűktetés a művészi téma egyik fő föltétele. A monumentalításban is benne lűktet az élet, a ki-ro-ba-nó, vagy a már megnyugodott. A vonalak változatossága, sokirányúsága, mozgása erőt ad a témának. A roskadozó viskó mindig téma, mert vonalai nem keltenek egyhangúságot, a modern bérpalota ezzel szemben unalmas s fárasztó. Ezzel elérkeztünk az utolsó ponthoz, a modern technika vívmányaihoz. Lehet e téma a gép? A művészet ettől mindig idegenkedett, habár itt-ott megjelennek már a vászon síkján a mozdonyok, hidak s gyárak hatalmas lendítőkerekei. Mozdonyok, kerekek, mert bennük rejlik a mozgás; hi-

dak mert vonalaikban mozgalmasak. A szélmalom — írja egy esztetikus — ha nem keltene a mozgás érzetét, otromba és idomtalan volna. De ha a technika első sorban is a mozgást fejezi ki, miért mégis e nagy idegenkedés tőle? Azért, mert harmóniája nem chaoszból tevődik, de már szerkezeti-
leg is ilyen? Ezért is, de főleg azért — s ez a művészet nagy titka, mert az ember mint természeti lény, szorosan össze is függ vele. Művészi témát első sorban is a természeti erő nyújt. A titokzatos láthatatlan, meg nem értett „isteni” erő. Ha az erő már nem magától való, nem a természetből fakad s csupán az embertől származik — valójában nem megbecsült téma. Vajjon önmagát becsüli-e le ezzel az ember? Korántsem. Az embert titokzatos erők uralják. Az ember a természetnek legnagyobb alkotása, tehát legalkalmasabb művészi téma. Olyan annyira alkalmas, hogy a szó szoros értelemben vett természet a művészetből lassan kezd kiszorulni s egyedüli igaz témának megmarad ragyogó nagyságában az ember. A lélek mélységes, mélysége véghetetlen s mindig új és új témát nyújt. Ember embertársának fürkészi lelki titkait s művészetével egyengeti annak útjait. A művészet éppen azért fenséges, mert témája az ember.

A fent elmondottakból látjuk, hogy a művész alkotókészsége első sorban is az érzékiségre hat, mert hiszen minden ami az élettel összefüggésben van, először érzékiség s csak azután értelem. Ez áll leginkább a képzőművészetre, első sorban a festészetre. A festészet első sorban képletekkel operál, példákat mutat, szimbolizál, tehát túlontúl az érzésvilágból indul ki, nem úgy mint a költészet, melynek hatása először értelmi s csak azután érzéki. A zene csupán érzéki, de annyira elvont, hogy a valósággal semmi összefüggésben nincs s így ingerei áthajolnak a matéria fölé. A zene lelki reflexiókból indul ki, nem úgy mint pl. a festészet, melynek lelki ingereit a természet szabja meg. És az erkölcs? tehetjük fel a kérdést — az erkölcs nem logikai konkluziója az élet törvényeinek? Az erkölcs sem önálló pozitívum, de félig érzékiség, mely rokona a jónak. A művész tehát több erőt összpontosít s ezekből meríti a valóság érzetét. Ezért tehát minden műalkotásnak egyedüli hátránya az, hogy szubjektív. A művészetet konkretizálni lehetetlen, mert egyformán tág fogalom a „jó” és a „rossz” is. A művész ezen pólusok között hanyodik, s habár a valóságot akarja keltetni, annak csak a látszatát adja, konkrét formában azt sohasem tudja kifejezni. Ő tulajdonképpen az értelem és az ész között mozog. Az ész szabályozza az érzést. A művészetet konkrét formába zárni ugyan nem lehet,

hiszen annak minden fázisát a szubjektivizmus hatja át, de ennek a szubjektivizmusnak oly tágnak kell lennie, hogy annak alapotívuma minden embernél már ösztönszerűleg is egyforma legyen. Ezáltal a művészet igazi hivatásának nagy százalékban megfelelné.

Ózadvárborsai-tornácos-ház

KELLER IMRE:

BÖHM KÁROLY MINT DRÁMAÍRÓ.

Kilencven év előtt, 1846. szeptember hó 17-én született Böhm Károly, akinek szülőházát Besztercebányán ércből öntött emléktábla jelöli. De ércnél is maradandóbb emléket állított fel magának Böhm Károly örökbecsű műveiben, halhatatlan tanaiban, melyeknek újszerűségével kiérdemelte, hogy ma úgy tekintsünk reá, úgy emlékezzünk meg róla, mint az első és máig egyetlen önálló magyar filozófusra. Böhm Károly nevére ma minden magyarországi filozófiai író, gondolkodó esküszik. Tekintélye széleskörű, határozott és szinte megingathatatlan. „Az ember és világa” című művében lefektetett korszakalkotó tanának egyetemességével is bekapcsolta a magyar nemzetet az egyetemes kultúra jelentős tényezői közé. A magyar egyetemek legnagyobb részében az ő tanítványai oktatják az ifjúságot filozófiára, akik továbbhíntik a halhatatlan mesterüktől öröklött magokat, hogy az ifjúság új erőt, új életet kapva növekedjék a tökéletesbülésre, nemesedésre és a szeretet vetésének meghatározására.

De mi ezen évfordulón nem a filozófus Böhmről akarunk megemlékezni, hanem a drámaíróról. Mert Böhm Károly nem első öntudatos szellemi megnyilatkozása alkalmával pecsételte el magát a filozófiának. Kereste az utat és módot arra, hogy valami nagyot alkosson. Küzdött, küszködött önmagával, míg rátalált a neki legmegfelelőbb élethivatásra. Első elhatározása az lett, hogy a filológus pályát választja magának. De nem elégíti ki őt a filológusok örökké veszekedő és pepecselő munkája, többre vágyik. Duzzadó alkotó ösztöne ekkor önmagától kisugárzó poézisba menekül. E kereső-kutató kor alkotásai: sajnos lírák, hangulatos époszok nem csupán egyéni kedvtelésnek dilettáns szülöttei, hanem komolyan feltett kérdések a titokzatos Sorshoz: vajjon a költői elhivatottságot szánta-e neki életcélul? Az önmagához mindig szigorú Böhm maga mondott ítéletet ezekről az alkotásairól, amikor a költői tollat felcserélte a kritikus tollával. Éles elméjének ez az új kísérletezés igen tetszett és magához méltónak tartotta. Páratlan energiával, tűzzel vetette magát a szakirodalomra, hogy egy kérdés se találhassa meglepetésszerűen készületlenül. De néhány értékes kritikai próbálkozás után, megismerkedve a drámai irodalommal, a drámaírás eszményképe kezdte lelkesíteni. Úgy érezte, hogy ezen a területen végre megtalálta önmagát. Egymásután alkotja drámáit. Az egyiket „A jezsuita” címűt

elküldi Münchenbe, s a színigazgató elfogadja előadásra azzal a kikötéssel, hogy némi változtatásokat csinálhasson rajta. Böhm erre nem hajlandó. Drámáját visszaveszi és haragjában megsemmisíti. Ezt a sorsot juttatta többi drámájának is. A sikertelenséggel együttjárt a drámaírással való teljes és végleges szakítás. Böhm önérzete nem engedte meg, hogy elméjén átítatott, szívéen átszűrődött alkotásán bárki is javítgasson, változtasson. Ám képességeiről, művészi ideáljáról és alkotó erejéről mégis képet ad nekünk egyetlen ráánkmaradt tragédiája, melynek címe: „Az udvari bolond”.

Akkor tette meg Böhm az utolsó lépést igaz hivatása felé, amikor drámaíróból filozófussá alakult át. E két hivatás tulajdonképpen nem is olyan ellentétes, mint általánosságban hiszik. A drámaíró a valóság képeit igyekszik látomássá kifinomítani, míg a filozófus magát a valóságot törekszik vallomásra bírni. Mindkettő a lét, az élet sokoldalú megnyilatkozásait igyekszik egységbe foglalni, de míg a drámaíró a művészet segítségével, addig a filozófus a gondolkodás elemeivel. A különbség közöttük csak annyi, hogy a drámaíró a világnak csak egy kiszakított darabját szemlélteti, addig a filozófus előtt az a cél lebeg, hogy a világ végtelen gazdagságú jelenségeit szemléltesse. Mindkettő meg akarja győzni közönségét a maga által felvetett életprobléma igazságáról. A drámaíró eme törekvésében azonban mindig csak egy pontra irányítja tekintetét, míg a filozófus az összes pontokra irányított tekintetek summáját tömöríti tanában. Ez a magyarázata annak, miért beszélhetünk a nagy drámaírók magasabbrendű filozófiájáról és miért síklík át minden filozófus tanításában az esztétika síkjára.

Ránkmaradt drámáinak „Az udvari bolond”-nak tárgyát a gepidák és longobárdok harcából meríti.

A győztes Alboin, longobard király, meglátogatja legyőzött ellenfelét, Kunimundot, a gepidák királyát. Alboin a gepida király udvarában megismerkedik Rosamundával, Kunimund ragyogó szép leányával, akibe már első pillanatban beleszeret. Követek útján megkéri a leány kezét, de kossarat kap. Rosamunda ugyanis Helmichist, az udvari bolond nevelt fiát, szereti.

A bolond valamikor boldogan élt a Kárpátok tövében, mint egyszerű pásztoremler. Megszeretett egy leánykát, aki viszonszerette őt. Egyszer elvetődött hozzájuk Andoin, a longobárdok akkor uralkodó királya, szemet vetett a lánykára és szeretőjévé tette. A viszonynak Helmichis lett a gyümölcse, akit a bolond fiának fogadott és felnevelt, miután a leányka belehalt szegényébe.

A bolond égő gyűlöletet öntött Helmichis szívébe a longobardok ellen, akit megesketett, hogy az anyján esett gyalázatot vérell fogja lemosni Andoinon, illetőleg annak halála után fián: Alboinon.

Igy kerülnek most egymással szembe: Alboin és Helmichis. Alkalmas pillanat a bolond számára arra, hogy keresztülvigye tervét: megvalósítsa bosszúját.. Helmichist szinte örületbe kergeti a felszított és állandóan táplált féltékenységgel és arra ingerli az ifjút, hogy Alboint ölje meg. Mint tudjuk, Alboin és Helmichis apai részről testvérek voltak. Ilyen bosszúval a bolond az ő tönkre tett életének minden kínos szenvedését és állandóan marcangoló keservét akarja megtorolni.

Az események a bolond akarata irányába terelik a szereplőket. Rosamunda hú. A követek hosszú orral kénytelenek a kosarat Alboinnak átadni. Ez a kudarc felbőszíti Alboint. Elrabolja Rosamundát és végleg legyőzi a gepidákat. Rosamunda azonban továbbra is Helmichist szereti, Alboint gyűlöli. Ez a gyűlölet égő lánggá erősödik benne, amikor Alboin arra kényszeríti, hogy apja koponyájából igyék. A szélsőségig elkeseredett királyleány a koponyából bosszút is ivott Alboin ellen.

Helmichis nem törődik bele az elhagyott szerető szomorú sorsába. Nevelőatyjával, a bolonddal, Rosamunda keresésére indul. Végre ráakad. Ekkor Rosamunda, Helmichis és a bolond összeesküsznek az udvarban található elégedetlennel. Helmichisnek sikerül Alboint meggyilkoltatnia, de Helmichis életével fizeti meg a bosszút. A bolond tehát elérte célját, de Helmichis elvesztésével sírba száll minden öröme, minden boldogsága és vigaszos reménysége. A bolond ugyanis Helmichis iránt érzett rajongó szeretetében tovább élte Helmichis anyja iránt táplált szerelmét. Egyedül ez a szeretet kötötte őt a földhöz. Helmichis halálával ez a kötelék örökre megszakadt. Egyszerre üresnek, céltalannak találta életét és feleslegesnek önmagát. Minek és kinek törje tovább a megszégyenítő megaláztatásokat? Így érlelődik meg benne a halál gondolata és egy tördőfessel végez önmagával.

Hogy Böhm Rosamunda ismeretes regényes történetét honnan vette, nem tudjuk megállapítani. Semmi adat nem áll rendelkezésünkre, mely bennünket biztos nyomra vezethetne. Találgatásokba annál kevésbé bocsátkozunk, mert igen sok író fantáziáját termékenyítette meg Paulus Diaconus „Longobardok története” című krónikás könyvében megörözt eme érdekes história.

Legvalószínűbb, hogy Böhm lelkében először a bolond alakja fogamzott meg és csak ennek keresett hátteret a longobárdok és gepidák vad harcában.

A bolond alakja minden tekintetben érdekes. A szegény ember hűtlen szerelmese által ütött mély fájdalmáról senkinek nem szól. Elrejtí, eltitkolja az emberek előtt. Lelkét áthatolhatatlan vaspáncéllal veszi körül, hogy lelke redőibe senki egy pillantást sem vethessen. De előtte mások lénye nem lehet titok. Éles szemmel boncolja szét embertársai jellemét, szívük titkát felszínre hozza és szinte kéjeleg, amikor a cselekedetek igazi rúgóit kitapogathatja és az embereket megszégyenítheti. A leleplezésben nem ismer kíméletet, irgalmat és elnézést. Ahol képmutatásra talál, oda hirtelen lecsap, az álcát leszakítja a hamis arcról és önmagát megnyugtató lelki örömmel mutatja meg mindenkinek a lelke igazi képét.

Böhm bolondjának megrajzolásában nem vonhatta ki magát ama hatás alól, melyet Shakespeare Lear király keservesen bohóckodó bolondja tett. E hatás azonban nem szolgál utánzásban nyilvánult meg, hanem az alapjellem megrajzolásában. Már csak azért sem lehetett Lear bolondjának másolata, mert szembetűnő, hogy a bolond ostobasága alá rejtett józan életfelfogás, tréfáival palástolt bölcsessége, a látszatos jókedv alatt lappangó komolysága, semmi méltóságot, hatalmat, tekintélyt nem ismerő, nem tisztelő élceinek és maró gúnyjának sebző, véres igazságai tulajdonképpen Böhm józan életfelfogását, meleg bölcsességét, érett komolyságát és javítani akaró igazságszeretetét tükrözik vissza.

A bolond szájából Böhm jövődő filizófiájának ethikai igazságai tűnnek elő. Böhm a bolond minden szavát külön lemérte, alaposan átgondolta, súlyossá formálta. Azt akarta, hogy minden szó fényt gyújtson, erőt leheljen s legtöbbször röviden, velősen, pár szóval mély gondolatokat és érzéseket kifejezőn szól.

A bolondban a tragikus jellem maradék nélkül vetődik elénk. Imponál nekünk tudása, sajnáljuk szenvedéseit, de megnyugszunk pusztulásában.

Bár kezébe fut össze az események szövésének minden fonala és bár ennek a jellemnek megrajzolásába az író minden tehetségét és gondosságát belevitte, a többi szereplő személyét sem hanyagolta el.

Alboin minden vitézi tulajdonságban felülmúlja társait. Vakmerő. Örül a vérfürdőnek. Ha nincsen harcmezőn, tivornyákban, dőzsölésekben tölti idejét. Rosamunda iránt érzett

szerelme őszinte, igaz és mély. Kimondhatatlanul fájlalja, hogy szerelmét Rosamunda nem viszonozza. Eleinte kér, könyörög, szelid szívhangokat penget. Később mind jobban belevadul.

Helmichist a bolond nevelte vitézzé, bátorrá, s nevelő-atyja rajongó szeretetét odaadó fiúi szeretettel viszonozta. A bolondhoz hasonlóan égő gyűlölettel viseltetik a longobárdok, de különösen Alboin ellen, s amikor elrabolja tőle szerelme tárgyát, bosszút esküszik Alboin ellen. Rosamunda segítségével belopódzik Alboin hálókamrájába és a kardjától megfosztott, csak zsámolyával védekezni tudó Alboint leteríti. Csakhogy Helmichis éppen bosszúja keresztülvitelében vétkezik az erkölcsi világrend ellen. Nem lovagként vív halálos párbajt Alboinnal, hanem közönséges, hitvány gyilkossá válik, miért neki is bűnhődnie kell. Ezt a büntetést Alboin barátja, Kleph vitéz szolgáltatja ki, amikor Helmichist szabályszerű párbajban megöli. Tagadhatatlan, hogy Helmichisben sok szimpátikus jellemvonás ékeskedik.

Rosamunda igazi középkori nő. A véres kornak fanatikusan vad asszonya. Erős akaratu. Férfiakkal tivornyákban és bátorságban verseng. Az uralmat szereti. A hatalmat tudja gyakorolni. Fajára büszke, minden szavában, cselekedetében öntudatos. Helmichist mély szerelemmel szereti.

A többi szereplő személy jelleme nem kimagasló, de teljessé teszik a körképet.

A darab felépítése elsőrangú. A jelenetek a legszorosabb kapcsolatban állanak egymással és rendkívül mozgalmasak. Tömegek jutnak előkelő szerephez és a gyakori színváltások a darabot kiemelik a szokványos egyhanguságból. Böhm nyelve határozottan költői, erős, párbeszédei pedig élénkek, szinte pezsegnek, melyek sok helyütt hatásos jelenetek kísérői.

Ismerve a darab megírásának időpontját, a XIX. század közepének irodalmi izlését, kultúrigényét és tragédia íróktól követelt erényeket, bátran elmondhatjuk, hogy Böhm „Udvari bolondja” mindazon kiváltságokkal rendelkezett, melyek ezen időben egy darab diadalmas előadásának feltételei voltak. Bizonyára Böhm színdarabjai is megtették volna a kellő hatást a közönségre és sikert hoztak volna az ifjú szerzőre. Színművei soha sem kerültek előadásra. Ennek személyi okait már ismertettük. 1913 szeptember hó 28-án ünnepelte Besztercebánya városa Böhm szülőházát díszítő emléktábla leleplezését. Ekkor az ünnepélyt rendező Madách Társaság vezetősége azt tervezte, hogy „Az udvari bolondot” e sorok írójának fordításában diszelo-

bányán működő Szabó Ferenc színtársulata a tervet elfogadta és hozzáfogott a színélőadás előkészítő munkáihoz. De hamarosan be kellett látnia, hogy „Az udvari bolond” felülmulja erejét. A kicsiny színpad, a technikai eszközök elégtelensége, a színészek kevés száma, a főszerepekre alkalmas színészek hiánya, a szöveg megtanulásának nehézsége és több más akadály lehetetlenné tették a darab stílusos, Böhm emlékéhez illő nivós előadását. Így ezt az egy kínálkozó alkalmat is el kellett szalasztatni és „Az udvari bolondot” nem ismerhette meg a közönségünk. Azóta nagyot változott a kor felfogása, az irodalmi követelmény. Ma még Shakespeare is unalmas, nem hogy az ő hatása alatt írt tragédiákat befogadná. Így könnyű megjósolni, hogy Böhm „Az udvari bolond” című tragédiája sem nyomtatásban, sem színpadon valószínűleg soha sem kerül nyilvánosság elé.

Dramáit német nyelven írta. Ugyanis Besztercebánya ama várost alapító őslakós családjából származott, mely német anyanyelve ellenére is mindig és minden körülmény között magyarnak vallotta és érezte magát. Böhm Károly német anyanyelve tehát nem szolgált visszaszorító akadályul, gátul arra, hogy teljesen, maradék nélkül bele ne olvadjon, fel ne oldódjék a magyarság gondolat és érzélem világában. Számbontogatása, drámaírói munkássága (1866) összeesik történelmünk ama időszakával, amikor ébredezni kezdett huszéves elnyomatásának dermedtségéből, szomorú elalétságából. Ekkor kezdett csak hangot adni magáról. Ekkor fogott neki az idegen nyelv, az idegen érzések, az idegen befolyások és idegen eszmék békóinak letördeléséhez. Az aléltóság még tartott. A bilincsek helye még sajgott. Irodalmunk még tekintélytelenségben vonaglott. Ebben a halálcsendes korszakban minden írói vállalkozás igazán merész, szinte emberfeletti erőfeszítés számba ment. Nem csoda hát, ha Böhm első írói lépését ott igyekezett megkísérleni, ahol zajgó és zajos irodalmi és szellemi élet törekedett a közönség magasabb kultúrigényeit kielégíteni, ahol kilátása nyílhatott az ifjú, így türelmetlen Böhmnek arra, hogy hírnév és anyagi siker koronázza próbálkozásait. Ha Magyarországon szerencsésebb körülmények uralkodtak volna, ha nem kellett volna a szabadság fáját könnyel és vérral öntöznie, ha pezsgő irodalmi életünk tekintéllyel és sullyal dicsekedhetett volna, akkor Böhmre is varázserőt gyakorolt volna a magyar színpad és drámáit magyar nyelven alkotta volna meg, amint magyarul írta filozófiai tanait magában foglaló „Az ember és világa” című könyvének öt kötetét, amellyel elvitathatatlan értékét adott a magyar névnek.

MÁCHA ÉS A MÁJ

Egy ismeretlen költeményt szeretnék bemutatni, szépséges verset és íróját, a nagy költőt, akiről a magyar versolvasó vajmi keveset hallott. Persze nem francia költőről van szó, mégcsak kínairól sem, hisz ezeket mi általában elég jól ismerjük. Sokkal közelebbi esetről kell beszélni a tájékoztató igazság szerint, szomszédról, cseh költőről, még hozzá régi költőről, aki kerek száz esztendővel ezelőtt élt. Pedig a legnagyobb cseh költő volt, Karel Hynek Mácha, a Máj szerzője.

Száz évvel ezelőtt, 1836 április 26-án, Prágában (mely úgy kezdett akkor cseh szellemi központtá válni, mint Pest és Buda magyarrá) német és ódon külső körülmények között adta ki nehezen megspórolt pénzén büszkén őrzött kéziratát egy ismeretlen fiatal jogász, Mácha, a költő. Huszonhat éves volt, egyetlen igazi célja pedig, amivel a világot átölelte: ez a hosszú vers. Ahogy kiadta a füzetet, északra ment, Leitmeritz városába, meghalni. Kortársai nem ismerték fel a csodálatos versben a lángész alkotását. Ez egyébként a nemzeti ébredések irodalmi megnyilvánulásai-ban majdnem rendszeres eset, akárhol megtalálhatjuk. Máchat is egyébként kiváló írástudók lenézték, strófáit kigúnyolták, sőt elhallgatták. S 1936-ban, hónapokon át a cseh szellemi világnak nem volt nagyobb gondja, minthogy Máchat ismertesse, Máchat ünnepelje. Szokatlan és nagy ünnepe-ség volt ez, valami rendkívüli értékelést jelző esemény. Önkéntelenül is a költő szerepének és a költemény becsü-letének rangjára kellett gondolnunk. A cseh nacionalisták és a szocialisták egyszerre és egyként állapították meg, hogy Mácha és költészete az övék, szerves és lényeges része a cseh léleknek. Aki nyugodtan szemlélte ezt a nagy-esztétikai versengést, megállapíthatta magában, hogy az alkotó művész mindig egyetemes nemzeti érték, miként az irodalom is oszthatatlanul az, még akkor is, mint Mácha ese-tében, ha alkotásaiban nincs semmi váratlan jelszó, semmi-féle korszerű éltető eszme, hanem csak a szó, a mondat vég-telen édességű teste, a művészi forma. Mi más az író igazi matériája s mi más a legfőbb nemzeti kincs, mint a nyelv, melyhez öntudatunk legfinomabb szálai fűznek s mely a költői alkotás révén mindennél maradandóbban képvisel minket a világ örök szeme előtt.

A cseheket szokás szláv poroszoknak mondani, a kereskedelmi és ipari civilizáció józan, valóságszemléletű népének, melynek irodalmi és művészeti szólama is ehhez a jelleghez nőve nem igen megy át a realizmus és naturalizmus medréin a lélek sejtelmes erdőibe. Ez a középeurópai legenda ép úgy nem igaz, minthogy nem igaz a magyarokról szóló közismert vezércikk-ige, hogy tudniillik romantikus nép vagyunk. Az ilyen tetszetősen éles meghatározások és elkülönítések mindig csődöt mondanak, ha megvizsgáljuk őket. A csehek-re vonatkozólag, tehát az úgynevezett prózaíró-nemzetre nézve elég ha Mácha, Neruda, Vrchlický, Březina, Wolker, Hora és Nezval költészetére hivatkozunk, ezekre az igazi lírai alkotókra, mint élő bizonyosságra minden kényelmes egyszerűsítés ellen. Az író nem mindig érvényesül értéke szerint, sokszor a nemzeti tudat tengelyén kívül áll. Vannak írók, akiket az egész nemzet egyszerre befogad a szívébe, vannak akik mindig csak a magányos lelkek szerelmesei, csak az egyes emberhez szólnak. Mácha azok közé tartozott, akik idővel tettek szert arra a szerencsére, hogy nemzeti költökké váljanak. Halála után nemsokára kezdődik az igazi élete. Költők nyelvi gondja fedezi fel a titkos kincs-höz hasonló hír tapad a nevéhez. Amikor megterebélyesedik a cseh szellemi élet s kezd minden részében hasonulni az európaiakhoz, a nyugateurópaiakhoz, Mácha is rendíthetetlen tökéje lesz a művelt cseh polgárnak, a Máj pedig valóságos komplexuma az irodalomnak. A felszabadult költészet ez, a nagy és múlhatatlan romantikus lélegzet, mely minden korban megfogja a változtató embert. Mácha kimondotta a cseh én-t, mint egyik legjobb magyarozója: Mukařovský mondja róla, megalapítván az önálló cseh költészet útját. Csak így érthetjük meg mai ünneplését. Az abesszín—olasz háború legvéresebb újdonságai idején a költő száz esztendeje leszorította az újságok első oldaláról a nagybetűs szenzációkat s e hasábkot végig Mácha méltatása és művének újfajta megmutatása töltötte ki. Az irodalmi folyóiratok, irodalmi társaságok versenyeztek egymással Mácha művének pontos és tárgyilagoss elemzése dolgában, itt is, ott is csak a Májról volt szó. A negyven kiadást elért elbeszélő költemény új meg új ünnepi kiadásban jelent meg. Tanulmányok és értekezések kerültek napvilágra a cseh költő újraértékeléséről s a Máj bűbájos sorai ismét meghihetik a muzikusokat és festőművészeket, mint egykor, a híresedés hősi napjaiban, amikor megjelentek az első Májillusztrációk s a Máj szövegére komponált friss muzsikát dúdolták fiatal egyetemi hallgatók a prágai parkokban. A Mácha-ünnepségek a prágai Károly-

egyetemen érték el tetőpontjukat, ahol maga a csehszlovák kormány és parlament meg a legnevezetesebb szellemi társaságok ünnepelték a költő emlékét. Csak Havlíček-Borovskýt, az 1848-49-es idők nagy cseh publicistáját, a Kossuth-lendületű demokratikus politikust és Božena Němcovát, a Nagyanyó szerzőjét, ezt az édesen rajzoló regényírónőt, ünnepelte úgy a cseh polgár, mint most ezt a Petőfi-korban elhunyt romantikus poétát. Gondolkozzunk rajta; ez mégsem lehet így véletlenül; a fiatal költő olyan kedélyt és olyan szellemi rangot honosított meg honfitársainál, mely a romantizmus nevezetes titanizmusából az egyéni szabadsághoz és egyenlőséghez vezetett s így törvényes elődje a cseh demokrátiizmusnak s annak a gyakorlati humanizmusnak, melyről a csehek ismereteseek s amelyet legnagyobb képviselője, Masaryk, „ruganyos és okos kompromisszumokkal kiegyenlített humanizmusnak” nevez. Hol a költő? — kérdezzük sokszor manapság napjaink zűrzavaros politikai és gazdasági helyzetére s a költő szerepére gondolva. Talán illő felelet erre a kérdésre (s nemcsak sajátos szempontból) a Mácha-formátumú költőre mutatni. Itt a költő s itt a közönsége is, ez az alapjában véve nemzeti társadalom, mely ugyanúgy és ugyanolyan jelszavakkal oszlik társadalmi osztályokra, mint más európai nemzet társadalma, de egységesen meg tudja becsülni annak az irodalomnak hivatását, mely a valóság és az ember viszonyát egyensúlyba tudja hozni. Ez is íme cseh nevezetesség, mint a söröskancsó, s vasárnapi réztrombita és švejk közvitéz széles huncut humora.

Mácha kortársa volt Vörösmartynak. A Máj öt évvel később jelenik meg, mint a Csongor és Tünde, Vörösmarty legnagyobb költeménye. A kor az európai, középeurópai irodalom romantikus kora volt. A Duna-tájon rejtett Karszt-életéből akkor tör elő a nemzeti nyelv, szétrepesztí vékony mészköfalát s mint a szabadba jutott bűvópatak, diadalmasan csillog a napon. A kezdetek nagy lendülete ez s a nyelv, a fiatal nyelv, a magyaroknál és a cseheknél is előcsíholja a legnagyobb teljesítményeket. A romantikus lélek nem ismeri a szűk korlátot, ábrándszötte világban él, nem elégtí ki a hétköznapiok együgyű és porlepte valósága, végfogyhatatlanul magasba, örök ragyogásba sóvárog. A romantikus költők epikus műveik hőseiben is csak önmagukat fejezik ki. Epikájuk csupán irodalmi jogosultságuk címe, lényegében azonban lírát írnak. Ilyen volt Vörösmarty, ilyen volt Mácha is, aki alig tíz évvel volt fiatalabb Vörösmarty-nál. A Csongor és Tündében van két sor, melyben a fiatal Vörösmarty egyéniségének minden ízét érezzük:

„Elérhetetlen vágy az emberé,
Elérhetetlen tündér csalfa cél!”

Mácha a Máj elé ezt a két sort írta jeligének:

Dalekáf cesta má —
Marné volání”

azaz: Messzi az én utam, hiába kiáltok! Azonos lélek mindkettő, mesét és álmot ébresztgetnek mindketten a nyelvművészet mágijával, az indulatot és a halál erotikus édességét, viharos szerelmet s a romantikus lélek világszép vágyát, a mulhatatlan Mondbeglänzte Zaubernachtot. Európai polgárok mindketten. A német szellemi imperializmus közeledő árnyékában mindketten megérzik a nemzeti sorsproblémát s a megmaradás és fejlődés egyetlen biztos zálogát a nyelv alkotóképességeinek kiteljesedésében látják. Mácha tollát széttepi a korai halál, Vörösmarty még tovább él és nemzetének máig eléggé nem értékelt, a köztudatba csak felületesen átmelt szépségeket nyújt. De mindketten teljes és tökéletes művet alkotnak. Honnan jött, mi volt s merre tűnt el ez a fiatal cseh költő, aki annyira hasonlít fiatal Vörösmartynkhoz, hogy érdemes volna külön összehasonlító tanulmányt írni kettejükről. Ki volt hát Mácha?

Életrajza nagyon egyszerű; a környezet, amelyben élt, kedélye, egyéni életformájának szerény ívelése oly rokon a néhány kilométernyire keletebben fekvő magyar költőkkel. Romantikus kedély volt Mácha, aki arra született, hogy nagyon szeressék és nagyon gyűlöljék. Kivette részét mindkettőből. Karel Hynek Mácha 1810 november 16-án született Prágában. Apja molnárlegény volt, anyja egy muzsikusi leánya. A kisfiú ágya felett egy gitár lógott s a falat egyetlen kép díszítette, Karlstein várának, IV. Károly híres kastélyának képe, kösziklával, alatta elzúgó folyóval és dús haragú felhőkkel. Ezt a képet nézte napestig Károly Ignác, ebben a szobában, az egyetlenben, amit szülei egyúttal lakásuknak is vallhattak. Mikor már olvasni tudott, ki nem mozdult a szobából. Kint a századelejei Prága zajongott, lomposan, német cildinderben s friss biedermeier egyenruhájában, delnők a szakállas férfiak karján, barokk templomok, barokk paloták. Az egyetem még idegen volt az ébredező testben, de a kalendárium már csehül hirdette a változó időt. A kalendárium is cseh volt és a sok olcsó színes ponyva-füzet is, amelyekben rablóhistóriák, betyárkalandok vártak az olvasóra. Mácha ezeket roppant szerette. Fiatal lelke kalandéhesen, gyönyörrel ténfergett álmai után másodszor is azonos világban: e könyvek világában. Itt maradt Prágában.

Németül és csehül tanult, elvégezte a gimnáziumot, aztán beiratkozott az egyetemre. Filozófiát hallgatott először. Mint bölcsészethallgató ismerkedik meg a cseh irodalmi élet akkori képviselőivel. Eljár közéjük a kávéházba, a kis prágai kocsmákba, amelyek akkor kezdenek válni a sörfogasztás és hazafiasság fészkeivé. De nem érzi magát jól közöttük, egyáltalában nem szereti a társaságot, különködik, sajátos viseletben jelenik meg barátai és ismerősei legnagyobb megrökönyödésére. Krónikákat és történelmi könyveket olvas. Elszökik Prágából s a vidéken ódon várak udvarán hál és mereng a teliholdon, enyvedül. Néha nyakába veszi a világot s heteken át nem látják a megszokott helyeken. Amikor elvégzi a bölcsészetet s kitűnően levizgázik, beiratkozik a jogra. Nyughatatlan lelke nem talál kielégülést, tovább akarta húzni a diákéletet, melynek kerete oly kitűnően megfelelt az ő csodálatos életének. Holott pénze alig volt. Hihetetlen nélkülözések között él, sokszor, a szó szoros értelmében éheznek, kocsmái asztalszéleken olvassa a jogi kódexeket s kitüntetéssel teszi le a jogi szakvizsgákat is. Tizenkilenc éves koráig németül ír. A német nyelv kész és tökéletes hangszerként kerül a keze ügyébe, nem kell tépelődnie, nem kell feltalálnia a szavakat és mondatokat. 1829-ben megjelenik első német művecskéje (az egyetlen is egyúttal), a *Versuche des Ignaz Mácha*. Ugyanaz a hangulat árad a kis kötetből, mint később a nagy műből is, a cseh remekből, a Májból. Fiatalember szól itt hozzánk, aki még nem is élt, de már panaszkodik, hogy az élet kilátástalan és nehéz, elbíráhatatlanul nehéz. Álljon itt egy idézet a német Máchából:

„Zum Strom des Nichts seh' ich die Tage
ziehen, und meines Lebens Blume blüht
ab, ich sehe schnell die süßen Freuden
fliehen, und meine Hoffnung bleibt
ein stilles Grab.“

Német költőnek indul külső körülmények szerint, belső meggyőződésből azonban már készíti a csodát, a cseh nyelvi csodát szegényes versélményekkel megelégedő kortársai számára. Lehet, hogy egy pillanatra megtántorodott, de csakhamar győz benne az ébredező nyelv génusza. Nem szól erről a nagy belső élményéről senkinek, magába zárja, mint a kagyló a gyöngyalkotó homokszemet. De már csak csehül ír, mégpedig elég sokat. Ám formakényes lélek, aki csak biztosat és jót enged napvilágra jönni. Színészek és

írók társaságában láthatni folyton. Jungmann, a neves nyelvész és műfordító, megdicséri prózaírói készségét. Josef Kajetán Tyl, az író és színészbóhémm társaságába fogadja. Olyanok eme napjai, mint Petőfiéi voltak, amikor mindenáron színész akart lenni. Csizmában, lovaglóstorral, karabonári köpenyben, rikító vörös nyakkendővel sokszor megjelenik a Thália-hívek társaságában. Viharos és gyors szerelemre gyullad háromszor is egymásután. A harmadik szerelem végzetessé válik Mácha számára. Mint buzgó színész-műkedvelő, aki hazafias érzésből áll ki a deszkára valami izonyúan érzélgős nemzetieskedő darab mellékszerepeinek egyikében, megismerkedik egy polgári származású prágai leánnyal, Somka Eleonórával, azaz Lórával, ahogy elnevezi. A leány szép és magakellettő, sőt kacér, de műveletlen is. Arra azonban jó volt, hogy ebben a szenvedélyes fiatalemberben, aki minden mozdulatával egy-egy álmát élte meg, kellő hőfokon tartsa földöntúli ábrándjait. Amikor Mácha csókolta, azt a hősnőt csókolta benne, aki ép lelkében akkor felmerült. Szerelmében is önmagát szereti a részvét és gyűlölet, az irgalom és halk merengés hullámozásával. Romantikus hős volt Mácha lelki alkata szerint is. Lépté nyomon sebeket kap ez az érzékeny lélek s ez a sok seb feledni és pihenni jár a szerelembe. A megütött ember elbújik a csókok között, lehúnyt szemmel temetkezik a húsok ajkai közé, hogy aztán ismét gyűlölhessen, loboghasson tovább, hogy kínozhassa magát és gyötördjék, mert maga is gyötörni akar. Arcán könnyed mosoly, mint maga írja a Májban, mély bánat a szívben. Ilyen volt Mácha.

Gyorsan kell élnie, valami űzi, hajtja, hogy annyit lásson és átélhessen, amennyi szükséges az ő számára, az író számára. 1833-ban kirándul az Óriáshegységbe. 1835-ben Tirolon át Velencébe és Triesztbe utazik: meglátja a tengert. A tengert, amit Petőfi például sohse pillanthatott meg, a végtelenség eme megközelítését, ami annyira megfogja a vizet és tükrözését sóvárgó lelkét. Úton és otthon folyton folyvást olvas. Művelt európai lény, aki korának minden poétikai értékét közvetlenül igyekszik megismerni. Az olvasmány ugyanolyan nagy ősi hatással van rá, mint a természet. Olvassa a lengyel romantikusokat, főleg Mickiewicz költeményeit. A lengyel közvetítés révén ismerkedik meg az angol Byronnal. Benső életének talán legnagyobb élménye ez a találkozás volt a nagy romantikus költővel. De megismeri német kortársait is, természetesen. S mindez csupán néhány röpke esztendő története. Lóri miatt, aki viharokon át is kitart mellette, kénytelen állást vállalni, hogy megélhessenek. Már előbb megírja a Cigányok című művét, egy színes cseh

Scott-regényt, a démonikus szerelmi féltékenység vérvevő indulatokig felcsapó nagy meséjét. 1834 tavaszától kezdve már csak egyetlen gondolat tartja fogva. A Máj gondolata. Erre készül, ez az ő életrajza, az egyversű nagy lírikus adekvát műve, a főfő teljesítmény és hattyúdal egyszerre. 1835 őszén elkezd írni a nagy verset, életemesztő nagy lendülettel dolgozik rajta. Aztán, mint már mondtam, összeszedi utolsó garasait s kiadja Prágában néhány száz példányban, 1836 április 23-án. Az izgatottan várt esemény mellé nem sokára egy kevésbé várt esemény társul Mácha fiatal életébe: szerelmese megszüli a gyermekét, egy fiút, aki a Lajos nevet kapja. Féltékenységi jelenetek, összeütközések és kibékülések érzéki izgalmai kísérik a hiábavaló anyát a szülés fájdalmaihoz. Mácha akkor a cseh-német nyelvhatár mentén fekvő élénk kereskedelmi városban, Leitmeritzben egy ügyvédi irodának alkalmazottja. Most, hogy akaratlanul is apa lett, új vágy fogja el: a családépítés szenvedélye. Esküvőre, lakodalomra készül, pénzt hajt fel innen is, onnan is, hogy a legszükségesebb bútordarabokat összevásárolhassák. Egy éjszaka tűz támad a városban, Mácha is ott van a tűzoltásnál, meghül s 14 nap múlva tüdőgyulladásban meghal. Mondják, hogy sírva halt meg; ott ült haláloságya szélén a magáramaradt leányanya, a szerelmese az ő gyermekével s *szíziója,* az árvaság korai glóriája volt az utolsó fény, amit a költő szeme még felfogott. 1836 november 5-én halt meg Mácha egy sötét, hideg leitmeritzi hónaposszobában. Egykorú rajzok szerint ovális arca volt, fekete haja, csillogó szeme, szakálka pelyhedzett az állán, egyébként pedig sovány volt és halovány, akárcsak Petőfi Sándor, aki akkor 13 éves fiúcska volt az Alföldön.

Mint aki átadta az üzenetet, melyre a sorstól megbízást kapott, magányosan, ahogy élt, meghalt. Intett és letűnt. Jól halt meg, mint általában a nagy emberek, a nagy költők mind. Ami emberileg tragikus Mácha korai halála körül, nem tragikus Mácha, az író dolgában. A cseh irodalomtörténet régebben Mácha haláláról írván, mindig siránkozó hangot ütött meg: ki tudja mit adhatott volna még nemzetének? Lehetséges, hogy még sokat, vagy semmit. De újabban ez az érzékenykedés kimaradozik már, kezdik megbecsülni és teljesnek találni Mácha „csonka” életművét is. Fogalom lett ő is, mint Petőfi vagy Shelley, akik szintén oly fiatalon haltak meg, s ez a fogalom nem ép Mácha illanó fiatalsága, de maradandó írói alkotása révén jött létre. A Máj költőjét egyedülívé, sajátossá ép az teszi, hogy semmi mást nem alkotott, ami ezt az egységes tartalmú és formájú alkotást csak állomássá tette volna. Csúcsteljesítmény volt ez, annak is maradt.

A Máj, Mácha európai irodalomtörténeti és szellemi igazolványa, elbeszélő költeménynek látszik, holott valójában lírai alkotás. A múlt század elejének nyugodt, hullámtalan cseh irodalmi munkájába a fiatal Mácha az uralkodó idill tökéletes ellentétjét hozta: a romantikus szenvedélyességet, a halál bölcsőjét, a szerelem sohse ismert költői indulatait. A Máj az európai közösség első nagy cseh jelzése, azonban nyelvének, a kis nép nyelvének, sajátos integritása miatt ismeretlen. A cseh nyelv legegységibb megmutatása ez s így nehezen fordítható is. Amennyire közeledik Európához, Nyugathoz, témája és gondolata révén, ép annyira távolodik tőle nyelvi különössége által, akárcsak Vörösmarty, Arany vagy Ady legmélyebben magyar nyelvi alkotásai. Az a megállapítás, hogy a Máj csupán cseh gúnyába öltöztetett byronizmus, túlságosan könnyelmű, sőt együgyű bíráló szó. A felfogásbeli árnyalatok és a nyelvi differenciáció a lényeges, ha el is fogadjuk az európai irodalomnak Babits Mihálytól származó meghatározását. Már mondtam, hogy a Máj nem annyira epikus költemény, ahogy régebben hitték. Mácha kortársai is azért nem látták meg igazi lényegét, mert csak az eposz történeti fonálát kísérték figyelemmel, pusztán racionalista figyelemmel. Tény, hogy a költeménybeli történetben bizonyos homályosság van, ami a logika pontosságát szerető olvasót némiképp izgatja. Dehát mennyire fontos a költemény logikai integritása? A vers más oldalról jön, más szerepet hord, mint a tudományos megállapítás. A Máj is egészen más: az eposz szubjektívációja, ahogy a legjobb Mácha-elemző, Muk a ř o v s k ý, mondja, az epika közeledése ez a lírához. A mű eseménybeli része fölé emelkedik az alanyi elemek nagyszerű hangszerelése. Az énekre való szokásos felosztás is csak a kor divatos írásművészetének esetlegessége, egyébként nagyon laza címzetes felosztás ez. A vers gáttalanul zeng az énekeken át, egyetlen zárt lírai egészet alkotva s egyetlen lírai élményt nyújtva, versélményt, sőt néhol már zenei élményt is, olyat mint egy Bach-fuga vissza-visszatérő minden ideget felszántó zengése. Képek zuhataga ragadja el az olvasót és hallgatót, igen a hallgatót, mert ezt a verset, s az ilyenfajta verseket általában, hangosan kell olvasni, a szoba megtelik vele, mint egy kamarazene hangjaival, hosszan szálló felejthetetlen muzsikával. Mácha bizony előrement e verssel, oda ahol a szimbolizmus költői mutatták meg az igazi költészetet, akik Paul Valéry szerint: „ismét át akarják venni a zenétől azt, ami joggal a költészet tulajdona volt”

A költemény májusnak, a friss tavasznak leírásával indul. A százéves jubileum májusában a közvetítés hevével me-

rengtünk Mácha eposza felett, Petneházy Ferenc, a fiatal költő meg jómagam. Azon gondolkodtunk, hogyan lehetne a Máj néhány legszebb részletét lefordítani magyarra. A cseh szöveggel a kezünkben legott meg is próbáltuk, ízleltük a nyersfordítás első sikerét, egy-egy strófa szálló magyar formáját, hogy a végén sóhajok közt valljuk be a művelet nehézségét. De végül is másnap Petneházy barátom nálam termelt s hozta magával az első magyar Mácha-fordítást. Izeltől közléssé tesszük itt a tartalom elmondásánál, a Petneházy-fordításokat. A Máj így kezdődik:

Késő este volt — május est —
szerelmes május elseje.
Szerelemre csábított
a gerle hívó éneke,
és illat lengte be
a halk fenyvest.
A suttogó piciny moha
titkos szerelmekről mesélt;
szerelmet hazudott a fák virága is,
szerelmes szép szeszélyt.
Rózsáknak vallott szerelmet
a fülemüle éneke,
rejtett rózsákat sejtetett
az esti szél lehellete.
A síma tó a bokrok árnyán
zengett mint titkos fájdalom,
bánata ringva szállt tovább
az ölelő hű partokon;
csavargó idegen világok
vetettek színes lángot
a kéklő égi sávokon
lobogva mint bús szerelmek
fényes könnye
az ifjú arcokon.
A szelídarcú telihold
— oly halovány fényő s fénylőn halovány,
mint párjáért sóvárgó szép leány —
halvány rózsaszínre hajolt.
Szép arcát nézegette
a csöndes vizeken,
míg el nem emésztette őt
ez az önimádó, bús szerelem.
Árnyékos fenyvesek
sötétje fénylett távolabb,
ölelkező szép árnyékuk

vágyón egymásfelé haladt;
 majd egyesülve
 az összehajló fák alatt,
 a szürkület ölén
 befedte őket végül is
 a békés alkonyat.
 A messzi partokat
 árnyékoló szürke hegyek
 alatt nyírfákhoz hajló kis fenyők
 s fenyőkhöz bújó
 nyírfák sora rezeg.
 A siető patak elomló
 hulláma csillan. Bomló
 vágy pezsdíti
 minden lény
 szívét
 szerelmes május idején.

Ez a bevezetés és az egész költemény refrénje is, a május visszatérő hangulata. A friss tavaszi táj ellenálthatatlan és végzetes szerelmi gerjedésének s messziről szóló mélyen emberi bánatának szólama. A gerlebúgásnak a halál hegedője tercel. Az esti alkonyatban egy leány áll, „szép leányzó, bukott angyal”, aki a szerelmesére vár. Jarmila ez s Vilmos a kedves neve. De a várvavárt Vilmos helyett egy idegen férfi száll ki a csónakból s elmondja a leánynak, hogy kedvese felfedezte az ő elcsábítóját s haragjában megölte. Vilmos vetélytársa pedig a saját apja volt. Vilmos most a börtönben várja az apagyilkosok biztos végzetét. A titokzatos hírnök a híradás végén eltűnik s Jarmila egyedül marad meleg, fehér, váró testével a felgerjedt, nyíló, virágzó s illatos természet kellős közepén. Ez az első ének tartalma. A második ének a börtönben meditáló rab sorsával kezdődik:

Csillag zuhant a magasból,
 halott csillag, kékes fény,
 zuhanása zokogva zeng
 a mindenség zord ölén.
 Sírásra sír minden sírból,
 szörnyű zsvaj, dühödt gyász;
 panaszkodó jajgatása
 vádló rémes zokogás.
 „Szédítő bús zuhanása
 véget ugyan mikor ér?”
 Soha — sehol — semmi cél.

A torony körül szeliő lebeg
 s a mélyben suttog a hullámsereg
 fehér fényt hintve szét
 a hold ezüsttel vont a be
 a torony peremét,
 de lent a keskeny ablakrésen
 beszűrődő hold szelíd fénye
 a bolthajtások alá érve
 sötét éjjé szürkült egészen.
 A sötétben egymáshoz bújva
 oszlop oszlopnak nyújtja
 karját s a rácsot rázó
 szél zúgása
 sikong, miként leszúrt
 fegyencek jajgatása
 és lengeti a rab haját.
 Ő most a kőasztalra dülve
 mély gondolatokba merülve
 arcát kezébe rejti éppen,
 félig ülve — félig térden.
 A holdat komor felhődarab
 takarta el: beléburkolta
 viaskodó lelkét a rab
 és gondolatot űz a gondolat.
 „Mélységes éj! te lepleiddel
 falumat rejted csöndesen
 s őt, aki engem gyászol:
 búsoló kedvesem.
 Hogy búsul? — Ő? — és értem?!
 hiú álom csupán!
 Elfeledett, immár nem gondol vélem.
 S a holnapi csúf nap után,
 midőn betellik gyászos végem
 ő újra föllobog majd
 mint egykor régen,
 új szerelmek friss tűzében.”

A rab azután elalszik s végigálmodja életét. Látja a szü-
 löi házat, amelyből kikergette az atyja s ő bosszúálló lélek-
 kel az erdei rablók közé áll s nemsokára a haramiák rette-
 gett vezére lesz, a nagy erdők bírhatatlan erejű ura. Betyár-
 kalandok közben ismeri meg és szereti meg Jarmilát. Ez a
 szerelem megpecsételi a sorsát. Egyszer megtudja, hogy
 szerelmesét elcsábította valaki: a csábítót dühében megöli.
 Amikor a holttestet tüzetesebben megnézi, látja, hogy az ő
 édesapja. Romantikus, byroni meseszövéis ez, de határozot-

tan sajátos sorslírával s a férfias magány fagyasztó végzettségével. A fekvő rab álmodik, félálmból hallja, amint valahol éjfél üt az óra. Vége a második éneknek. A költő most ideiktatta az Első intermezzót, az éjjeli szellemek kórusával, a halálzó monológjával. A cseh népi hiedelemvilág és a nyugateurópai általánosan ismert s megénekelt ballada-motívumok és meseszálak találkoznak itt egy költő gátlás nélküli igazi képzelőerejével. Az intermezzóban megszólal a tó, a béka, a szél, a hold, a köd, az éjszaka, a hegyek, a hulló harmat, a felhő, a virág, a szentjánosbogár, a sírt kaparó vakondok meg az idő. Az az Első intermezzó s a harmadik ének után következő Második intermezzó a cseh metafizikai lírának a modern Otakar Březina misztikus költészetéig (a budapesti Vigília és a pozsonyi Magyar Figyelő közölt eddig magyar Březina-fordításokat) a legnagyobb alkotása. A gyönyörű képek s tökéletes zeneiségű sorok közül fel-fellebben a végső dolgok fátyola a lét és nemlét bölcselése s az olvasó semmit sem érez abból, hogy ezek a strófák immár száz évesek.

A harmadik ének ismét felejthetetlenül szép természeti leírással kezdődik, érett és buja sodró képek raja veszi körül az elítéltet, akit most kísérnek a vesztőhelyre. Az egész természet, a fába, vizekbe vetített fenséges indulat, búcsúzik Vilmostól, májusi éjszaka van ismét, bódító, szerelemre hívó csodálatos holdas éj. Vilmos fejét levágják, testét kerékbetörik s ott hagyják széttépve a magasba meredő keréken, mint egy intőjelet. A Második intermezzóban a vezér nélkül maradt haramiát és az erdők-patakok búcsúznak a kivégzett vezértől. S végül a negyedik énekben (melyet Mácha is utóbb később, az előbbi énekek megírása után jó idő múlva írt meg, hogy a maga azonoságát a főhőssel, Vilmostal, teljesen világossá tegye) az előbb leírt események után hét évvel, Szilveszter napján maga a költő lovagol a határban. A vesztőhelyen ott látja a karón Vilmos lassan porladó koponyáját. Éjfél van, havas, szeles tél. A költő megáll s lóhátról elmereng a halál felett. Aztán elmegy a szomorú helyről, de az csak tovább izgatja őt, míg tavasszal ismét vissza nem tér az ígész fehér koponyához. Hallgassuk meg a negyedik énekből ezt a részletet:

Ismét május volt — május este
boldog szerelmek ideje.
Szerelemre csábított
a gerle hívó éneke
és illat lengte be
a halk fenyvest.

A suttogó, piciny moha
 titkos szerelmekről mesélt,
 szerelmet hazudott a fák virága is,
 szerelmes szép szeszélyt.
 Rózsáknak vallott szerelmet
 a fülemüle éneke,
 rejtett rózsákat sejtetett
 a szagos szél lehellete.
 A síma tó a bokrok árnyán
 zengett mint titkos fájdalom,
 kesergő bús vizét a part
 ölelte át oltalmazón.
 Oly féltő szeretettel
 karolta át,
 mint fitestvér szokta
 játszó kicsi hugát.
 Kései békés fénysugár
 övezte a koponyát,
 rózsakoszorúként fonva be
 megkínzott homlokát.
 A játszikedvű esti szél
 a koponyát egyre rázta,
 zúgása úgy tűnt,
 mint a halott
 mélyről jövő kacagása.
 Itt-ott néhány hajszál lengett,
 amit a csontnak szépítő
 emlékként hagyott az idő
 s arcán ragyogó harmat ült.
 Mintha a halott
 üreges szeme
 a május szépségétől
 meghatottan
 ismét könnyesen
 fénylene.

Így ül ott, míg fel nem jön a hold. A költő ekkor sírva
 fakad, a sírással kilén szívéből minden takarozott fájdalmát
 és keserve, ami álcázott volt, most már nyilvánvaló élete
 a Vilmos élete. Vérremenő csalódás, gyógyíthatatlan szárny-
 szegettség síráma húz át a kései májusesten s találkozik az
 élet másik partiáról jövő, szerelemre csábító-hívó gerle-
 énekekkel. Ez a Máj vége.

Cselekménynek kevés s ez is csak ürügy, mint láttuk, a
 költő legbensőbb mondanivalójának kivetítésére. Nem a
 téma, hanem a költemény struktúrája a fontos. A Máj a cseh

nyelv első európai rangú költői próbája. S bátran mondhatjuk, hogy ebben a versben, mely soká elzárva maradt sajátos nyelvi elszigetelődése miatt, ép leglefordíthatatlannabb apró részei miatt, a latin-keresztény nyugati kultúrához csatlakozott szlávok egyik legrangosabb alkotását tisztelhatjuk. A csehek Európához való hozzásimulásának, a Babits-értelemben vett európai irodalmisághoz való hozzá hasonulásnak első igazi lépése volt ez az alkotás. Máchában semmi sincs abból a szellemi és politikai pánszlávizmusból, ami kortársait Kollár nagy propagandája révén annyira hevítette. Ez a fiatal költő, aki egyként olvasztotta magába a szláv és román, meg germán szellemet, tökéletesen nyugateurópai lélek. Méltán érezheti ki Máchából a Masaryk csehje az európai hagyományt, mely végzetesen elválasztja a cseheket a keleti szlávok cirillbetűs világától. Kortársainak, akik hozzá hasonlítva a cseh írástudás szerény méretű képviselői voltak a költőknek sejtelmük se volt, mi az igazi poézis, ez a huszonhatéves ifjú mutatta meg a költészetet. Gondoljunk csak egy pillanatra a Máj születési éveire, a politikai és szellemi hullámokra, amelyek akkor a csehek és szlovákok szellemi embereit s olvasóik egyre gyarapodó táborát elfogadták. Šafařík, a későbbi romantikus antropológus és régész, a Tatranská Musa-ban a lelkesedő szláv lélekről énekel és a nép romlatlan erejét isteníti. Kollár a Slávy dcéra heves történelmi és politikai agitációja alá ássa a lírai gondolatot s az is mily mesterkelt, színpadias csupán. František Ladislav Čelakovský aki az „Orosz népdalok visszhangja” című kötetében lándzsát tör a népköltészet felsőbbrendűsége mellett s a népi és természetes élet közvetlenségét óhajta a pánszláv eszme hordozójává tenni, szintén lélek szerint Mácha-ellenes. S ott vannak a többiek is, a kisebbek, akik pláne értelmetlenül állanak szemben a cseh nemzeti megújhódással ellentétes individualizmussal. A kor cseh költői csak a Nemzetre gondoltak, csak a kollektív kategóriákat érzékelték, mintha a nemzeti szabadság elképzelhetetlen lett volna a lélek egyénenként kötelező és szükséges szabadságával. Nem is jutottak el e generációkra kötelező aszkézis révén az egyéni élményhez és annak művészi kifejezéséhez. Innen van, hogy amikor ilyesmivel találkoztak: ideglenül és ellenségesen szemlítették azt, mintha eszméik tisztaságának megrontója közeledne feléjük. Így állottak szembe Máchával és a Májjal is. Ez a költő és költeménye egyenesen izgatta kedélyüket, hisz itt nemcsak tökéletesen egyéni érzelmekről volt szó, hanem a végén az a dacos azonosítás a költő és az írásmű főhőse között, a büszkén bevallott szomorúságnak, ennek az egész világot

betöltő bánatnak, a férfi-sors végzetességének ilyen eleven, színes ábrázolása több volt, mint amennyit szent együgyűséggel elviselhettek volna a költészet nevében. A nyelvet, a stílust észre se vették. Nem is nézték, hisz szemléleteiket nem az esztétika, hanem az etika, egy sajátos nemzeti erkölcsstan vezette. Mi csak a háború, a világháború után következő vad stílus-zűrzavarban és elméleti káoszban éltük át az igazi művészeti alkotás ehhez hasonló elutasítását. Mácha költeményének bizonyos tartalmi vonatkozásai nem kevésbé hozzájárulnak ahhoz, hogy a nemzeti megújulás iskolája a szláv eszme nevében tiltakozását hangoztassa. Vilmos a német rablóromántika szülője volt. Abban a korban kezdte meg ugyanis máig tartó nagy körforgását a ponyvaregény s az egyébként Goethével rokonságban álló német Vulpius mester szenzációs rablóhistóriái olyan mintaképek lettek a cseh és magyar „rejtelmes irodalom” művelőinek, mint manapság a francia, angol és német detektívregény és nagyvárosi ponyva. Máchára ezek a könyvek nagy hatással voltak, de csak a téma alakításánál. Ne szépsítsük a dolgot: a Máj hőse, Vilmos, tényleg a mi ízlésünknek sem felel meg, Oidipos-komplexumával járó szörnyű terheltsége visszataszító, nem felemelő olvasmány. S a filozófiai nihilizmus, mely lépten-nyomon gőzölög ebben a költeményben, szintén a kor túlárado egyéniességének törvényes leszármazottja, de annak, aki a Slávy dcéra Mínáját költötte, ezt a hótiszta jellemű szláv Beatricét, Mácha jellemalakítása csak merő destrukciónak tűnhetett fel.

Čelakovský egy levelében úgy nyilatkozik a Májról, hogy „1836-ban minden gyümölcsünk lefagyott.” Tyl, aki mint fentebb írtuk Mácha külső életét a színészek társaságából ismerte, karikatúrát írt róla és komolyan sajnálta, hogy cseh emberről van szó. Kollár a Májról azt mondotta, hogy ez „a műveltségünk össze”. Ahol csak lehetett: elhallgatták, mintha szégyelték volna, s ha már mindenáron valaki előhuzakodott vele: gúnyt űztek a legnagyobb poétából. Különös, hogy ép a szlovákok voltak azok, akik a csehekkel ellentétben tüstént felismerték Mácha rendkívüli értékét: a stílusát. Karol Kuzmány, a későbbi jelentős evangélikus egyházpolitikusi, aki Jénában tanulta az esztétikát, 1836ban a Besztercebányán kiadott Hronka című folyóiratában magasztaló szavakkal ír ismertetést az új költeményről s amikor nem-sokára hírét veszi Mácha korai halálának is: verset ír, sírverset Mácháról, mégpedig csehül, mert a szlovák nyelvi önállósulás váltakozó orientációjában akkor ezt a nyelvet követte. A vers elé Schiller-idézetet iktatott: „Das ist das Loos des Schönen auf der Erde”. Sírjatok költők a Moldva felett,

írja a versben, meghalt Hynek, Dobšinský, a mesegyűjtő azt írja, emlékirataiban, hogy 1846 és 1849 között a lőcsei gimnázium szlovák diákjai napestig csak a Máj olvassák és hangosan szavalják egymásnak. Tudjuk a szlovák irodalomtörténetből, hogy Viliam Pauliny-Tóthra és Janko Kráľra nagy hatással volt Mácha lírája s hogy Ján Botto nevezetes költeménye, a Smrt Jánošíkova (Jánosik halála) a Máj alapján íródott. Ez az a hatás, amit Mácha költeménye a megjelenés után aránylag rövid időn belül a szlovák irodalomban kiváltott. A csehek csak később kezdik megismerni oroszlánkörmeit, amikor Neruda nemzedéke, a 80–90-es években végérvényesen rehabilitálja Máchat s kijelöli végleges helyét a cseh irodalomban.

Most már Mácha alakja tántoríthatatlan s a száz év távlatában is messze fölötte áll híres kortársainak. Amit a modern cseh irodalomtörténet és esztétika újabb vizsgálódása Mácharól és a Májról felmutatott, csak megerősíti az első felfedezők és igazságtevők jó ösztönös megérzését. Mácha úttörő volt, mint a nagy lírikusok mind. Amit a magyar irodalomban Balassi és Csokonai neveihez írunk, a versteremtést, a nemzeti költészetnek egy önálló lírai stílus és lírai hitel gerjesztette megszületését, ezt adta valamivel később a cseheknek Karel Hynek Mácha. Nemcsak ösztönös lírikus volt, hanem a Poe hangoztatta költő, aki tudja, hogy a versírás olyan, mint a matematikai munka. A Máj nemcsak a lelki állapotnak, a romantikus felfogásnak a szülötte, hanem legalább ugyanolyan mértékben a költeményépítő gondolkodásnak is. A téma, főleg mai szemmel nézve, mellékes, lényeges a vers struktúrája, lényeges a nyelve, az új szó. Mukařovský tanár egész könyvet írt a Máj poétikai algebrájáról. A kötetben kimutatja, hogy a Máj tökéletes zeneiségű költemény. Mácha szavai könnyűek, szinte mentesek az anyag súlyától, az olvasó egyik meglepetésből a másikba esik, egy-egy strófájánál, micsoda finomság, micsoda csiszoltság, s minden keresettség és beállítottság nélkül. Vannak a költeménynek részei, amelyek tiszta muzsika. A cseh nyelv ismerője tudja ezt csak értékelni igazában. Egyszótagú főneveket szeret Mácha felsorakoztatni s azokkal különös szép hatást ér el: den, dol, kol, sen például sorvégeken, a rövid sorvégeken, megkapó muzsika. (Magyarul nehezen fordítható, mert a négy főnév magyarul annyi, mint: nap, völgy, karó, álom). Gyönyörű rímei vannak s néha egy-egy rím felé gyűjti minden mondanivalóját. Az első pillanatra művészkedő játéknak tűnik fel a dolog, holott dehogy is az! A rím szervesen hozzátartozik az egészhez, végső súlya, fősúlya a soroknak s ha bármikép megváltoztatom, szétesik a vers élő

teste. Mácha teremtmő erejére mi sem jellemzőbb, minthogy a cseh mondat hagyományos értelmi kohézióját is megbontotta s újat csinált belőle. Ezzel az új cseh mondattal kezdődik az új cseh irodalom is. Szereti a képeket s nagyszerű képeket alkot. Különösen kedves motívuma: a vízfelület visszatükröződése. A Májban ismétlési árnyalatok nélkül néhányszor felmerül ez a motívum. Lírai tények ezek, melyek az irodalom fejlődésére nézve ép oly fontosak, mint az erkölcsi agitáció tényei. De az agitáció, a legnemesebbik sem tud nélkülük művészivé válni, szüksége van rájuk. Mácha a cseh irodalom területén védte meg a Májjal az írástudó jogát ahhoz, hogy a halódó tartalmi fölfogások és konvencionális formák ellen lázadozzék s őket elutasítsa, sőt, ha kell, a tömegek ízlése és érdeke ellen is felléphessen az egyén átélt élményeinek, véres igaz emberségének hitelt parancsoló vallomásával.

Mácha, mint egész tanulmányomban folyton jeleztem, a cseh irodalomnak és a cseh felfogásnak irányító és változtató újat adott: a metafizikai felfogást. Az anyagi cseh lélek ágait a modern nemzeti öntudat kezdetén lehajtotta a lét és nemlét kérdéseihez, a lélekjárás forrásához. Azóta ez a lehajtott ág fontos része a törzsnek. Mácha a lét borzasztó végéhez is elvezette olvasóját s rámutatott a halálon túli lényegekre, keményen és könyörtelenül. A felületes olvasó (s ilyenek azok, akik Máchát csak iskolában kötelességszerűen olvasták vagy egyébként lelki alkatuk szerint ellentétei a költőnek) azt hiszi, hogy Mácha is afféle „halál rokona”-költő, ahogy a magyar felületesek még mindig Adyt szokták e címen elintézni. Mácha, épúgy mint Ady, az élet igazi szerelmese volt. Ha átkozta is, de szerette is e földet, a Máj minden lényeges sora ezt bizonyítja. Költő volt, e feledőbe vesző fogalom igazi nagy képviselői közül való.

MARTONVÖLGYI LASZLÓ:

ÁNYOS PÁL NYITRAELEGÁNTON.

Az esőbe mosódó apponyi várrom alatt megérkeztem Felsőelefánttra. Nincs ebben a faluban semmi látnivaló. Pedig milyen értékes irodalmi emléket rejteget ez az eldugott nyitrai falvacskák! Azt bizony ma már kevesen tudják, hogy itt született meg a magyar irodalom egy közismert verse, a „Kalapos király”, s hogy vagy két évszázaddal ezelőtt itt járta magányos útjait a „halovány hold” költője, a borongópálos-poéta Ányos Pál.

Itt volt évszázadokkal ezelőtt a magyar pálosok kolostora, az épület ma is áll, s új köntösében is elárulja a kolostori építkezési stílust, annak komor egyszerűségét. Csakhogy akkor még jámbor barátok járták üres folyosóit, ma a régi klastrom épület az Edelsheim Gyulai grófok kastélya. Valaha a falu kastélyában, a régi pálos kolostorban írtak a legszebb verseit egy, lassankint már el is felejtett magyar poéta, Ányos Pál, ma már elmosódott, elfelejtődött, mint ahogy a bánatos magyar poéta nevét is már csak a tankönyvek és irodalomtörténetek őrzik.

Ányos Pál talán maga gondolta legkevesebbé hogy a Bakony erdei helyett, melyekben először látott napvilágot, s melyeket úgy szeretett: egyszer itt fogja taposni az elefánti erdőségek magányos ösvényeit. Nincs pontosan ma sem eldöntve, miért került Ányos Pál ide Nyitrába, az eldugott pálos kolostorba. A teológiát még Budán végezte Verseghyvel. A pesti irodalmi körök előtt már jó nevet vívott ki magának. Mikor 1781-ben váratlanul megérkezett a rend parancsa, mely Ányos Pált az elefánti pálos kolostorba helyezte. Hogy miért ép ebbe a félreeső kolostorba, azt életrajzírói különbözőképpen igyekeznek magyarázni. Endrődi Sándor szerint Ányost rendje büntetésből helyezte a nyitrai kolostorba, Császár Elemér viszont nagy felkészültséggel megírt Ányos monografiájában azt mondja, hogy Ányost rendje egyszerűen azért küldte ebbe a felsőnyitrai rendházba, mert a pálosok remeterendje elküldte tagjait egy-egy évig remetéskedni valamelyik elhagyottabb rendházba. Császár elméletét valószínűsíti az a tény, hogy „Ányos minden levelében „remetéskedés” néven emlékszik meg elefánti tartózkodásáról.” Sőt, Ányos remetéskedésének fogalma átment baráti körének stílusába is, s Császár maga idézi Barcsay Ányoshoz intézett sorait, melyben kétszer is kihangsúlyozza a remetéskedést:

„... te most Elefánt völgyében,
Majorkodol Szent Pál remete nevében,
Boldog remeteség, szerencsés lakások.”

Mittuch József ugyanígy vélekedik Anyos áthelyeztetéséről, alátámasztja azonban az elméletet még azzal is hogy a rendet taktikai okok is vezették, amikor Anyost Elefántra helyezte. II. József uralkodása alatt ugyanis meghúzták a szerzetes rendek felett a halálharangot, s a hivatalok és császári biztosok, ahol csak lehetett, belekötöttek a pálosokba, akiknek bűnét még az is tetézte, hogy magyar rend tagjai voltak. Anyos viszont — mint Mittuch megjegyzi — „nem törődve, a körülálkódó fenyegető veszélyekkel bátran, nyílt sisakkal kilépett a porondra, s harsogó szóval lelkesített a magyar nemzeti szellem terjesztésére.” Anyost tehát — eltekintve a rend kompletatív életmódjától — oly helyre kellett küldeni, ahol keveset érintkezhetett a külvilággal, ahol nézeteit nem közölhette úgyszólván senkivel — ennek a célnak pedig pompásan megfelelt az eldugott nyitrai kolostor.

1781 őszén ott találjuk a nyitraelefánti kolostorban, s bár csak egy évet töltött nyitrai földön, ez az egy év oly kihatással volt lírájára, hogy erről a nyitraelefánti évről csaknem minden életrajzírója megemlékezik, sőt még az általános irodalomtörténetek is. A fiatal szerzetes Buda után sehogyszem tudott megszokni a Nyitra völgyében. Pesten állandóan érintkezhetett írói körével, barátaival — az elefánti kolostorban bizony csak rendtársakat találhatott. Amibe nem tudott belenyugodni, az a környezet volt s a vidék. Szentimentális lírájára fokozó hatással volt a nyitrai táj, melyet „isszonyatosnak” tartott, s melyet így énekelt meg:

„... hó fedí bértzes vidékemet
Melyet a szüntelen erdők sűrűsége,
Hegyek magossága, völgyeknek mélysége
Isszonyúvá téssen nézők látásának.
Mennyit kell érezni itt egy poétának?”

Pedig ez a várromokkal koszorúzott vidék ma is csupa romantika, antik báj, s épp így nem tudja megérteni könyvében Mittuch sem, mit találhatott Anyos ezen a vidéken kietlernek? Igaz, hogy Bacsnai János, aki nyitrai tartózkodása alatt járt Elefánton, Elefánt környékét „szigorú, rideg vidék”-nek rajzolta meg, ahol a „sűrű erdők és magas bértzes hegyek között mély tsendesség uralkodik.” Azonban Bacsnai állandó kontaktusban állott Anyossal, s bizonyára ha-

tott ítéletére Anyos állandó panasza. Barcsay Ábrahám, aki erre szintén megfordult, elragadtatással beszélt a vidék természeti szépségéről. Különösen nem lehetett ez a vidék ellenszenves Anyos előtt, aki erdők között, a Bakonyban nevelkedett, s így az erdőségek ujdonságot számára nem jelenthettek, annál is inkább, hisz ez volt az a környezet, amelyhez gyermekkorának emlékei fűzik. Anyos elefánti pesszimizmusát tehát nem a környezetben, hanem lelki motívumokban kell keresnünk. Anyost elefánti áthelyezése ki- ragadta régi kedvelt környezetéből, ami különben is me- lancholikus lelkét még mélyebbre hangolta le s csak Anyos lehangolt, komor lelki tükrében vált ez a szép nyitrai vidék oly sötétté, tompává, „iszonyúvá.” Mindenki a maga szemé- vel lát mindent, és saját belső hangulata szerint alakul a külső világkép. Ez az elemi pszichológiai szabály érvénye- sült Anyos elefánti hangulatánál. Új környezetében azonban régi írói életének úgyszólván minden velejárója hiányzott, s a pesti írói társaság bohém kedélye helyett cserébe kapta a magányt, a társtalanságot s az ismeretlenséget, természe- tes tehát, hogy ilyen előkörülmények után hozzávetve még Anyos általában érzékeny lelkivilágát, elefánti költeményei- ben még fokozottabban sötét színezést kapott lírája. Azután nem szabad elfelejtünk Anyos szerelmét sem, melyről a konzervatív irodalomtörténetek ugyan hallgatnak, de ame- lyet ki lehet mutatni verseiből. Hogy ki volt Anyos szerel- me, az az ismeretlen leány, akit verseiben Chloé néven énekel meg, nem tudjuk biztosan ma sem, ezt a titkát a fiatal szerzetes magával vitte a sírba. Szerelmét meditatív egyedülléte csak szította, csak fokozta, s valószínűleg el- vesztette az érintkezés lehetőségét is azáltal, hogy ebbe az istenhátamögötti nyitrai faluba került. A magányban izzó szerelem, s az a tény, hogy Elefánton Chloét még csak nem is láthatta, szintén fokozták elefánti verseiben a komor tónust, s e sok körülmény egybevetése után tisztán látjuk, hogy miért jegyzi meg csaknem mindegyik Anyos-életrajz- író, hogy Elefánton Anyos lírája egy fokkal még sötétebb árnyalatot kapott.

Hogy Chloé emléke és szerelme Anyost elefánti életében mindenütt kísérté, azt látni fogjuk Chloével lefolytatott ele- fánti levelezéséből, de tisztán kiérezzük Barcsayhoz intézett leveléből is, hol így ír:

„...bár volna oly áldott helyecske,
É roppant világban, vagy egy szegletecske,
Hol aggodás nélkül lennénk szerencsések,
s hol fájdalom nélkül volnánk szerelmesek.”

„Én szöke Chloémmel üzném gondjaimat,
Majd őtet ölelném, majd jó barátimat.”

Ez az emlékezés, vagy hogy szabatos legyek „édes emlékezés”, a régi élet és Chloé után még több elefánti versében is felsír, s ezt szószerint megírta:

„Itt lakom Nyitrának csendes szigetjeit,
Hideg köszikláit, magányos erdejít.

Édes emlékezet rég boldogságokról,
Idők homályába temetett napokról,
Ezzel mulatom én csöndes éjjeleimet,
Remete kunyhómat, hűvös völgyeimet.

Távol a világnak mostani zajától,
Néha forrás mellett, néha árnyékokban,
Fujom furuglyámat tavaszi napokban.”

A kolostori diszciplína lehetetlenné tette, hogy intím levelezést folytathasson, ami nyilvánvaló ama körülményből, hogy több levelét csempésznie kellett, mert a kolostori cenzúrában bizonyára elsüllyedtek volna.

Hogy Ányos levelei útján minden biztonnal érintkezésben állhatott Chloéval, arra Mittuch-Ányos-Ignác öccséhez intézett leveléből következtet. Ezt a levelet Ányos Elefánt-ról írta fivérének, s többek között a következőket tartalmazza:

„Talán nem vetted leveleimet? Ó ez már irtóztató volna! Ha jól emlékszem, tsaknem fél árkuist beírtam a barátságának titkaival, ott tudositottalak mely móddal írhatol nekem bátran, hogy egyenesen kezembe jöhet leveled, add tudtomra kérek, s segíts ki kétségemből, mert ha azon levelem elveszett félnék — által adtad-e a rád bizott titkot atyánkfiának? Nem kételkedem, hogy ezt megtselékedted, ha szeretsz. Ezen alkalmatosság által küldj egy kontz papirost leveleknek, mert már ebből is kifogyok, pedig tudod, miként vagyok pénz állapottyában... Vagyon-e már valahonnan reménség?”

Ez a bizonyos atyafi, akinek a titkot kellett átadni, csak Chloé lehetett, hisz különben nem írt volna oly burkoltan, a „titokról”, szerelméről, melyet féltve titkolt.

Kifelé Ányos nem élte azt az elvonult életet, melyre verseiből következtethetnénk. Ezek a versek a magány óráiban születtek; tehát magukon viselték a rejtett és titkolt gondolatok felszabadulását. Gyakran megfordult azonban

a szomszéd nemes kúriákon, ahová kitűnő útleveél volt költői nevén kívül — nemesi származása is. Különösen Bartakovics Ferenc előkelő szalakuszi földbirtokos családjában érezte magát jól, ahová gyakrabban ellátogatott. A Bartakovics kúrián tartózkodtak Bartakovics mostoha lányai, a Hidvégi kisasszonyok, akik különösen igyekeztek kedvében jární Anyosnak, mert Anyos — mint róla Császár Elemér megjegyzi — nyitraelefánti tartózkodása alatt külsejével egyáltalában nem árulta el lelki megtörtségét, s nem volt az a „sovány, beesett szemű, beteges külsejű ember, amilyennek fájdalmas versei szerint elképzelhetnők, ellenkezőleg, mint Bacsányi szavaiból tudjuk, jól megtermett, sem sovány, sem nem kővér fiatal ember volt, szabályos hosszúkás arccal, görög metszésű egyenes orral. Magas homlokát szőke haj árnyékolta, hasonló szakáll körítette állát is: a tősgyökeres magyar család sarja, mint az Anyosok többnyire, igazi germán típus volt, a „Gräthenek ideálja.”

Természetesen Anyos nem hanyagolta el szerzetesi hivatását sem, állandóan képezte magát a vallási retorikában, s 1872-ben rendje megbízta, hogy Nyitrán szentbeszédet tartson. Anyos a megbízásnak eleget is tett, és Szent István napján ő tartotta meg a nyitrai vártemplomban az ünnepi szentbeszédet.

Anyos ép egy nemzeti éposz megírását tűzte ki célul, sőt már tárgyalt is a forrásmunkák felől Barcsayval és Orczyval, azonban a történelem eseményei más versekre ragadták tollát. 1782. jan. 26-án megjelent II. József császár rendfelozlato határozata, s a császári biztos már ápr. 9-én megjelent a zobori kamalduli kolostorban, szekularizálta a vagyonukat, — s a rendtagok széjjeloszlottak. A hír hamar eljutott a szomszédos elefánti pálos kolostorba is. A kamaldoliak feloszlata nagy lelki vihart váltott ki Anyosban, félretette a készülő nemzeti époszt, s megírta a „Kamaldoliak pusztulásáról” szoló versét, melyben szomorúan írja:

„Már Zobor tetejében s maiki erdőségben
Állnak a barlangok néma tsendességben.
Nem hallatik szózat! Nem szent sóhajtások,
Nem nyílnak az égre buzgó pillantások.”

Ezt a versét követte egyik legismertebb verse a „Kalapos király”, melyről Benedek Marcell könyve is megjegyzi, hogy „ez a legnépszerűbb Anyos vers.” Tényleg, hatalmas erővel sodródik végig ezen a versen a II. József elleni gyűlölet, aki puritánságában került minden felesleges ceremóniát s meg sem koronáztatta magát. A töredékben fenn-

maradt versben, melyet az utókor nevezett el a benne található elnevezés után, „Kalapos király”-nak, oly erővel fakadt ki Ányos, ami ennek a lágyhangú, szentimentális poéta lantján eddig szinte ismeretlen tónus volt:

„Iszonyú hatalom! — még ez nem volt nálunk
Hogy korona nélkül lett volna királyunk.
Mátyás, hogy nem talált koronát magának
Tűzzel, vassal rohant Fridrik kastélyának.
Nem szánt föláldozni több száz magyarokat,
Csakhogy koronázva ülje trónussokat.
De ez megelégszik, hogy kalap van a fején,
Mert háromszázezer zsoldos él kenyeren.”

Kétségtelen, hogy Ányos József elleni gyűlöletében rendjének feloszlatása, és a magyar föld szeretete szította a germanizáló törekvésekkel szemben, azonban helyesen jegyzi meg Császár Elemér, hogy sokban fűtötték lantját II. József demokratikus reformjai is, mert hiszen ezek a reformok — mind a magyar kiváltságos osztály — a nemeség kárára irányultak. Ányos ősi nemesi családból származott, s mentalitása teljesen egybenőtt osztálya felfogásával, tehát József reformjaiban osztálya kiváltságos helyzete ellen elkövetett támadásoknak látott, ami csak fokozta a kalapos király ellen érzett gyűlöletében.

1782-ben megérkezett a rend parancsa, mely Ányost eléfánti magányából újból visszahívta az életbe. A székesfehérvári gimnáziumban vállalt tanári állást, de nem sokáig örülhetett új életének, betegsége rövid időn belül sírba döntötte.

Huszonnyolc életévéből egyet itt töltött Nyitrán, a „halovány hold” szomorú életű poétája, s ma a fiatal pálosnak, aki itt járta valaha a zoboralji erdőségeket már csontjai is elporladtak a veszprémi pálos kriptában. Porladó testét csak néhány szó őrzi a kriptá falán:

HIC EST DEPOSITUS IN PACE PAULUS ANYOS.

Itt Nyitrán pedig, ahol talán élete legszomorúbb évét töltötte, nem-őrzi emlékét még csak egy egyszerű tábla sem.

EGRI VIKTOR:

KIHALÓBAN A VERS AZ IFJÚSÁG AJKÁN.*)

Hevesi Sándor írja, hogy amikor Molnár Ferenc „Pál utcai fiúk” című dramatizált regényének előadásához diákszereplőket toborzott, a természetes beszéd vizsgáztatása céljából verseket mondatott velük. Azaz, hogy csak akart vizsgáztatni, mert a vallatás során igen hamar kiderült, hogy a mai diákok egyáltalában nem tudnak verseket. Amilyen pontosan tudják felsorolni a sporteredményeket, — egyszerre dadogni és hebegni kezdenek, amikor arra kerül a sor, hogy elmondják Petőfinek vagy Arany Jánosnak egy versét.

Hevesi tapasztalata fájdalmasan mutatja, hogy még a legnagyobb költők is elvesztették aktualitásukat. Elveszett a szép szó szeretete és legendába való az a kor, amikor egy diák akár száz Petőfi verset tudott betéve és természetes beszédét, de egész lelkületét áthatotta a szépnek szeretete. Szomorú kortűnet ez, amelybe igen nehéz belenyugodni, mert a serdületlen és serdült ifjúság például Angliában és Franciaországban is szenvedélyesen sportol, s éppen komoly tanárok részéről ott is állandóan sok panasz hangzik el amiatt, hogy a mai ifjúság műveltsége és művelődése az előbbi nemzedék szellemi felszereléséhez hasonlóan meglehetősen hiányos, de azért a költők becsülete mind a két országban ma is igen nagy, s angol vagy éppen francia családokban egyszerűen el sem képzelhető, hogy a kisdíákok egész csomó verset ne tudjanak az ó népszerű költőikből.

A továbbiakban Hevesi Sándor arra a következtetésre jut, hogy kultúrfőlnyünkben nagyon nagy rés tátong. Egy nemzet nagy költői nem arra valók, hogy mint díszkötésű, aranymetszésű könyvek érintetlenül díszlegjenek a polcon, sőt nem is arra valók, hogy a nyájas olvasó néha-néha egy leereszkedő pillantást vessen beléjük. Vannak sorsok és vannak versek, melyeknek előszájon kell forogniuk, anynyira hozzátartoznak a nemzet szellemi leltárához, eleven hagyományához, örök életéhez.

Folytatnunk kell ezt a gondolatsort, a tények megállapítása után meg is kell találnunk e tagadhatatlanul szomorú kortűnetnek magyarázatát. Hozzá kell fűznöm, hogy a jelenleg nem elszigetelt jelentőségű és nem vonatkozik csupán magyar diákokra, de feltétlenül az egész középeurópai ifjúságra.

*) Fölolvaista a szerző a pozsonyi rádióban, 1936. okt. 23.-án

Ha kérdést intézünk az ifjúság nevelőihez, az öregebbje rezignáltan legyint, s mintha ebben a legyintésben benne volna a lemondáson túl a teljes elítélés: menthetetlen ez a testi teljesítményekért rajongó és sportörületbe hajtott fiatalság. A tanár fönn ül a katedrán és minden idegével érzi a padosrok felől áradó hideg közömbösséget, mely nem ritkán ellenszenvbe csap. Az elfáradt tanár nem akar, de nem is tud megbirkózni a tanítvány ellenséges indulataival. Az elinduló és alkonyba hajló életek közt nincsen semmi híd. A tanár elmondja óráján mindazt, amire a tananyag kötelezi, kihallgatja a tanítványt és nagyon hamarosan arra az eredményre jut, hogy a diák készületlen, a tudománnyal hadilábon áll, a tanulást szabotálja és éppen csak annyira erőlteti meg szellemét, hogy némi tudást igazoljon, ami elegendő egy elégséges osztályzathoz, a szükséges továbbmenetelhez.

A helyzet tagadhatatlanul az, hogy az ifjúság valahogy érzi a szellemiség csődjét, felserdültebb korában már a jövőt látja, amelyben diplomával a zsebében könnyen állástalan marad. Egész jövője tele van csupa teherterellel, ha arról van szó, hogy életlehetőséghez, önálló keresethez jusson, ugyanakkor pedig világossá válik előtte, hogy ma az erősebb fizikummal, testi talentummal és esetleg jó külseivel megáldott fiatalember sokszorosan előnyben van a szellemi javakkal megáldottabb, de testileg silányabb felett. Az apák, a szülők, ha jóakarátúan nem is igazolják ezt az álláspontot, végeredményben a sajnálatos tényt megdönteni nem tudják. A kor — és ezt fokozottan hangsúlyozzuk — a szellemi javak iránt mindjobban közömbössé váló, elparlagiasodó, durvabeszédű ifjúságot igazolja, amikor egy kiváló sportteljesítményt százezrekre menő keresettel jutalmaz, zseninek nevez és nemzeti hőroszként ünnepel egy gyorslábú és erőstüdejű ugrót vagy futót, de ugyanakkor egy pompás szellemi teljesítményt szinte apróhirdetés-szerűen nyugtázt. Ma egy olimpiai rekord százezrek és milliók érdeklődését kelti és egy új Pasteur lélekmentő munkája visszhang nélkül marad. Ma a csodafutó négernek, Owens nevének van bűbájos keletje; az izmok világa ez, új kereseti lehetőségekkel és életpályákkal.

Az a nemes testedzés, amely egy Nurmit érdeméhez méltán világhíressé tett és ugyanakkor ezreknek és száezreknek testi állapotát javította fel és betegségek, viszontagságok ellen felvértezte, kezdi a korban mindjobban elveszíteni eredeti nevelő és edző jelentőségét és túlhajtottságával zsákutcába kergeti az ifjúságot. Hangsúlyozom ezzel, hogy hamis álláspont volna a sport testnevelő szerepe

ellen kifogást emelni, de annál nagyobb nyomatékkal kell tiltakozni torz kinövésai ellen. Abban a pillanatban, amikor az élteljesítmény, egy másodperc tizede, az ugrószallagnak egy centiméterje a döntő, elvesztette nevelőszerepét a sport és joggal aggódhatunk azért a generációért, amely a teljesítmények másodperceit számontartja, szívetölő finiszekről ábrándozik, de sohase vesz magának annyi fáradságot, hogy szabad perceiben egy Arany ballada zengő strófáit olvassza és memorizálja.

Az a harmincöt vagy negyvenéves ember, aki már megjárta a háború poklát és átvádolt a kornak minden keserűségén, nem él olyan távol a maga ifjúságától, hogy frissen ne emlékezne a zöld gyepnek, a játszótereknek örömeire, amelyekből bőven kivette a részét, testileg korántsem volt satnya és tudott rajongani teljesítményekért, de nem vesztette el fogékonyságát a szép szó iránt. Néha tisztára virtusból homéroszi énekeket, Toldit tanult oldalszám, jogász korában a büntetőjog paragrafusai közt elővette Adyt és a maga gyönyörűségére, szellemi pihenőül egy-egy verset memorizált.

Az ifjúságnak nevelője, akit ez a generáció adott, tisztán látja a helyzetet és tudja, hogy nem ítélné el a nyelvében elparlagiasodó és ének szeretet nélkül felnövekvő ifjúságot. Tudja, hogy nem az ifjú egymaga a hívás, akit egy rekordteljesítmény jobban érdekel egy szépen hangzó sornál, egy Arany balladánál vagy Adyversnél. Tudja, hogy a szülő sem hibás, aki a tribünön üvölt, amikor a gyermeke az állóhelyen szorong és a zöld mező mestereinek játékát lesi, — mert ez a szülő ezer veszedelmek közt néha szinte rettegve tölti napjait, hogy a szűkre porciózott kenyér végképp ki ne hulljon a kezéből. Az élet a szülő szemében tele van rettegető veszedelmekkel, elbuktató akadályokkal és ma nem az a fontos, hogy a lélek az örömek pillanatában, a felszabadultság percében ujjongó dalt csendítsen fel és eljátszon a szép feleslegével, de fontosabb a lélek kemény-sége, az a közönyből, durvaságból, számításból és kíméletlenségből kovácsolt páncél, mely az élet egyre elviselhetetlenebbé váló harcában megvédi a nemzedéket.

A látószemű nevelő hidat keres ehhez a felnövekvő új nemzedékhez, tanítvány és tanár között olykor már hevesebb és erősebb a megértés árama és a kölcsönös érdeklődés nem szorítkozik szigorúan a tanulmány tárgykörére. Ma a nevelő igazi szerepe ott kezdődik, ahol sikerül a fiatalságban egy egészséges emberséget ébreszteni. Nehéz feladat ez, nem elég hozzá tengernyi türelem, ha az ifjúságban való hit hiányzik. Hitetlenül nem lehet nevelni, de kár-

bavész a legszebb tanítói célzat, ahol az ifjúság lelke elfásul, fogékonysága elvész a szép iránt és kétségbevonja a szellem teremtő erejét.

Ne keressük az elfásulás okát csak az ifjúságban, amelyet a kor arra tanít, hogy anyagias szemlélettel verekedje ki helyét a világban és ne okoljuk csak a szülőket és nevelőket, hogy nem tudnak elég hitet adni, teremtő akarattal telíteni azokat, akik majd a helyükre lépnek. Higgyük, hogy az ifjúság ma is meghallaná a költő ébresztő szavát, ha a kor nem nyomná vagy torzítaná el a szót, a költő hangját.

Itt állunk a kérdés legvégén és azt kell mondanunk, hogy hibás a költő is, aki látja, hogy kiábrándítóan hiányos egy egész nemzedék szellemi felkészültsége. Hibázott, amikor csak a forma forradalmi robbantásában látta célját. A darabokra szakadt formátlan ének nem talált utat a lélekhez, az új költő hol rohamos szózuhataggal, hol értelmetlen dadogással csak a zűrbe szakadó kornak géphangjait idézte. Talán ha hangja teltebbé öblösödik és a gép dicsérete helyett újra eszmei tartalmat ad, a fiatalság is felfigyel hangjára.

Egy régi mondás állítja, hogy elvész a nép, amely elfelejti az éneket. Szülőnek, nevelőnek, költőnek szerepe, hogy az ifjúság ajkán ne haljon el végkép az ének.

KRITIKA.

SZLOVENSZKÓI MAGYAR ÍRÓK ANTOLOGIÁJA.

A Híd kiadása. Nyitra, 1936.

A szlovenszkói magyar irodalom úgy látszik végképen antológiákban fog élni igazán. Amerre nézel: csupa gyűjtemény. Mi ez? Hiány, a kiadás, az egyéni törtetés hiánya, vagy az esztétikai önbizalom hiánya, melyet csak a társas megjelenés tud kompenzálni? Avagy az érés jele, az első keresztmetszet felmutatása, dokumentáció befelé és kifelé, az egész magyar nyelvterületre, addig is míg megismernek minket annyira, mint az erdélyieket? Azt hiszem friss antológiáink mindkét szempont szülöttei. A szlovenszkói magyar irodalom tényleg nem képes a maga lábán olyan szerves megjelenési formában alakulni, mint ahogy régóta óhajtuk. A könyvkiadás leginkább, s nemcsak a jelentéktelen közönség-tévesztőknél, de az alkotó rangos íróknál is: magánügy, ahogy néha, a kétségbeesés és hitvesztés óráiban, amikor visszhangtalanul múlik el a legkomolyabb irodalmi vallomás is, a szlovenszkói írástudó egész irodalmát magánügynek érzi. A szlovenszkóiságnak, mint kötelező lelki habitusnak s az egész magyar szellemi terület érdekes és vállalnivaló részének tudata elsősorban a nyelvhatár szélén élő városi magyaroknál található meg. Itt jelent még valamit egy-egy írástudó szava és strófája, itt, ahol számontartják a belföldi meggyőződést és alkotást is. A háromnyelvű kisvárosokban jelentős magyar kisebbségi jószándék él, elszigetelten, szerényen, sőt majdnem szegényen, de ez a szegénység szellemet hord a hátán s büszke erre a manapság divatját-multa teherre. Ilyen városunk Nyitra is. Régóta figyeljük a nyitraiak mozgolódását. Hátuk mögött ott van a palóc félsziget, mint egy erősítő kórus, mely minden mozgásukat célirányossá teszi; mégis, amit csinálnak, elsősorban városi szellemalakítás. A nyitrai falak alacsonyok, de nem annyira, hogy a várost egyetlen mozdulattal összeköthessék a magyar faluval, hogy egy új, korszerű népi szellemet inauráljanak. Ám ilyesmit követelni kissé sok is volna. Miért éppen egy városka vékonyodó magyar polgári rétegéből teljék országos jelentőségű reformra minden, holott az egész népi tömb lényegében érintetlen e gondolattól. A nyitraiak tehát csak városi irodalmat művelnek. Mert a kisvárosban, ahol a magyar és magyar között válaszfalakat csináló politika nem ér el oly eleven erőt, szellempolitika út sátorfát s

sáról van szó a nyitraiak tervében is. Ebben a gondolatban jött létre két év előtt a nyitrai írók antológiája, egy irodalmi értéket igen kevésbé jelentő könyv, de a szellemfelesztő s önművelő magyar társadalom őszinte dokumentuma. Becsületet célkitűzés volt s becsületben folytatása a könyvkiadás, amit azóta megteremtettek s melynek keretében jelent meg most a szlovenszkói írók antológiája is. Próza és vers, van benne sőt tanulmány és fordítások is, szlovák és cseh költők átköltései magyarra. Nyitra így jelképezi azt a hidat, melyet régóta szerettünk volna megteremteni irodalmunk számára szükséges nyugodt légkör miatt. Az optimizmus gyermeke hangja csendül ki Dallós István és Martonvölgyi László dr. bevezetőjéből: „Erkölcsei felelősség és nagy anyagi kockázat jelzik azt az utat, mely kitűzött célunkhoz vezet. Részünkről a hit és akarat, az írók részéről a megértés tették lehetővé az akadályok elhárítását. Hittünk a szlovenszkói irodalom értékes teremtő erejében és a szlovenszkói olvasó kultúraszzeretében és e hiten keresztül vállalkoznunk kellett arra a feladatra, hogy szolgálatot tegyünk a szlovenszkói irodalomnak, mely ma már az egyetemes magyar irodalom sokat ígérő, számottevő értéke.” A nyitrai antológia roppant érdekes alkalmat nyújt arra, hogy a szlovenszkói magyar irodalom újabb eredményeit kritikai vizsgálat alá vegyük. Olyan lehetőség ez, hogy külön-külön egyes elkerült kérdések megvitatására is ad alkalmat, például a szlovenszkói irodalmi nyelv, a próza kérdésének tisztázására. Ma ismét, hogy a rossz és művészietlen mondatot minden irányzat táján felháborodással elutasítják, fontos kérdés a mesterség tudása, az alap. Mi ebből a szempontból csak ritkán szoktuk volt nézni az írókat, holott itt kezdődik a kritika jogossága. Hasonlóképpen ebből a szempontból, a stílus szempontjából kell megvitatni a költői termést is. A kinyomtatott vers túlzó önértékre nevel Szlovenszkón, elhitei a tulajdonossal, hogy költő; holott a vers nem attól vers, hogy kinyomják. Ma mindenütt ismét a poézis örök törvényei kerülnek uralomra s a poétikai izmusok keltette zűrzavar már oszlik, alig talál benne menedéket az álköltő, épúgy mint a piktúrában az, aki csak a divatot majmolta. A divat elmúlt, marad a művészeti teljesítmény múlhatatlan mérlege. Azonban bármennyire is csábító az ilyen kritika megírása, jelen esetben várunk kell még vele. Az antológia ugyanis négy kötetre van tervezve s ha tényleg a négy kötet minden rossz óment megriasztva háromnegyed év múlva megjelenik, akkor a teljes keresztmetszet birtokában nekigyürkőzhetünk e nem kellemes, azonban annál fontosabb feladatnak. Most az egyes itt résztvevő írók ismertetésére szorítkozunk.

Verssel és műfordítással szerepelnek az antológiában: Ásgúthy Erzsébet, Bólya Lajos, Darvas János, Forbáth Imre, Győry Dezső, Morvay Gyula, Páll Miklós, Petneházy Ferenc, Sipos Győző, Szenes Erzs, Tamás Lajos, Urr Ida, Vozári Dezső, Wimberger Anna. Minden versek közül kiemelkedik Győry Dezső, Forbáth Imre és Vozári Dezső költészete. Három teljesen kialakult költő ez, kész mondanivalóval, egyenletes, érett formával. A többi lírikus közül igazi verselményt Petneházy Ferencnek, ennek a formakényes fiatal lírikusnak és nagyszerű Březina-fordítónak a versei nyújtanak és Wimberger Annának öt szép verse, melyek közül az Anyám emlékére című a legjobb. Szenes Erzs oly jólismert egyhúrú lírája rendkívül elmélyült, filozófikus tartalmúvá vált s már-már fahangú modorosságait is elhagyta, vannak itt sorai, melyek megrendítenek az emberi sors engesztelhetetlen leírásával. Darvas János szlovák fordításait már ismerjük, két antológiából is, a fordítások hűek és kifejezők. A többi lírikusból egyénibb hangot alig érezni. Bólya Lajos legjobb verse a Berceuse, mely annyira elűt a többtől, a rétori pózoktól. Morvay Gyulának van mondanivalója, de rendkívül küzd a kifejezéssel.

A novellisták közül igazi novelláival a szó legjobb műfaji értelmében csak kevesen válnak ki. Ezek közé tartozik mesteri írásaival Darkó István és stíluszépségeivel, kifejező arányosságával vele rokon kitűnő prózaíróink: Szenes Piroska. E két író elbeszélése, a Faun a Magurán és a Borzaska, az antológiában közölt irodalom epikai hitelének bizonyossága. Hozzájuk csatlakozik Egri Viktor: Erdei vallomás című novellája, Sebesi Ernő: Pereg a dobja, Szombathy Viktor A német leány és a szerelem és Zerdahelyi József Pásztorvérrel című beszélyeivel; egytől egyig említett prózaíróink jó érettebb alkotásai. Ethey Gyula Gaál Mózes ifjúsági történeti elbeszéléseire emlékeztetően ír, Farkas István és Nyíresi Tichy Kálmán az idillikus falusi történet és jelenet-szövés hívei, Kaczér Illés Tárogó című tárcája kitűnő író írása, elárulja ezt a rutin könnyedsége, de komolyabb, mélyebb írást vártunk volna tőle. Neubauer Pál: Bókoló közszenetek a hídon című elbeszélése regényrészletnek tűnik, de kedves és ügyesen szórakoztató, Palotai Borist, rendkívül jól fejlődő novellaíróinkat, az itt közölt Mancsi visszatér című elbeszélése nem reprezentálja méltóképen, bár fegyelmezett írásmű ez is. Sándor Imre, Schalkház Sára, Sellyei József, Sziklay Ferenc igénytelenebb karcolatokkal szerepelnek, melyekből nem igen lehet határozott képet kapni írójukról. A fiatal Andrászky István biztos ösztönű prózaírónak mutatkozik.

A kötet egyetlen tanulmánya Vass László: *Se Kelet, se Nyugat* című írása. Vass egyéniségét kitűnően mutatja ez az írásmű. A mai magyar fiatalabb értelmiségi generáció népi megújulásba vetett korszerű programja s humanista erkölcsű európai világbéke találkozik itt egy a magyar középosztályra jellemző lírai foglalatban. Az ismert igazságokat tömören ismétlő színes cikk lelkes igenlésre fog találni. Szalatnai Rezső.

EGYEDUL VAGYUNK. — Surányi Miklós Széchenyi trilógiája.

Egy nemzet ujjaszületésének története is lehetne a címe Surányi Miklós regényének, amely a magyar irodalom életében nagy és kiemelkedő esemény.

Széchenyi István változatos, bonyolult élete híven követte és visszatükrözte azt az ugyancsak változatos és bonyolult magyar életet, mely a napoleoni uralom megrázkódtatásai után, évszázadok óta először adta át magát a nyugatról érkező eszmeáramlásoknak. Bécsben a szentszövetség ülészik, a győzelem diadalittasai esztendőkre szóló tivornyát rendeznek a világ császáraival, hercegeivel, egyéb mágnaisaival. Európa minden tájáról összesereglett, élnivágyó szépasszonyaival meg híres kokottjaival, akiknek az a viszonzosságuk áll fenn a főúri szalónok mágnaś hölgyeivel, hogy azoktól sajátítják el a modor finnyás külsőségeit, am azok tőlük az életmód feslettségét s mind a két kör kölcsönösen és egymástól az áldozatkész, nagyuri barátokat. Mindez pompásan és filmszerű láthatósággal meg változatos-sággal benne van Surányi regényében.

A szentszövetségnek ebben a pezsgőző és dorbézoló feslett világában él, mulat és két marokkal tölti magába a létezés gyönyöreit a főként asszonyi körökben kivételes népszerűségnek örvendő Széchenyi István gróf, huszárkapitány. Meg semmi több, mint huszárkapitány és hitbizományi földesur, aki akkor még magyarul sem tud. A szalónokban és magasrangú hivatalokban sürgölődő és elnémetesedett többi magyar mágnaś is épp oly közönyös hazájának sorsával, problémáival szemben, mint Széchenyi István s épp oly kevésbé tudnak, mint ő, azoknak az eszmegyujtogatóknak, főként néhány írónak munkájáról, akik akkor már fáklalángokkal kezdik bejárni az éjszaka sötétjében alvó országot.

A szentszövetségi Bécs mozgalmas rajzával indul Surányi regénytrilógiája, a gyönyörnek, ölelkezésnek olyan zsi-bongásával s azzal a kibírhatatlan fulladtságával a levegőnek, melyet nagyszéűen éreztet az író történelmi hangulato-

kat ábrázoló tolla. Az az általános szolónizmus már nem tarthat sokáig. A téboly vonagló karmestere ájultan fog leszédülni emelvényéről s akit nem temet maga alá a frivolitásnak ez az összeroszkodó építménye, az örülni fog, ha megtérhet otthonába, kastélyába, polgári hajlékba, vagy szájában az undor és erkölcsi felháborodás ízével azok közé áll, akik szebb, emberibb világot akarnak teremteni a régi helyén. Ez történik Széchenyivel is. A könnyelmű, garázda, főúri huszártisztból népének legnagyobb építő kőművese lesz és tragikusan beigazolt, még ma is a szentírás mélységével szóló prófétája. A regénynek talán legmonumentálisabb, keserűen igaz magyar fejezete a Wesselényivel való hortobágyi találkozás leírása, amikor a gyalult, kecskelábú asztalnál végleg eldőlt Széchenyi István sorsa és elindul népéhez kötött végzete.

Attól a naptól kezdve Széchenyi életéből, mint valami tűrközből verődik vissza a nemzet életének képe, azé a nemzeté, mely mint valami magárahagyott szekér vesztegelt a történelem sarában és Schéchenyitől kapta az első lökést Európa felé. De a forradalommal lezárult Széchenyi élete s ő önmaga a téboly lelki homályában merült el, önváddal meggyötörten és a lelkiismeret mardosásával. Egyedülvalóságban marad egyetlen titkárjával a döblingi intézet falai között, amint egyedül volt egész és mindig jó akaró életében is.

Széchenyi életének ennél a szakaszánál zárul Surányi Miklós monumentálisan nagy, háromkötetes regénye. Tolstoji feladatot oldott meg Surányi ezzel a regényével. A kor is közel áll a „Háború és béke” korához, ami annak utóhangja, az itt preludiuma a regénynek. A könyv lapjaiból felzibong az akkori Európa Londontól Debrecenig, babiloni sűrűségével az emberfajtáknak, annyi különböző jellemmel, akarással, hanggal, mintha óriás orchesterben lennének, amelyből élesen és magávalragadó erővel emelkedik ki Széchenyi hangja, hogy száguldva vigye az olvasó érdeklődését a mű három kötetén át, felcsigázottan ettől az érdekes élettől, de felcsigázottan a korok és eszmék ábrázolásától is. A kor hátterével megmutatott emberábrázoló írnitűdásnak rendkívüli teljesítménye az, ahogy Surányi Miklós Széchenyi ezer ellentétből összeszőtt, sokszor igen gyarló, de mégis lángeszű, fiatal korában kicsapongó, de ugyanakkor és később is, nagy szerelmek lángolásában megtisztuló alakjában az embert és emberfölötti embert is, hamisítás nélküli eszközökkel, igaz mivoltában rajzolja meg.

Nem kétséges, hogy az a Széchenyi, aki Surányi regényében áll elénk, igazabb minden eddigi róla adott képnél és a

történelemnek vele játszódo szakáról sem íródott még teljesebb és hivebb regény az Egyedül vagyunk-nál. A történelmi regényírás egyike a legnehezebb írói feladatoknak. Az író nem alkothat szuverénül, mert olyan életekbe kell ismét életet lehelnie, amelyek már egyszer éltek s amelyek már dokumentummá váltak. Kiváltképpen áll ez, ha a regény Széchenyiről szól, akinek közéleti pályája nyílegyenes, világító vonalként haladt, magánélete ellenben a legszövevényesebb és nagyon sokféle fényforrásból táplálkozó labirintus.

E regény elolvasása közben sokszor fölmerült bennem az az érzés, hogy Surányi könyve, mely a magyar történelem legküzdelmesebb, teremto korszakáról ad teljes képet, komoly diplomáciai szolgálatokat tölthetne be s a magyar nép jobb megértéséhez vezethetné el a külföldet, ha elsősorban is angol nyelven megjelennék. Nem csak azért a számos szálerlt, mely Széchenyi alakján keresztül angol vonatkozásokkal szövi tele a regényt, hanem mert ennek a teremto nagy embernek és a körülötte keletkezo alkotásoknak eseményein át támaszthatnók magunk iránt a legtöbb rokonszenvet Nyugat e nagy és a munka szellemétől hasonlóképpen áthatott nemzeténél.

SZITNYAI ZOLTÁN

S á f á r K a t a l i n : MÉG SEM TÖRTÉNT SEMMI. — Franklin kiadás.

Amit az író a könyv címében ígért azt az utolsó oldalig betartotta. A regényben csakugyan nem történik semmi. Lapos és unalmas írás ez, amelyben csak annyi a történés, hogy Juditot, a regény hősnőjét elfelejtik meghívni uzsonnára, hogy Berlinben a rektor a kézfogásnál lehuzatja a keztyűjét, hogy Mehler báróékhez elfelejt magához venni zsebkendőt. Erdősi Judit eminens tanuló, sokszor küzködik egy gyávasági komplexummal, amely zsidó voltából származik, gyakran menekül a „zugoly”-ba, hol egyedül lehet. Tintás az újja, Asinának hívják s husz esztendő s korában is kevesebb fogalma van a szerelem testi és lelki momentumairól, mint más tizenkétéves kis leánynak. Mindez nem volna hiba, hiszen a világ lassan bár, de mégis egy tisztultabb erkölcsű világ felé tart, de lélektanilag meg kellett volna magyarázni az írónak ezt az elkésott pubertást. Az író rogyadozó karaktert kölcsönöz hősének, akit éppen zugolykeresése miatt nem is lehet hősnek nevezni s ezzel kihuzza a talajt végérvényesen a lába alól. Judit, Erdősi Judit elsőéves bölcsész még husz esztendő s korában is romantikus hangú naplót

vezet, hová lelkének titkos vágyait esetenként megőrizte az elfúlástól. Ennek a léleknek a gyávaságon túl nem volt semmi karaktere. Titkos vágyai voltak ugyan szerelemről, házasságról, de ezek eltompultak a napló lapjain s bezárultak a csöpp aranyozott könyvkapocccsal. Mindez bosszantóan kísért az Asina életén át, az olvasó több helyütt félretolja az író, aki örökké ott gyámkodik a „hős” élete körül s enged, hogy történjen vele valami emberi. Azok a céltalan rohanások, melyek egy-egy eset alkalmából megoldásként adódtak, csak elfárasztották a „hóst” és vele az olvasót. Erdősi Judit élete nem kapcsolódott senkiéhez, mindenütt gyanakodott, minden helyzetben sírt, mindig félt s amikor a tisztas szándéku Váci doktor megkéri a kezét, megint csak menekül, mintha olyas valamitől félné, ami a történés lát-szatát keltené. Egy esztendő alatt csak odáig jut el, hogy nem sértődik meg, amikor a bucsuzásnál valaki Adyt idézi

(helytelenül).

Szeretem megcsókolni
Aki elmegy.

helyesen:

Szeretem megcsókolni a z t
Aki elmegy.

Ez hát a bűne a regénynek. Judit szálnalmas figurája csetlik botlik az elég jól megrajzolt miliőben, anélkül, hogy itt ott érdemes emberi tulajdonságaival találkozni. Judit az egyesztendei berlini tartozkodása után visszatér, Váci dr. a komoly kérő is hazakerül, két külön vonaton érkeznek s az olvasó tájékozatlan további sorsuk felől. Tragédia, hogy Judit további sorsa irányában érdeklődésünk végérvényesen megszűnik.

Az író jó stilussal szinte rutinirozottan fogott hozzá a témához. Elbeszélő hangja kiforrott s zavartalan. Témája azonban egyszer sem tudott érdeklődést kelteni. A szlovenszkói problémák közül nem lát meg semmit, kritikája a németek felett kicsinyes s igazságtalan. (Ugyan ki van ma Berlinben jó körülmények között? — kérdi.) Írói rendeltetése akkor válik meggyőzővé, ha komolyabb témát keményebb eszközökkel ragadna meg, nem lágyulna el, ha hőséval végre történne valami. A zsidó léleknek ezzel a rajzával a zsidóságnak sem tett jó szolgálatot a szerző. Új könyvet várunk tőle, felülemelkedést egészen kicsinyes szempontok felett, több lendületet, több önkritikát, több bátorságot. Akkor el kell érkezni az írónak oda, hogy megismerik és megszeretik.

Addig ezt a könyvét félretesszük s szálnalmas gyengeségeit igyekszünk elfelejteni.

MARÉK ANTAL

Kaffka Margit: SZINEK ÉS ÉVEK. — Franklin kiadás.

Remek ötlet volt Kaffka Margitnak ezt a felejtethetlen élményt jelentő regényét, amely teljesen elfogyott már esztendőök óta, új kiadásban, szép modern címlappal újra megjelentetni. Csodálatosképpen ez a regény teljesen mai. Négy generáció sorsa kerül az író éles megfigyelésének reflektóra alá s a végső konklúzió az, amit ma társadalomban, lelkiségben magunk körül látunk. S itt jutunk el Kaffka Margit igazi írói kvalitásainak megértéséhez. Kaffka előre látta, hogy a nő lélek felszabadul a béklyó alól, melybe a századelő s a mult századvég zárta. A Groszi, Magda édesanyja, Magda sorsa csak azért olyan sötét, hogy annál ragyogóbb és emberibb legyen Magda gyermekeinek élete. Lélekben felszabadult, erős nőt akart látni az író s ha élne, látna a valóságban is. Az író álma így lett valóság, meglátása így nyert a kor mindennapjában bizonyosságot. A kor igazolása szálnalmas gazdasági körülmények között történik s ez kis fényt vet a felszabadulás felett érzett örömkökre. Sokan visszaélnek ezzel a szabadsággal, megcsufolják az eszmét, melyet éppen Kaffka hirdetett annyi lelkesedéssel.

A Szinek és évek c. regény a háború előtt két esztendővel jelent meg. A háború sorsa lett a könyvnek, mert bizonyos időre eltemette. Két évig élt a Szinek és évek s amikor vége lett a háborúnak, sokat szenvedett emberek, megtisztultan vették újra a kezükbe. Meggyötört lelkek könnyezték végig Magda szerencsétlen életét. Hinni akaró fiatalok merítették erőt belőle. S most jelentette meg újra a Franklin, mert néhány antikvár példányon kívül nem lehetett már sehol megkapni.

A regényt el kell olvasnia mindenkinek, akit a századelő társadalmi berendezettsége, lelkisége, szokásai s egy sajátatosan kipusztult gentry osztály keresztmetszete érdekel. A magyar írás klasszikus magasságokba emelkedik ebben a bölcs könyvben, a történeteknek ebben az áradásában, a meglátásoknak ijesztő tömegében. Örökké sajnálhatjuk, hogy Kaffka Margit nem él már közöttünk, nem láthatja az éveket, melyeket annyi színnel látott, nem irányíthat izlést, lelkiséget s nem hozhatja közel hozzánk okos szavaival az öregkort. Csak asszony tud így mindennek a végére megér-

kezni s onnan is úgy látni mindent, hogy a szépség aranyozza be s szabadítsa fel a mult borongós színeit.

MARÉK ANTAL

NINCS MÉG KÉSŐN: R é v J ó z s e f versei.

Rév József életdrámája és világszemlélete tragikus, mint minden alkotószellemé. A tragikus szó jelentése itt nem egyezik a pesszimizmuséval. A pesszimizmus tagadja az értéket, tagadja az életet, míg a tragikus életszemlélet állítja és heroikus harcot vív az életért, annak teljességéért. Ismeri az értékek kategóriáit s a legszebbet, legtökéletesebbet akarja elérni. Mivel azonban ez igen kevésnek és kevészer sikerül, — az alkotószellemnek, bár jó harcot harcol, — életdrámája tragikus lesz.

Rév József is hiába rejti tragikus lelki arculatát a mindenbe beletörődés, a csendes rezignáció leplébe; egyszerű hangszerelésű verseiben mélységes, fojtott fájdalom izzik. Egy magasra-törő lélek szomorú hőköléseit, megtorpanását és vergődését olvashatjuk ki az ólomszürke sorokból. Az alkotószellem fájdalmas csalódása szól ki a Sasok c. verséből. Messzi világok üzenetét hozza minden költő s szenvedése teljessé válik, mikor rádöbben, hogy igazabb, teljesebb, szebb volt látomása, mint amivé lett. Legértékesebb, legmélyebb versei Rév Józsefnek is az alkotó szellem csalódásából, szomorú emberi fájdalomából születtek. (Kuglipálya, Sasok, Alkony felé, Estély a kisvárosban.)

Nem nagy igényű költő Rév József és sokan talán, kik verseinek epidermisén túl nem mentek, egy szimpatikus és öregedő vicinális költőt látnak benne, akinek problematikája, világszemlélete egy régi nyugalmas világé: nekem azonban igaz és mily örömet szerzett s a rábízott üzenetet maradéktalanul átadta.

KOSSÁNYI JÓZSEF.

LELKET JÖTTEM VENNI: S ü t ő K á l m á n versei.

Úgy látszik a régi megállapítást, hogy Szlovenszkon sok a dilettáns versfaragó, — Sütő Kálmán is meg akarta erősíteni. Hálátlan feladat kritikát írni az efféle, — érzésben, gondolkozásban és nyelvben egyaránt zűr-zavaros vershalmazról. Sajnálja az ember a jobb sorsra érdemes szerzőt, a teljesen hiába kidobott nyomdaköltséget, főleg pedig félti a szlovenszkoí könyv nehezen megszerzett hitelét.

Éppen ezért, bármennyire is szeretne az együttérző jóember erőnek-erejével valami szépet, vigasztalót mondani e könyvről a szerzőnek és az olvasónak, — az objektív kriti-

ka, a tiszta irodalom követelményei fellázadnak és megvé-
tőzzák a „jóember” esetleges részrehajlásra kapható íté-
letét.

Ki kell tehát mondania ítéletét a kritikusnak: Sütő Kálmán
versei rosszak; nagyon rosszak és messze a zagyva értelmelenség határán játszanak az olvasó jóízlésével és meg-
gyötört idegeivel. Nincs gondolata, nincs kifejező ereje.
Dadogó nyelve zűrös patakzással önti a szavak végtelen
tömegét, hogy torz kakofóniájukkal tökéletes zavarba ejtsék
a lelkében mélyen elszomorodott olvasót.

Kuriozum képpen pár sort „ideiktatok”.

Hiába várlak: nem jössz, nem üzensz:
Új ábrándok tarka Valója
Facsarni szívünkbe mézsejteket...?!
Elégtél talán pokolfenekén...?!
— Mitől léted az Isten óvja —

Ezek után a kritikus elhallgat; mindennél meggyőzőbb
erejük a fenti mélyértelmű sorok.

KOSSÁNYI JÓZSEF

Féja Géza: ADY. JÓSLÁSOK MAGYARORSZÁGRÓL.
Atheneum kiadás.

Ezt a kötetet nem lehet egyfolytában elolvasni. Meg kell
pihenni Féja hatalmas tanulmánya után s itt ott Ady politikai,
társadalmi, irodalmi prózái írásai közben. Ha a prózaíró Ady el
fullad mondanivalói közepette, ez máris kétséget kelt ben-
nünk mondanivalóink tárgyilagossága irányában. A lírai hang
kiütözik a próza egyenletesebb áradásában, ezzel akaratlan-
ul is bizalmatlanságot kelt az olvasóban. Tagadhatatlan,
hogy Ady csak lírikus volt. Nagy harcok, melyek körülötte
hangoskodtak, lírája miatt lobogtak. Prózájára korában alig
gondolt valaki. Nagy változásoknak kellett jönniök, hogy
újra fel kell figyelniünk Ady cikkeire. Féja szokott lelkesedé-
sével lát hozzá munkájához. A vátesz Adyt akarja megmu-
tatni, aki a század világháborújának előszelét előre meg-
érezte s arról komoly formában jelentést tett. Ez a jelentés
azonban elbizakodott, pillanatokig sem hiszi, hogy az inte-
ger Magyarországot bárminő károsodás érhetné. Bizott kez-
dettől fogva az erdélyi városok kultúrájában. Optimizmusa
csodálatosképpen még a háború másik esztendejében is
tartott. Sőt, mintha megnövekedett volna! A kor hangulatá-
tól úgy látszik Ady sem szabadulhatott. 1903-ban megmoz-
dul a föld a lába alatt s 1915-ben még büszkén és hittel
tartja Erdélyt, szűkebb pátriáját.

Érdekes összehasonlítani Ady korát az 1848—49-es évekkel. A XIX. század nagy politikai forradalmának mennyi neves költője volt: Petőfi, Tompa, Liszney és a többiek! Ady szinte egyes egyedül viselte a felelőséget, egyedül adott forradalmi formában hangot kora törekvéseinek. Kortársai, kik Nyugat felé merengtek, nem láthatták meg azt, amit Ady Nyugat után vágyódó lélekkel is meglátott. Ebben múlta felül Ady kortársait s jutott tőlük tragikus messzeségbe. A próza, mely a századelőben naiv volt s érzelgős, nem lelkesíthette. Itt is új útra kellett lépnie s ez magyarázza meg prózájának sietségtől elfulladás zavarát. Később valamenynyit tisztult ez a hang, de a költő sohasem tudta önmagát végleg kiszakítani a vizuális képek tömegéből. Kemény, zabolátlan hangja itt ott ellágyul, majd ismét zengő és erős lesz, sietős és botladozó, kereső és — igazságtalan. Így történhetett, hogy prózai írásai annak idején nem voltak jelentősek s csak most, sine ire et studio tudunk átvergődni rajtuk s csodálattal adózni váteszi képességének.

Féja Adyban etikai zsenit lát. Fellépésében Dózsa, Balassa Menyhért, Eötvös, Táncsics, Vörösmarty és Petőfi élő folytatását. Formálódott-e a mű egységesen, ennyi szándék asszisztálása mellett? Féja szerint igen. S folytatódik-e a következő évtizedekben, amikor a magyarságra oly komoly szociális és kulturális feladatok megoldása vár? Azt hisszük igen. Ma értékes fiatalok sora szorong Magyarország sorsán, ma hivatás lett a falukutatás, komoly kormányprogram a népegészségügy. Ezeket a fiatalokat az elmúlás nem temeti a feledés homoktengerébe. Fiatalok, inasok s erősek. Ady költészetén felnőtt fiatalság ez, amely most Ady prózáját kapta kézhez, hogy lássa a nagy előd minden kétségét, rendszerbe foglalva, útbaigazítással ellátottan. Marasztaló ítélet az, amit a nagy költő hoz. Ady érdeklődése a város iránt fokozottabban megnyilvánul, mint a falú iránt. A városos Magyarország inkább szívügye volt, mint a halódó falujú Magyarország. Kortársaink tehát megkezdett művet folytatnak, mikor érdeklődési területüket a falvakra tették át.

Ady, s ezt megállapítani kötelességünk, romantikus politikus volt. Nem tudott felszabadulni azoktól az előítéletektől, amik éltek benne. Gyűlölte a klerikalizmust, a vármegyét s ez sokszor egyoldalú ítéletekre kényszerítette. Mindez azonban nem rontja a költő prózai írásainak értékét, csak bizonyos tartózkodással kell élnünk megállapításaival szemben. Így szelid tévedése a költőnek, hogy a cseh nacionalista megmozdulás csak a klérus elleni harcot észlelte. Ady elkéseredése érthető volt, hiszen azidőtájt nyelte a ma-

gyarokat Amerika. S ott állott egyedül aggódásaival, ellensége lett mindenki, aki véleménye szerint a magyar életet lefojtotta. Ma egész tábor száll harcba a falúért, fiatalok, felkészültek, akiknek egységes fellépése máris érezteti a közéletben hatását. A d y e g y e d ü l v o l t ! !

„Húsz év múlva jó dolog lesz idegenként Budapesten mulatni” — írja Ady egyhelyütt. Ma, az idegenforgalom rekord esztendejében csodálkozva állunk meg ezeknél a soroknál. Hát annyira előre látta Ady a magyar élet alakulását? Annyira ismerte a népet, amelynek vendégszeretetét messze földeken ismerik?

„A gyermek, a gyermek, ez a mi korunk legszebb dala” — írja máshol. A XX. század érdeklődése a gyermek iránt csakugyan szembeszökő. Németországra kell gondolnunk hirtelen, ahol a gyermek az első polgára a birodalomnak. Ismeretesek továbbá azok az erőfeszítések, amelyek a dunántúli egyke kiirtását célozzák. Adynak ez a jóslása a XX. század harmincas s negyvenes éve között teljesedett be.

Az Európai Egyesült Államok szövetsége az ő fantáziáját is izgatta. Látomásában Genfben tartja ülését s ime a Népszövetség, az „Európai Egyesült Államoknak” ez a kezdetleges szövetsége csakugyan Genfben találta meg otthonát.

S folytathatnánk még a felsorolást, ha nem gyönyörködtetnének még Ady pomás színes utirajzai s párisi éveiről írt boldog írásai. Csupa lobogás, merő elérzékenyülés ez a hang, melyet Páris, a gyönyörök és fájdalom szent városa ébreszt fel benne. S álmélkodva állunk meg hatalmas Petőfi tanulmánya előtt, amelyben forradalmi lázban égeti mindazt, amit Petőfiről irodalomtörténeti tanulmányainak során elkönyvelhettünk.

A prózáiró Adyt rendszerbe foglalva, az újságok tiszvitérág életéből illetve halálából mentette át Féja Géza. Meltöbb rendszerbe szedőt nem találhatott volna keresve sem az Athenaeum. Féja az 1913—14. évi vértelen magyar forradalom legjobb ismerője, ő kutatja azokat az erőket, melyek az eszmék folytatásaképpen Adyt állították a gátra. A szabadságért sokan meghaltak Magyarországon, sajnálatosképpen éppen azok, akik éltek s haltak a szabadságért. Ady sorban az utolsó, harcok írásait át kellett menteni az örökévalóságba, mert Ady „mindent megadott nekünk” — ahogyan Féja mondta.

MARÉK ANTAL

ÉLETIV.

Csuka Zoltán válogatott versei 1925—1933. — Ady Társaság kiadása, Debrecen, 1936. Juhász Géza bevezetőjével.

A debreceni Ady Társaság dicséretes feladatot vállalt, amikor a Vajdaság leghatásosabb költőjének, Csuka Zoltának nyolc verseskötnyéből egy gyűjteményes kötetre való verset kiválogatott. Az antológia szinte hiánytalanul feltárja Csuka Zoltán költői múltját az elindulástól, a Délvidék földjének otthagytán túl a Budapesten való megtelepedésig.

A gyűjteményes kötet bevezetőjének írója, Juhász Géza a költő jellemzéséül találóan Szenteleky Kornél szavait idézi: „Ami itt tíz év alatt a magyar irodalom megteremtése, összefogása, kévébekötése és talpraállítása körül történt, az sohasem történt Csuka Zoltán nélkül. Az ő csodálatos aktivitása, lankadatlan hite, kifogyhatatlan energiája teremtett életformát, megnyilvánulási és fejlődési lehetőséget a fiatal, bizonytalan és gyenge lábakon tipegő vajdasági irodalom számára.”

Szükséges, hogy Csuka Zoltán irodalomtörténeti szerepéről tudomást szerezzünk, amikor őt gyűjteményes kötete megjelenése kapcsán mint lírikust értékeljük. Nem éppen véletlen, hogy a Vajdaság hangadó költője ugyanúgy eszmél lírájának küldetéses valójára, mint Szlovenszko hangadó költői. A kisebbségi sorsra való ébredésben és a helyzet felismerésében nem az egyéni baj és egyéni fájdalom hatja át a költőt, hanem a közösség sorsfordulása. Vérmérsékletben, a hang hőfokában és színezésében, a formanyelvben, egyéni külsőségekben Csuka Zoltán költészete nem azonosítható például a „Hajnali harangszó” vagy az Újarcú magyarok költőivel, de a mondanivaló végső célzatában erős rokonság fűzi őt velük össze. A cél ugyanaz: riadóverés és ébresztés, a vox humana megszólaltatása. Csuka is átérzi lélekben és testben senyvedők sorsát és a maga fájdalmát feledve a küldetés megszállottságával beszél ember-testvériségről és ostoroz bűnt, háborút, erőszakot és korlátoltságot.

Legtöbb versében van valami kozmikumosság, a világnak lázas szívverése dobol benne, két korszak közt átütő szikrák égetik, ordító kakofóniák olvadnak benne szímfóniává. A bősé és tébolyult világot nem nézi befeléforduló szemmel és bár olykor megáll és meditál, általában felrázó, kiáltó és harcos a hangja.

„Előretölt állásban vagyok
milliók mögöttem s egyedül nézek farkasszem⁺
milliókkal,
érzem, a föld, az óriási akkumulátor
írtó energiákat gyűjt magába,
előretölt állásban vagyok
percek suhannak és belőlük eljövendő századok éneke
harsog;
kevesen tudnak ma rólam,
de én tudok mindent
s minden idők ajtaján
milliók nevében szüntelenül zörgetek —”

énekli szinte programmszerűen, nem törődve azzal, hogy vele együtt egy egész költőnemzedék „előretölt állásban” vigyázza az időt és kopog, jelentkezik, ágál az embermilliók nevében.

Különösebb egyéni jeleket a „Látomások versei”-ben találni; itt Csuka lázadását, panaszát és a kor tébolya elleni tiltakozását békevágyó szelleme már egyénibb hangszínezéssel hatja át. Egy acélvilágban, fegyverek és lángok, hullahegyek, ágyútörkök közt szennyben, vérben, mérges gázok közt puffadtnak látja a kontinenseket, — bombasztikusan hatnának a Látomásoknak túlfűtött és felsrófolt sorai, ha nem dobbanna mindenütt a hevület mögött egy igazi hivatott költő szívverése. Általában Csuka erénye, hogy hallucinálásában is reális síkon mozog, víziói művésziileg is hitelt kapnak és nem fulnak üres szóáradatba, ami az ilyen kozmikus versek vízióinak leggyakoribb hibája. Felfokozott, panaszkodó hangját állandóan átjárja a megszállottság hevülete és ez a hevület, ez a szenvedélyesség az, ami a versek aktuális anyagát kiemeli az időből és bizonyos egyéni jelleggel megkülönbözteti generációjától.

A gyűjteményes kötetnek egyik ciklusában a szerelemről beszél. Valami vádiratszerű szónoki pátosz fűti át ezeket a verseket is; az egyén csak ritkán kap bennük élesebb körvonalakat.

„Kedves, te vagy ki velem folyton újra indulsz
s indultál, mikor ősapánk gerincén voltunk forró rezzenés
s indultál, mikor anyám méhében már föléreztem jöttöd.
S velem leszel, ha elmulásom csendjében egykor
áradó testem hamvai fölött ott virrasztasz a csillagokkal
együtt

elfogyhatatlanul s elhagyhatatlanul.”

ilyen sorokban az olykor prózában tévedő Csuka igazi lírát ad.

Legutolsó verseiben, az „Élcserélt tájban” című ciklusban már a formában is lehiggadó és személyes élményein elmerengő lírikust ismerjük meg. A vajdasági költő felrázó misz-sziója véget ért. Csöndesebbé, de egyuttal egyénibbé válik a hangja. Érti az élet áldottságát és áldott vérünk örök lüktetését, mely korról-korra szalad s a végtelenbe lendül: az örök és mindent legyűrő szent fiatalságot.

EGRI VIKTOR.

CSEH ÉS SZLOVÁK KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA. — Budapest.
1936. Renaissance-kiadás.

Budapesten most jelent meg az első cseh és szlovák lírai gyűjtemény, egy százhét oldalas ízléses kiállítású költői antológia, melyben 18 cseh költő 36 versét és 13 fiatal szlovák póéta 26 költeményét találja meg az érdeklődő magyar olvasó. Az antológiák szerepe, úgy látszik, a nemzetek közti megismerésig tágul, sőt itt találja meg igazi helyét ez a közlési forma. A kötetre régen vártunk, de nagyobb körűnek, irodalomtörténeti szempontból teljesebbnek képzeltük el a kapott hírek szerint. Egy teljes, minden igényt kielégítő cseh-magyar antológia még a jövő feladatai közé tartozik. De ez a kötet is nevezetes előmunka. Mert úgy, ahogy van, határozott cselekedet két nemzet szellemi életének kicserélődése felé, de tárgyilagosan meg kell állapítanunk, hogy csak kezdeti cselekedet.

Antológiát csinálni különben is körülményes feladat. A szempont kérdése minden: mikép állítom össze az egészet, mit kívánok vele kidomborítani: a különbözőségeket a tartalomban vagy az egyezéseket a formában? Minden tekintetben jó antológiát csinálni csak szuverén egyéni értéktétele és felelősség alapján lehet. A kollektív szerkesztés nem sokat ér. Tökéletes antológiákat is csak ilyen szempontok érvényesítése révén kaptunk, mint például Babits Mihály szépséges középkori himnusz-antológiáját, az *Amor Sanctus*-t s egy rendkívül fontos könyvet, Kosztolányi Dezső *Idégen költők* című antológiáját. Az előttünk fekvő antológiának legnagyobb értéke abban van, hogy elsősorban cseh költőket mutat be s hogy a fordítók, a cseh poémák magyar átköltői zömükben (József Attila, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Komlós Aladár) a magyar költői gyakorlat legjobb mesterei s az új magyar líra fokozódó hitelének egyengetői. Ezzel a ténnyel előtérbe nyomul a cseh-magyar megismerkedés és szellemi csere konkrét formája is, mely ezután a túlsó oldalról, a csehek részéről várja a hasonló kéznyújtást, néhány másodrangú mai magyar urbánus re-

gény kiadása után a modern magyar líra cseh nyelvű antológiáját. Kezdetnek jó volna ekkora is, hisz a teljességek az irodalmi megismerés terén is csak egy lényegesebb megértés és együttműködés talaján lehetségesek. Kérdés azonban, hogy minden politikai és gazdasági diszharmónia korszakában is nem ép a szellemi közeledés apró és nagy tényeinek megvalósítása volna-e a helyes feladat? Háttha ilymódon olyan valóságot lehetne létrehozni, melynek a politikai életben is megvolna a maga veretlen respektusa. Vegyük csak egy kissé mérlegre ezt az antológia-ügyet. Tény és való, hogy a magyar olvasó és poétikai ínyenc is jobban ismeri a francia vagy kínai költőket, mint a szomszéd cseheket. Nem ismeri az élőkét, semmi értesülése a régiekről.

Még a csehszlovákiai magyar iskolák tankönyveibe iktatott cseh fordítások is, próza és vers vegyest, annyira csak a kötelező lojalitás szülöttei, hogy minden művészeti igényesség nélkül izzadó tollszárú, egyébként jóakarátú pedagógusok csinálták. Holott a kisebbségi és az anyaországi magyar olvasó egyformán a teljes művészi tájékozódás követelményeit szeretné már egyszer érvényesíteni. A magyar olvasónak a cseh irodalom lírai lényegét egy Mácha, Neruda, Březina, Wolker, Nezval, Hora legjobb verseinek fordításai árulhatják el. Sajnos Mácha, a százesztendős Máj költője, Neruda és a régebbiek, sőt az élők közül is néhány jelentős költő hiányzik a kötetből. Nem helyeseljük, hogy a szűk helyre bekerült három versével is a rokonszenves, de nem elsőrangú Jan Čarek, akit különben kitűnően fordítottak le. Jó ha itt vannak mellette Bednář, Holan, Hořejší és Kubka is, a számbontogató fiatalok, de miért hiányzik akkor a cseh líra egyik legnagyobb alakja, a cseh fiatal költők Tóth Árpádja: Antonín Sova? Miért nincs itt egyetlen verse sem a ma is élő Josef Svatopluk Machárnak, Jiří Karáseknek, Stanislav Karel Neumannnak és még egy nem tekintélytelen somak? Az antológia emiatt csonkának nevezhető. Másik hibája, hogy a fordítások nagyon vegyes értékűek. József Attila elég jól találta el magyarban a sziléziai cseh bányászok nemzeti és társadalmisorsát éneklő Petr Bezruč hangját, már kevésbbé jól sikerültek a Wolker-fordításai. De ezek is művészi alkotások, épúgy mint Illyés Gyula Čarek-fordításai. Ezek a Čarek-versek a hazai táj elégikus hangú ábrázolásával s leplezetlen őszinteségükkel rokonok Illyés lírai világával. Innen a válogatás sajátos iránya is. De Horváth Béla Březina-fordításai, s ez a próbaköve minden cseh-magyar lírai antológiának, bizony kevésbé művésziek. Březinát igaz, nagyon nehéz fordítani. Kevesen próbálkoztak meg e feladattal s

a kevesek közül véleményem szerint csak egyetlen műfordítónk adta vissza eddig művészi tökélytel és egyenrangúan a nagy cseh szimbólistát: Petneházy Ferenc. (Lásd a nyitrai Híd antológiájában megjelent fordításait). Ha Horváth és Petneházy fordításait összehasonlítjuk: tüstént szembeötlök a nagy különbség, mely az eredeti szöveg egybevetésénél még jobban megnő.

Am szólnak az antológia pozitív oldaláról is. Kiemeltük főntebb, hogy maga a jelenség is már pozitívum. Pozitívum benne minden jó költő sor. Jók a Hora-fordítások, Bezruč, Halas verseinek magyar formája is kitűnő, hisz Szabó Lőrinc, Illyés Gyula és József Attila még ha nem is tudnak csehül s csupán a költő érzelme szerint a nyersfordítás után dolgoztak, mégis kitűnő munkát produkáltak. Egy-egy vershez nem is szólhatunk hozzá, csak az elismerés hangján. Az első cseh fordítások ezek egységes kötetben s föltétlen hivatásuk lesz úgy a gyakorlati neveléstanítás terén, mint általában a versolvasók táborában is. Ez az első jel. Reméljük, őszinte gyűrűzés veszi körül, nem vész el a közöny sivatagjában.

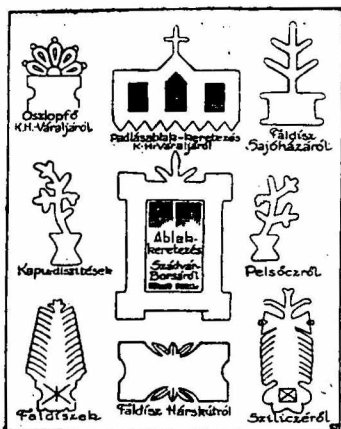
Az antológia szlovák része már határozott hagyományokra tekinthet vissza. Már a fordulat előtt is, most meg pláne rengeteg szlovák vers jelenik meg magyar fordításban. Alig tudjuk már számontartani a folyóiratok, újságok olvasókönyvek legtarkább gyűjteményét. De antológia is van már, mégpedig kettő: Krčméry István: *Antológia szlovák költőkből* (1925) és Darvas János ismert kötete, a *Hegyország hangja* (1934). Mindkettő megtette a maga hivatását, hűzágpótló volt. Darvas János most abba a helyzetbe került, hogy ő lévén a bíralt antológia egyetlen szlovák fordítója, teljesebbet produkáljon két évvel ezelőtt megjelent köteténél. Darvas tényleg jobbat is nyújt itt. Az előző antológiából hiányzó finom borzongású Maša Hafamovát már itt találjuk s új Lukáč, Smrek, Beniák, Jesenský, Žarnov és Krasko-fordításokat. Nem értjük azonban, miért hiányzik Rázus, Krčméry, Poničan hogy csak a legfontosabb neveket említsük. Ez bizony hiány. Viszont régebbi, önálló kötetében megjelent fordításait is csiszolta, átírta ezúttal Darvas János, úgyhogy általában jobb, művészibb minden verse, mint azelőtt. Azonkívül Darvas fordításainak még egy elvitathatatlan előnyük is van, ami fontos, hogy tudniillik tartalmilag szószerint is fordításai a szlovák eredetinek, míg a budapesti költők cseh fordításaira ezt nem mondhatók. A kettő hitelesség dolgában úgy aránylik egymáshoz, mint a fénykép a festményhez.

Jó lett volna, ha egy tömör, szép bevezető tanulmány is-

mertető útmutatást adott volna a magyar olvasónak a cseh és szlovák új költészetéről.

A bírálat és ismertetés után végül az egész kötet mögött álló szellemkövetítő jóakaratot, a kultúrpolitikának ezt a tiszta és helyes vezetését kell megállapítanunk, ami ritka érték manapság Középeurópában. Bíráltunk, de nem kicsinyeltük le a teljesítményt. E könyvből csak a magasság, a Szellem magassága érezhető, mint a toronyból szálló meleg. Ha lehúnyod a szemed, akkor is érzed, hogy valami van előtted, ami felfogja a szél szabad áramlását s kisugározza a beszívott napmeleget. Ez a könyv is ilyen: megborzongtat újból és ismét azzal a Duna-táji utópiával, melyet a letörések után ismét magunk elé festünk, hogy az ittélő népek közt hidakat építeni kell és hidakat építeni érdemes munka. Straka Anton, aki a könyv elé írt szerény pársoros jegyzetben elárulja, hogy az ő kezemunkája volt az antológia összeállítása „magyar és csehszlovák költőbarátai közreműködésével”: érdekes, komoly és folytatnivaló munkát végzett.

Szalatnai Rezső.

RÁDÍÓ.

JEGYZETEK A POZSONYI MAGYAR RÁDÍÓ SZEPTEMBERI MŰSORÁRÓL.

Az őszi évad bevezetőjében, szeptember műsorában több jelet taáltunk arra nézve, hogy az új évadban nívós műsor is akad majd és hogy az „érdek” és az esztétikai követelmény közti egyensúly az utóbbi javára billen le. A „szalma” helyébe új nevek jönnek, akik sikeres és komoly irányba viszik a magyar rádió műsorpoltikáját a régi unalmas és egyben nívótlan művészi vonal után. — Sajnos ezt az irányt nem vonatkoztathatjuk minden térre, mert még csak itt-ott jelentkezik. Első sorban a zenei részre gondolunk, amely szeptemberben olyan szerencsés összeállításának mutatkozott, hogy nyugodtan elmondhatjuk róla: 75%-ban sikerült letörnie az egész műsorra ránehezedő dilettantizmust. Bár a zenekari számok hiányát továbbra is jelentős művészi defektusnak tartjuk, jól eső örömmel állapítjuk meg, hogy az első szlovenszkói zene-generáció bemutatkozásában kizárólagos értékekről tett bizonyosságot. A nehéz zene művelői (Bacsák E., Magyar I., Gasparik Tibor stb. és az énekszámok) attrakciói voltak a műsornak; műsorukba a legkomolyabb magyar zongora- és hegedűdarabokat veszik fel, képességeik és technikájuk pedig felette áll a szlovenszkói átlagnak.

De nemcsak a nehéz zenében, hanem a könnyűben is beállt a rég várt javulás. A szórakoztató zene, ami azelőtt csaknem teljesen hiányzott, mindjobban előtérbe nyomul és elfoglalja az őt megillető mennyiséget. Tértoglalásával a rideg műsor melegebbé lesz és alkalmasabb arra, hogy a tömeg felé is eljussón. A könnyű zenének is vannak Szlovenszkon nívós művelői (pl. Ujházi Nusi a magyar nótában), alkalmasint ezeket is jó a mikrofon elé hívni.

A zenei résszel ellentétben az irodalmi műsor megmaradt eddigi siralmas és egészségtelen állapotában. Több mint egy éve annak, hogy kultúréletünkbe betört az ankétezés és a kisebbségi kultúrélet ügyeiről való elmélkedés. A közvélemény már únja, a komoly kultúrmunkások pedig aggódó passzivitással nézik, hogy az üres filozofálás és az iparszerű stílusgyakorlat lerántja karjaiba az egzisztenciális kérdéseket és a cselekvésről elvonja a figyelmet. Mindenki irtózik ettől az egészségtelenül elszabadult szóáradattól, a rádió azonban rendületlenül ontja őket. Hétről-hétre tervezget valaki, elmélkedik, vagy „ötlik” egyet. Persze mindegyik fontos s a „megváltói” jelleget vindikálja magának.

Ezek a „kultúrpolitikai” előadásciklusok magvatlan stílusgyakorlatok és elcsépett prédikációk és az eddigi tisztázódást is megzavarják. Konkrét értelmük és eredményük az előadói honoráriumon kívül alig van. Épen azért nem értjük és az aktualítások iránti érzéketlenségnek tartjuk, hogy a lektor még mindig elfogad ilyen előadásokat. A hallgató szempontjából is szerencsésebb, ha pl. egészségügyi program helyett (amiből már tucat-számra hallott szabadalmazott elgondolásokat) egészségügyi helyzetképet ad. Tanulmányokat, amelyeket nem lehet megírni a töltőtollból és „prófétai” ihletből, hanem tudományos felkészültséget és előmunkálatokat követelnek meg. Ez segíti a kisebbségi tudományos élet kibontakozását, nem pedig az örökös elméletontás és programadás. Ilyen előadásokat szeptemberben (Andreánszky a Bodroghörszről), de egyébként is, csak elvétve találunk.

Ugyanez a felületesség (nem ártana dilettantizmust mondani) van a helyszíni közvetítésekénél is, amelyből ugyan csak egyet kaptunk ebben a hónapban, de elég is volt belőle. A rádiónak joga van néprajzi közvetítéseket rendezni és a kisebbségi szempontból sem megvetendő ez, mert elősegíti az egymás-megismerést. De a szeptember 20.-iki csallóközi „Leányigéző-legénynéző” végleg meggyőzött bennünket arról, hogy az a laikus szempont, amellyel a rádió kezeli ezt a területet, csak árthat. Nem kellett nagyobb folklorisztikai tudás ahhoz, hogy a közvetítendő anyag hamis voltáról bárki is meggyőződjék. Ezt azért említjük meg, mert ez a közvetítés egész sorozat hasonló közvetítésnek volt a koronája. A rádiónak — mint már mondtuk — joga van helyszíni közvetítéseket adni, tudományos szempontból azonban furcsának tartjuk, hogy silány kompilációkat és népszínmű hangjátékot etnográfiai közvetítésnek tart. Akkor, amikor komoly és értékes folklorisztikus kincseink is vannak, (amelyekről azonban a rádió nem tud). Amennyiben szakszerű tervről és vezetésről nem gondoskodik a rádió, jobbnak gondolnók a helyszíni közvetítések leállítását.

Mellékesen jegyezzük meg, hogy az egyik bemondónőnek (pl. szeptember 19., 27.-én stb.) magyar beszédje és kiejtése botrányosan rossz. Tavalý már több oldalról felszólaltak ellene és akkor tényleg gondoskodott is a rádió magyarul beszélő bemondóról. Most azonban megint írni kell erről! Mert a magyar műsortól ezt csak el lehet várni, hogy legalább nyelvíleg kifogástalan legyen.

V. S.

KAZINCZY SZÖVETKEZET HÍREI.

1935. évi könyvilletményünket sajnálatos technikai akadályok miatt csak e napokban küldhettük szét könyvbarátainknak. A késedelemért elnézést kérünk. A sorozatot öt kötetre terveztük, de abból egyet a cenzura nem engedélyezett.

1936. évi könyvilletményből most Branecký József: Fráter Johannes c. történelmi regényét kapták meg a könyvbarátok. A további kötetek sajtó alatt és előkészületben vannak.

AZ IDÉN IS KIÍRJÁK A MIKSZÁTH-KÁLMÁN-DÍJAT.

A Pantheon Irodalmi Intézet R. T. ezidén újból kiírja a Mikszáth Kálmán díjat. Ez a díj körülbelül olyan szerepet tölt be a magyar irodalomban, mint a francia Goncourt díj. Célja az, hogy minden évben új fiatal magyar tehetségeket fedezzen fel és hozzásegítse őket, hogy regényük napvilágot láthasson. Az elmúlt években egész sor kiváló tehetség (Andai Ernő, Jarnó József, Molnár Ákos, Gelléri Andor Endre, Földes Jolán, Gergely Márta) került a Mikszáth Kálmán díj révén a nagy közönség és a kritika érdeklődésének középpontjába.

A pályázat feltételei a következők:

1. Pályázhat minden meg nem jelent magyar regény.
2. A regény tárgya szabadon választható.
3. A regény terjedelme a rendes regényalakot számítva 260—320 gépelt oldal.
4. A pályamű gépírásban, névtelenül, jeligével ellátva a Pantheon Irodalmi Intézet R. T. Budapest, Vilmos császárút 28. l., küldendő be. A boríték külsején csak a regény címlapján szereplő jelige tüntetendő fel. A szerző neve és címe zárt borítékban mellékelendő.
5. A pályaművek elolvasását, elbírálását és a díj megítélését kiváló kritikusokból alakítandó bírálóbizottság intézi.
6. A pályadíj 1.200.— pengő. Ezen díjjal a regény első kiadásának a díja is kielégítést nyer.
7. A Pantheon fenntartja a jogot magának arra, hogy a pályadíj nyertes regényen kívül a pályázaton résztvevő más elsőrendű regények kiadását is elvállalja a szerzővel való megegyezés szerint.
8. A pályázatra szóló kéziratok beküldési határideje 1937. február 1. Ezen határidőn túl beérkező kéziratok nem vétetnek figyelembe.
9. A bírálóbizottság határozatát a Pantheon 1937. március 15.-én a napilapok útján teszi közzé.
10. A pályadíj csak abszolút értékű regénynek ítélhető oda.

A TOLDY-KÖR ELBESZÉLÉS-PÁLYÁZATA.

A pozsonyi Toldy Kör irodalmi bizottsága az id. Vutkovich Sándor nevét viselő alapítvány kamataiból humoros elbeszélésre pályázatot hirdet.

A pályaművet jeligével ellátva, géppel írva legkésőbb 1936. december 31-ig kell beküldeni a kör főjegyzőjének, Tamás Lajosnak címére (Bratislava-Pozsony, Ventur-utca 15., I.) ajánlott levélben. A pályaműhöz csatolni kell egy azonos jeligével ellátott, lepecsételt borítékot, amely a szerző nevét és pontos címét tartalmazza.

A beérkezett pályaműveket az irodalmi bizottság által kiküldött bíráló bizottság vizsgálja felül és a legjobbnak talált pályaművet, — amelynek azonban kétségtelenül irodalmi értékűnek kell lennie — 500 Kcs-val jutalmazza.

A pályadíjnyertes munka a kör tulajdonába megy át.

A JÓKAI SZOBORAKCIÓ KOMÁROMBAN.

A komáromi Jókai Egyesület kiadta a jelszót: állítsunk szobrot Jókainak szülővárosában. A jelszóban rejlő szép gondolat és komoly szándék mindenkép méltó arra, hogy felfigyeljen rá a szlovenszkói és kárpátalji magyarság egész egyeteme. Mert Jókai nemcsak Komáromé, hanem az egész magyarságé és így Jókai emlékének megörökítése nemcsak a komáromi Jókai Egyesület ügye, hanem országos ügy, egész Szlovenszko s Kárpátalja ügye is. Jókai írói nagysága nemcsak a szülőváros kiemelkedő tornya, hanem a magyar irodalom, a magyar kultúra kisugárzó állomása mindenütt, ahol magyarok laknak. A községi könyvtárak kötetei között az ő regényei a legolvasottabbak s azokat kell leg többször újra köttetni, mert a legtöbb kézen forognak. A legkisebb falvakban is, — sőt talán ezekben leginkább, — olvassák ma is a Lócsei Fehér Asszony, a lévai kuruchósnek, a pozsonyi diéta nábobjainak, a komáromi Aranyembernek s annyi más regényalaknak szépséges történetét, sőt olvassák Csehszlovákia történelmi országaiban is azt a 34 regényt, amely cseh és szlovák nyelven megjelent. És még több regényét olvassák a köztársaság németajkú lakói, anyanyelvükön. Mert Jókai fantáziája elragadja azokat is, akik nem bírják az eredetinek nyelvi kiválóságait megérteni. Olvassák élvezettel, zavartalan belefelejtkezéssel anélkül, hogy egy bántó jelzőre találjanak, anélkül, hogy csak egy gondolat is akadna műveiben, amely fájó érzést kelthetne bennük, a más nyelvűekben és más nép gyermekeiben.

Jókai szelleme nincs helyhez, korhoz, fajhoz, valláshoz, nemzetiséghez kötve, Jókai mindenkié, aki tudja élvezni s értékelni a szépet, a képzelet szülte csodását s az eszményien nemeset. Ezért kell, hogy a Jókai szobor ügyét magáévá tegye Szlovenszko és Kárpátalja lakossága s egy szívvel-lélekkel teremtsen meg azt a szobrot, amely méltó lesz Jókai nevéhez. Jókai szobra kell, hogy monumentális emlék legyen és méltó alakban hirdesse az ő szellemi nagyságát, nemes idealizmusát s az ő egész világot átfogó meleg emberszeretetét.

A Magyar Írás szerkesztősege:

Felelős szerkesztő és kiadó: dr. Simon Menyhért.

Szlovenszkói szerkesztő: Szombathy Viktor, Komárom-Komarno.

Ruszinszkói szerkesztő: Rácz Pál, Ungvár-Užhorod.

Budapesti szerkesztőbizottság: Féja Géza. Marek Antal dr., Muhoray Elemér, Possonyi László dr., Szitnyay Zoltán és Vécsey Zoltán dr., képzőművészet: Ártinger Imre. Szerkesztőségi adminisztráció: XI. Horthy Miklós út 15/c. III. Telefon 269099.

Erdélyi szerkesztő: Tamási Áron, Kolozsvár-Cluj, Strada Avram Jancu 46.

Amerikai szerkesztő: Reményi József, Cleveland-Ohio, USA.

A Magyar Írás kiadóhivatala és képviselői:

Szlovenszkói kiadóhivatal: Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Tornalja-Tornafa.

Budapesti kiadóhivatal: XI. Horthy Miklós út 15/c. III. Telefon 269099.

Főbizományosok:

Romániában: „Pallas” könyv- és lapterjesztő vállalat, Kolozsvár-Cluj.

Jugoszláviában: „Literária” könyv- és lapterjesztő vállalat, Subotica.

A Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet

a magyar írók eredeti és idegen írók fordított műveinek, szépirodalmi, tudományos, ifjúsági könyveknek és időszaki folyóiratoknak kiadására alakult. Könyvpártoló szerve a

Kazinczy Könyvbarátok Társasága,

amely évente 4—6 kötet eredeti művet (kb. 1200 oldal terjedelemben) és a MAGYAR ÍRÁS tíz számát (egyenként 128 oldal terjedelemben), adja tagjainak.

Tagsági díj: füzött sorozat megrendelése esetén Ké 120.—, Pengő 26.—, kötött sorozatnál Ké 150.—, Pengő 32.—.

Tagdíj negyedévenként fizetendő.

Fizetéseket továbbít a Magyar Írás minden szerkesztője, kiadóhivatala és bizományosa.

Részletes felvilágosítással szolgál a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet, Tornalja-Tornafa Póstafiók 25.

A KAZINCZY KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ SZÖVETKEZET

kiadásában még kapható megjelent művek:

	bolti ára csehszlovák koronában fűzve	kötve
Brogyányi: Festőművészet Szlovenszskón	25.—	30.—
Darkó István: Két ember, egy árnyék	10.—	
— Szép ötvöslegény. Ferdetorony	10.—	
— Zuzmara	10.—	
— Szakadék	10.—	15.—
Dr. Bálint Aladár, MUDr. Darvas	15.—	20.—
Braněcký-Marék: Frater Johannes	25.—	30.—
Darvas János: Hegyország hangja	20.—	25.—
Féja Géza: Élet és élm. Népmesék	25.—	30.—
Földes György: Kukukónia lelke	15.—	20.—
Gyalay Domokos: Vaskenyéren	15.—	20.—
Győri Dezső: Hol a költő?	15.—	20.—
Jaczkó Olga: Virágzó cseresznyék	15.—	20.—
Jarnó József: Magyar miniatűrök.		20.—
Márai Sándor: Csutora	15.—	20.—
Mécs László: Az ember és árnyéka	25.—	30.—
— Vigasztaló	25.—	
Rácz Pál: Szomorú ember	15.—	20.—
Reményi József: Élni kell. I—II. kötet	25.—	30.—
— Lesz-e reggel?		20.—
Sárosi Árpád: Aldozom a napnak	15.—	
Sebesi Ernő: Megrugott emberek	15.—	20.—
Sinka István: Pásztorének	10.—	
Szabó Pál: Anyaföld	25.—	30.—
Sziklay Ferenc: Kazinczy évkönyv	15.—	20.—
— Világ ura	15.—	20.—
— A jöttment		20.—
Szitnyai Zoltán: Szeptemberi majális		20.—
Szombathy Viktor: Én kedves népem	20.—	
Tamás Mihály: Mirákulum	15.—	20.—
Tamási Áron: Énekes madár	15.—	
Vécsey Zoltán: Az új Európa	15.—	20.—
Zerda helyi József: Egy tőnek három fa- kadása	20.—	25.—

Megrendelhetők, míg a készlet tart, a Kazinczy Szövetkezet irodái és a Magyar Írás szerkesztőségeiben, kiadóhivatalaiban.